

UKRAINIAN SPIRITUAL LIBRARY

SELECTED LETTERS
OF ST. BASIL THE GREAT

Translated by

Rev. S. FEDYNIAK, OSBM.

BASILIAN PUBLICATIONS

New York, N. Y., — U.S.A.

Ч. 154/63.

Нью-Йорк, Н. Й., 12 грудня, 1963.

Можна друкувати.

о. Сетер Голик, ЧСВВ.
(Протоігумен)

Ч. 30/64.

Дозволяється друкувати.

Стемфорд, Конн., 13 січня 1964.

† Йосиф
Єпископ Стемфордський

СВЯТИЙ ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИЙ,
Архиепископ Кесарії Каппадокійської, Отець Східньої
Церкви, Патріарх Східного Монашества

* 329 — † 379

ПЕРЕДМОВА

Тільки невеличка кількість листів св. Василя В. появилася досі в українському перекладі ще 1929 року, завдяки невтомній праці Слуги Божого, бл. п. митрополита Кир Андрея.¹⁾ Наш незабутній перекладач помістив згадані листи в Аскетичних Творах кессарійського Архиепископа, які він видав у цьому ж (1929) році. Отож значна більшість Василієвого листування залишилася ще неперекладена на нашу мову.

Та хоч і мало тих листів св. Отця нашого Василя в українському перекладі, однак і це разом із наведеними його творами давно вже вичерпане. Тому й кандидати до чернечого життя і взагалі ченці з-під Василієвого стягу не мають тепер змоги запізнатися ближче й основніше з аскезою свого Патріярха. Бо ж читати його письма в оригіналі, себто грецькою мовою або в найкращому разі в перекладі латинському чи англійському, не всім приступне. Не дивно отже, що ченці-василіяни та їх вихованці й однодумці щодо духовного життя позбавлені через те, в якійсь мірі, ширшого знання, глибшого розуміння своєї рідної василіянської аскези, наслідком чого вони не можуть засвоїти собі належного пієтизму до свого духовного Отця і Засновника та й до його надприродно-духових цінностей, які він полишив нам у своїх безсмертних Творах.

¹⁾ Листи: 2, 22, 23, 42, 43, 44, 45, 46, 93 і 366. Слід відмітити тут і те, що деякі з листів св. Василя В. в перекладі о. С. Фединяка ЧСВВ. на українську мову, були вже друковані на сторінках календаря "Доброго Пастиря", що його видали ОО. Василіяни в Нью-Йорку, ЗДА, за роки 1948 і 1949.

Щоб бодай частинно зарадити тому, випускаємо цю збірку його листів по-українськи. В ній зібрано сімдесят чотири листи, морально-аскетичного змісту, нашого отця Василя В. Правда, всі вони, в цілості, не є стисло морально-аскетичні, бо деякі з них обговорюють у першу чергу, наприклад, догматичні правди (лл. 82, 226) або висловлюють розраду зболілим душам (лл. 5, 6) чи що інше. Однак і в цих листах, не стисло морально - аскетичного покрою, є чимало духовних поучень, заохоти, пересторог, тому і їх ми долучили до цієї збірки. — А нав'язуючи отак до світлих зусиль у тому наших попередників, робимо ще один крок уперед — у надії, що незабаром і наступна частина листів цього Світоча Церкви побачить Боже світло в українському перекладі.

При числах, які вказують черговість згаданих листів св. Василя в оцій збірці, подаємо в дужках і порядкові числа, що під ними ці Василієві листи знаходяться у виданні Міня, Патрологія Грецька, т. 32.219 - 1112. — Цього бо саме тексту (видавця Міня) ми вживали, перекладаючи вищеназване Листування нашого св. Засновника.

Перекладач

ВСТУП

Листування в стародавні часи відіграло куди більшу роль, ніж воно сьогодні її відіграє. Тоді воно було не тільки звичайним засобом для виміни думок між самотніми людьми, засобом звідомлення чи розваги, але було на тогочасні обставини ще й тим, чим сьогодні для нас є преса, радіо, повчальна лектура.

До великого значення дійшло листування в часи римських імператорів. Вони, бажаючи мати належну контроль в своїй країні й поза нею, тобто по її провінціях, бажаючи посилити нагляд над державним апаратом, зокрема ж по далеких областях, колоніях, пошлювали свою кореспонденцію з урядовцями в державі й поза нею. В цьому листуванні імператори або уповноважені до того їхні заступники домагалися від підвладних урядів звітів з управи, звідомлень про стан у даній частині краю чи провінції, звідомлень про військо і його стан, про відносини сусідів до римського народу.

Зразок отаких звідомлень із провінції зустрічаємо, наприклад, у кореспонденції Плінія молодшого, що жив у 62-113 роках після Христа й був свого часу проконсулом у Малій Азії. Цей саме Пліній писав час від часу листи-звідомлення імператорові Траянові, в яких згадував про Христа, про його визнаців, тобто християн.¹⁾

З настанням і поширенням християнства, його церковної адміністрації, наставники поодиноких станиць, дієцезій, в першу чергу їхні ієрархи, теж користувалися тією практикою листування, щоб ладнати справи не тільки характеру адміністративного, але й душпастир-

¹⁾ Див.: Енцикл. Італ., т. 27, стор. 547-548.

ського; так ото стали вони писати листи-послання до повіреної собі пастви. Апостольські Послання, чи послання їхніх учнів-пастирів, або послання — повчальні письма — пізніших архипастирів це ніщо інше, з технічного боку, як продовжування тієї давньої практики в кореспонденції, і застосування цього засобу до вимог практичного життя в управі Церквою.

Пишучи це, маємо на думці перш усього четверте сторіччя, час появи й праці великого Отця Церкви на Сході, св. Василя Великого, архієпископа Кесарії Каппадокійської. Як у інших тодішніх ієрархів, листування приносило немало прислугу в душпастирській праці та в управі повіреної їм частини Церкви, так і Василієві воно ставало раз-по-раз у пригоді, було для нього могутнім засобом у поширюванні добра та в приборкуванні зла. Коли ми говоримо про листування св. Василя В., то маємо на увазі не тільки час Василієвого єпископства, але весь час його кореспонденції, — коли він ще був світською людиною, а опісля ченцем та звичайним священником-помічником кесарійського ієрарха Евсевія. Однак переважна частина тієї кореспонденції вийшла з-під його пера вже як архієпископа Кесарії.

Щодо самого листування в св. Василя, то він розгорнув його широко, нав'язав з усіма людьми чи не всіх верств, почавши від імператорів і скінчивши на їхніх підданих і то, бувало нераз, із найнижчих кляс. Василій В. слав листи не тільки до знаних йому одиниць, чи лиш у межах своєї батьківщини. Ні, він слав їх і до людей, невідомих йому особисто, і ген далеко в Італію, Францію (лл. 243, 263), у далеку північну Скитію (л. 155), а то й у Єгипет, до тамошніх архипастирів, зокрема ж до св. Атанасія, єпископа Олександрії, переслідуваного еретиками за правду (лл. 61, 66, 67, 69, 80, 82).

З якого боку ми не розглядали б листи Василя В., чи то з боку історичного чи церковно-адміністративного, з богословського чи правничого, соціального чи полемічного — завжди знайдемо в них цінні речі: по-

учення та розраду. В них являється св. Василій, за взором св. ап. Павла, всім для всіх, головне ж, як завважує П. Аллярд, пастирем і батьком.²⁾ У своїх бо листах Василій заторкує всі питання, з якими доводиться йому зустрічатись у проводі душ, в управі своєї єпархії, в захисті тих, що вдавалися до нього за поміччю. Кесарійський Ієрарх порушує в своїх листах то справи духовно-аскетичного життя, втечу від гамірного світу й наближення свого ума та серця до Творця (лл. 2, 42), то бере в оборону правди св. віри (листи проти Аполлінарія, 362-364) або захищає перед вищими, звичайно державними урядовцями, покривджених, убогих чи взагалі тих, що опинилися в якійсь біді, то картає впадших, заблуканих і прохає їх повернутися назад на добру дорогу, до дому свого Небесного Батька (лл. 45-46). Василій у своїх листах безстрашний оборонець правовір'я, негнугий борець за права Церкви перед "власть імущими" цього світу, наприклад, перед імператором Юліяном (лл. 39-40, 293); він до тієї міри завзятий у тому, що готовий в обороні Церкви й віри навіть своє життя віддати (лл. 136, 138). І хоч його брати по Чину, ченці з Неокесарії, чимало прикрощів коїли йому, обвинувачували його в ересі, він однак не зражувався тим, терпів до належного часу, поки остаточно ласкавими словами в своїх листах не опам'ятав їх (лл. 204, 210).

Всі листи - послання цього архипастира каппадокійської Церкви відзначаються гарними моральними прикметами, зокрема ж нав'язні вони сердечною любов'ю до всіх, навіть і до своїх ворогів. При тому вони є переплітані цитатами з Св. Письма обох Заповітів. А робить він це так по-мистецьки, як рідко хто в усій патристиці. Завжди й усюди св. Василій покладається на богонадхненне Св. Письмо як на найвищий авторитет у духовному житті, як на безпомилкового провідника свого й своїх співбратів. З уваги на сказане листи Ва-

²⁾ П. Аллярд, св. Василій Великий, в українському перекладі, стор. 186.

силія В. можуть стати в пригоді всім, особливо ж тим, хто віддається студіям східнього богослов'я, церковного права, церковної історії тощо. Догматистам чимало світла й матеріялу дадуть його листи, напр. 8,³⁾ 16, 52, у яких він говорить про Пресв. Трійцю, про взаємовідношення трьох Осіб у ній. У 125-му його листі знайдуть вони визнання православної віри, яке підписав Евстатій із Севастії в Малій Вірменії, а подиктував його таки сам св. Василій В. Про гріх Каїна та про його можливу покуту в нього говорить нам його лист 260, в якому є мова і про меч Богоматері Марії під хрестом.⁴⁾ Моралісти-аскети знайдуть у Василієвих аскетичних листах пояснення християнської моралі, основних правд християнської праведности, аскези, завжди практичної, здорової, актуальної, яка підходить усім людям у всіх часах і обставинах. Джерелом же для нього є Св. Письмо, передання св. Церкви, наука св. Отців, зокрема І Нікейського Собору. Для правників знаходимо між листами св. Василя його канонічні писання-листи (188, 199, 217), які з часом через Халкедонський Собор увійшли поміж канони Вселенської Церкви.⁵⁾ Про звичаї у Східній Церкві в часи Василя В., як наприклад, про практику майже щоденного св. Причастя, стрічаємо згадку в його листі 93, а про реитування псалмів напереміну в церкві в 207-му. Щодо історії, то деякі Василієві листи були для декого з істориків Церкви важливими документами, коли вони заходилися її писати; напр., Тіймонтіві (Tillemont) листи св. Василя В. послужили за певне

³⁾ Дехто з учених, як Р. Мехлер, старалися відмовити св. Василієві авторства на цей восьмий лист. Однак інші, наприклад, автори з видання Міня або А. Кл. Вей (Sist. A. Cl. Way, Saint Basil (Letters), The Fathers of the Church, v. 13) боронять тут авторство Василя В. Далі будова і стиль 52 листа промовляють теж за цим.

⁴⁾ Див. Sergius S. Fedyniak OSBM., Mariologia apud PP. Orientales, Romae 1958, ed. 2, pag. 28 ss.

⁵⁾ Див.: Eug. Fialton, Etude historique et litteraire sur Basile, Paris 1896, pag. 178.

джерело при обробці історії Церкви між 357 і 378 роками.

Що торкається числа листів у св. Василя, то в кореспонденції його, видання Мінь,⁶⁾ начисляємо їх 366. Однак не слід зараз думати, що всі ці листи вийшли з-під пера Василя В., архієпископа Кесарії Каппадокійської; є там і інші листи, не Василієві, писані до нього, ба й зовсім інших авторів і до інших адресатів.⁷⁾

Із вищезгаданих 366 листів, списки яких подає Мінь у 32 томі Грецької Патрології, можна б зарахувати св. Василієві приблизно яких 320 листів. Бо, як ми щойно сказали, деякі з приписуваних Василієві листів попали в цю збірку випадково, і тому вони нічого не мають спільного з авторством Василя В., архієпископа Кесарії в Каппадокії. От хочби лист 44 або 169-171; вони, за найновішими доводами, не є листами св. Василя, а його приятеля Григорія.⁸⁾

Час, у якому Василієві листи появились, це час його зрілого віку; головне ж відколи він посвятився духовному життю в Понтійському затишші, аж до його відходу з-поміж живих. У Патрології Міня ці листи поділені на три групи: листи (1-46), написані в роках 357-

⁶⁾ И. П. Мінь, Патрологія гр., т. 32, 219-1112.

⁷⁾ Св. Григорій Наз., щирий друг св. Василя В., пише в своєму 53 листі, що він зробив збірку листів Василя В. на бажання якогось Нікобула. Однак ця збірка містила в собі не тільки Василієві листи, а взагалі листи, що їх Григорій одержував. (Пор.: Wilken, Archiv; 1, 168, 372).

Із сказаного св. Григорієм Наз. виходить, що він зібрав листування свого приятеля Василя з різних джерел, сортуючи його в поглиноці зшитки за їхніми адресатами. Диви: Roy J. Defferrari, Saint Basil, Letters, v. 1, pag. XXXVIII, n. 1. — P. Rein. Weijenborg OFM, De authenticitate et sensu quarundam epistolarum S. Basilio M. et Appolinario Laodiceo adscriptarum, Roma. (Extractum ex Periodico "Antonianum", an. 1958, fasc. 3 et 4, an. 1959, fasc. 2 et 3).

⁸⁾ Anders Cavallin, Studien zu den Briefen des hl. Basilius, Lund 1944, pag. 92 - 98, 81 - 91. Ioannes Gribomont O.S.B., Patrologiae Graecae, ad editionem operum Sancti Basili Magni, Introductio, in t. 32, pag. 7-10, Brepols 1961.

370, перед його єпископством; листи (47-291), написані за час його єпископства, тобто в роки 371 до 378-379; і листи (292-366), яких час появи годі точно означити, а й про їхнє авторство теж годі щось певне сказати; іншими словами, це листи сумнівні.

Щодо змісту листів Василя В., то, як ми вже вище згадали, він різnorodний. Згідно зі змістом ці листи-послання св. Василя можна б поділити на:

1. Листи догматичні й апологетичні (8-9, 105, 113-114, 125, 129, 131, 159, 175, 210, 214, 226, 233-236, 251, 258, 261-262).

2. Листи морально-аскетичні (2, 10-11, 14, 18, 22-26, 42-46, 49, 65, 83, 85, 97, 106, 112, 115-116, 161, 173-174, 182-183, 197, 219-222, 240, 246, 249, 251, 259, 277, 283, 291-299, 366).

3. Листи дисциплінарні (188, 199, 217), тобто листи канонічні, писані до єпископа Іконії, св. Амфілохія, а далі листи, звернені до хорєпископів (53-55, 61, 160, 265-266, 270, 286-290).

4. Листи розради (5-6, 28-29, 62, 107, 139-140, 206, 227-228, 238, 247, 256-257, 269, 300-302).

5. Листи поручальні (3, 15, 31-37, 72-78, 83-88, 96, 104, 108-112, 137, 142-144, 177-180, 271, 273-276, 279-281, 303-319).

6. Листи товариські, себто написані до приятелів, як до св. Григорія Наз., до св. Амфілохія, єп. Іконії, до св. Мелетія, єп. Антіохії, до св. Евсевія, єп. Самосатів.

Стиль Васи́лієвих листів назагал ясний, невимушений і не напушистий, а природний. Цієї риси не знаходимо ні в листах Юліяна Відступника, ні в філософа Лібанія. Правда, і в посланнях-листах св. Василя помітний вплив його софістичної освіти, яку він дістав у Константинополі, а ще більше в Атенах, однак стиль у його листах скромний і, можна б сказати, схристиянізований. Якщо подибуємо в ньому прикраси, то вони не разять і ні в чому не притемнюють дзеркала, в якому Василій виступає в усій своїй повноті.⁹⁾ До того ж

⁹⁾ П. Аллярд, там же, стор. 183.

листи Васи́лія В. просякнені вірою і навіяні теплою любов'ю до Бога, до Христа Спасителя, до його "співбратів у людському тілі", себто до всіх людей, у якому стані вони не проживали б. І чим більше піднесений їхній стан під духовним оглядом, тим дорожчі ті душі св. Васи́лієві. Не дивно отже, що Фотій, константиноп. патріарх і вчений, говорячи про листування св. Васи́лія В., бачить у ньому наглядний доказ побожності Васи́лія та мистецький зразок листовного стилю.¹⁰⁾

¹⁰⁾ Бібліотека (Мириобібліон), 143.

1 (1) ЕВСТАТІЄВИ, ФІЛОСОФОВІ¹⁾

Василія, що хотів бачитися з філософом Евстатієм, і це йому не пощастило, зачала брати знеохота в тому. Однак потішив його в тому лист від цього саме філософа. Святий бажав за всяку ціну зустріти десь Евстатія, щоб навчитися дечого від нього, але обставини не дозволили. Навіть коли філософ і повернувся в рідні сторони, і тоді стала тому на перешкоді Василієва недуга. Василій ці випадки приписує, згідно з людським повір'ям, судьбі, її рішенню, що своєю суворістю переходить не раз і муки Тантала. В дійсності ж св. Василій вірить, що тим усім рядить вища Сила — Боже Провидіння, і тому повинні ми дякувати Господеві за всі його добродійства.

Коли через несправедливу поведінку судьби, яка безнастанно на устах у людей і яка завжди стояла мені на перешкоді бачитися з тобою, я зачав уже піддаватися знеохоті, несподівано підніс мене на душі й потішив твій лист. Тоді я став роздумувати над тим, чи, бува, не правда це, про що чимало людей собі повторює, мовляв, існує якась безумовна конечність і судьба, які рядять нашими справами, більшими та меншими, а ми — хоч і люди — не є в тім панами; або якщо це не так, то якась (незнана) доля керує людським життям. Припускаю, що ти зовсім погодишся з оцими моїми міркуваннями, як тільки пізнаєш, що за причини схилили мене так думати.

¹⁾ Цей Евстатій, здається, був подорожуючим філософом-учителем у той час. Св. Василій, вернувшись з Атен, хотів слухати ще його викладів, але йому не пощастило. — Цей лист до Евстатія Василій написав 357 року.

Через розголос твоєї філософії я покинув Атени, погордивши тамошніми добрами. З поспіхом я минув город над Геллеспонтом²⁾ і, немов якийсь Одисей, не звертав я тоді уваги на спів сирен.³⁾ Хоч захоплювала мене Азія, все ж таки мені було спішно в метрополію, де чимало гарних речей.⁴⁾ А коли я вже вступив у батьківщину й шукав у ній тебе, таку вельми корисну людину, не знайшов я тебе. Опісля траплялось мені ще чимало різних нагод до цього, та вони кінчалися звичайно непередбаченими перешкодами. Отож треба мені було або зовсім занедужати й таким чином позбавити себе зустрічі з тобою, або взагалі не бути в спроможності піти за тобою на Схід. Та коли б я остаточно, після стотисячних трудів, і подався був у Сирію і там не мав би змоги бачитися з філософом, у такому разі треба було б мені удатися в Єгипет, "у довгу й важку дорогу",⁵⁾ — на те хіба, щоб і там не досягнути того, що задумав. Я однак запалав такою нещасною любов'ю, що був би пішов і в Персію та й помандрував би за тобою до найдальших варварських границь, якщо б ти удався туди; така палка завзятість оцього демона. Або довелось б мені сидіти в Олександрії, що і сталося. Мені бо здається, коли б не та втома в мене, я, немов те звірятко, якому наставляють спереду зелену галузку, був би йшов за тобою, хоч би ти був повзяв собі йти навіть за Ніссу в Індії,⁶⁾ або й до найдальших закутин нашої землі, коли б ти заблукав туди.

Та навіщо ж тут говорити багато? Ось і тепер кінець-кінцем, коли ти вже перебуваєш на батьківщині, не пощастило мені стрінутися з тобою, бо довга недуга не дозволяє мені на це. А як мені не полегшає, то й зимою не зустрінемося. Чи ж не діло це судьби, як ти сам сказав? Не справа це конечности (безумовности)? Чи не перевищує воно тих казок, що їх розказують

2) Константинопіль.

3) Одис., 12. 158.

4) Кесарія Каппадокійська.

5) Одис., 4. 483.

6) Панджаб.

поети про Тантала? Але, як я вже згадав, мені стало легше на душі завдяки твоєму листові, при чому я позбувся настирливих думок.

Доповім тут і те, що ми повинні дякувати Богові за всі добра, що їх він нам дає, і не гніватися, коли він з ними зволікає. А як він дозволить нам зійтися колись разом, тоді спільно роздумуватимемо про найкраще й найліпше. Як же ж він це відсуне, спокійно зноситимемо цю кару. Бо він, без найменшого сумніву, краще заряджує нашими справами, ніж ми самі могли б це придумати.

2 (2). ВАСИЛІЙ ГРИГОРІЄВІ¹⁾

Автор листа пише з Понтійського затишшя, але пише не про те, як йому там живеться, тільки як життя аскета повинно б у дійсності виглядати. В своїй скромності Василій признається, що він ще не зробив великого поступу в духовному житті, бо всюди снуються за ним вроджені пристрасті та неспокій у душі. На це спасенна й одинока рада: взяти свій хрест і йти за Христом (роз. 1). Опісля Василій захвалює спокій у всьому й користі з самотнього життя та й віддання себе в ньому Богові. При цьому підкреслює він вагу аскези в побожному житті: вона бо годує душу святими думками, і то в різних їх проявах... (роз. 2). У наступному розділі св. Василій поручає другові читати св. Письмо й роздумувати над ним (роз. 3); дало — безперервну молитву, бо вона приносить душі чимало користей (роз. 4). Заразом подає він аскетичні вказівки, — яка повинна бути наша бесіда (роз. 5). Під кінець листа Василій навчає поведінки в зовнішніх виступах, а теж і в уборі, в їді, питті. Опісля говорить про моління перед їдою і після неї, про розумову працю та про умірковане вживання сну (роз. 6).

Я пізнав твого листа, як дітей приятелів пізнають з того, що вони подібні до батьків. Ти кажеш, що вигляд місцевости не має великої ваги, щоб це могло надхнути твою душу бажанням вести разом з нами життя, заки ти довідаєшся дещо про його спосіб і порядок. Це справді притаманне твоєму міркуванню і гідне твоєї душі, яка легковажить собі туземні речі в порівнянні з обіцяним нам щастям. Та мені аж соромно пи-

¹⁾ Лист написаний до св. Григорія Наз. зараз на початку, як тільки Василій В. удався в понтійські гори-ліси над річкою Ірісом, щоб там вести боговдане життя. Було це коло 358 року.

сати, що я порабляю сам у цій самоті днем і ніччю. Бо я вже покинув життя в місті, як нагоду до безчисленного зла, а однак і досі не спромігся ще, щоб покинути самого себе. Щобільше, я став подібним до тих, що на морі не почувають себе зовсім добре, слабують, бо не привикли до плавби. Вони не вдоволені великим кораблем, бо ним дуже кидає; тому переходять на байдак або човен, і там далі слабують, почувають себе зле, бо разом із ними йде нудьга і слабість. Таке й з нами. Всюди бо носимо з собою вроджені нам пристрасті, і той самий неспокій душі долягає, так що не велика користь для нас із того відлюддя. Та що треба нам робити і як ступати слідами того, що веде нас до спасіння? А ось що: "Бо коли хто, каже Христос, хоче йти слідом за мною, нехай він відречеться самого себе, нехай візьме свій хрест і йде за мною".²⁾

2. Треба старатися держати розум у спокою. Бо як око не може ясно бачити предмету перед собою, коли воно безперервно в русі, звертаючись часто то на боки, то вгору, то вниз, а треба зосередити зір на тому, що бачиться, — якщо хочемо мати з нього докладний образ, так і розум людини, коли безліч світових журб розсіває його, не спроможен тоді приглянутися докладно правді. Хто, наприклад, не взяв ще на себе обов'язків подружжя, того непокоять непогамована пожадливість, пристрасті, важкі до поконання, та злочасна любов. А того, хто вже зв'язаний подружжям, придавлює інший навал журб: коли він не має дітей, — бажання потомства; як є діти, — журба за їхнє виховання, дбання про жінку, старання про дім, лад між службою, шкоди з нещасливо заключених умов (контрактів), колотнечі з сусідами, процеси в судах, небезпечний ризик при продажах і купнях, клопоти в господарстві. Кожна година приносить щось своє, що притемнює душу. А ночі переймають журби дня і непокоять розум такими самими снами.

На це все одна рада: усунутися зовсім від світу.

²⁾ Мат. 16, 24.

А покинути його — це не тільки бути тілом поза ним, але й душу відірвати від схильностей до тілесних жадань і zostавитися без міста, без дому, без власности, без товариства друзів, без майна, без засобів до життя, без орудок, без торгівлі, без знання людських мудрощів, бути готовим прийняти до серця почування, що родяться в нас з Божої науки. Приготування ж серця — звільнення від тих засад (мудрощів), які находять до нього від поганої звички. Бо й на воску годі щось написати, коли наперед не зітремо знаків, які на ньому зроблено, так і в душу не можна вкласти Божих правд, не усунувши упереджень, які постали в ній перед тим із призвичаєння. У цьому чимало помагає нам самота; вона втихомирює наші пристрасті й дає розумові нагоду викоринити їх цілком із душі. Бо як диких звірів можна зовсім перемогти, усмиривши їх, так і пристрасті, гнів, страх і смуток — ці отруйні лиха душі, приспані спокоєм самоти; а не розбурхувані безперервним дразненням, стають вони податливіші, щоб снага розуму перемогла їх. Тому нехай місцевість буде така, як оце є наша, відокремлена від стичности з людьми, щоб ніхто з сторонніх не перебивав тягlosti в духовних вправах.

Аскеза ж побожности годує душу побожними думками. Що ж, отже, є щасливіше, як наслідувати на землі ангельські хори; раннім ранком спішити на молитву, і гимнами та піснями величати Творця? А коли сонце ясніше засвітить, забиратися до праці, якій всюди товарити молитва, і піснями, немов тією сіллю, заправляти свої зайняття? Мелодійність же гимнів викликає в душі веселий та милий настрій.

Отож спокій є початком очищення душі: коли язик не говорить про людські справи, коли очі не зупиняються на принадних і гарних формах тіла, а слухом не входять у душу звуки, які ослаблюють її міць, — коли не слухаємо мелодій, що складені для приємности, ані бесід людей, що є дотепні та побуджують до сміху; це бо звичайно ослаблює настанову душі. Бо ж коли розум не розсївається на зовнішнє довкілля і з допо-

могою почуттів не розгублюється по світі, входить у себе самого й через себе підноситься до роздумів про Бога; а опромінений світлом тієї краси забуває про саму природу; тоді він не дозволяє душі займатися журбою про їду ні про одягу, але, вільний від земних журб, усю свою силу звертає він, щоб набути вічні добра: як здобувати собі стриманість і мужність, а як справедливість і розсудливість та інші чесноти, які замикаються в них. При тому вони піддають і спосіб, як належить виконувати всі справи життя.

3. Найліпшою дорогою, щоб пізнати свою повинність, є роздумування богонатхненних Письм. У них бо містяться і вказівки для добрих діл, і на письмі представлене там життя блаженних мужів, начебто живі ікони, повні Божого життя; а вміщені вони там, щоб ми наслідували їхні добрі вчинки. І коли хтось спостереже, що йому чогось (у духовному житті) бракує, нехай звертається, щоб наслідувати їх, нехай черпає з того наслідування, немов із якої спільної лікарні, лік, відповідний для своєї недуги.

Отож, хто любить невинність, хай, перечитуючи безнастанно історію Йосифа, вдумується в неї та й учиться від нього діл стриманости, — не переочуючи того, що він не тільки був стриманий щодо розкошів, але й був постійно схильний до чесноти. Мужности навчатиметься від Йова, який не лише тим самим залишився, зберігши рівновагу духа серед важких життєвих злиднів, що впали на нього, коли в одну мить з багатого він став нуждарем, а з батька любих дітей — бездітним; щобільше, він навіть і не розсердився на приятелів, які прийшли, щоб його потішити, а докоряли йому та збільшували його смуток. Або коли б хто бажав стати лагідним чи великодушним так, щоб з великим запалом духа поборовати гріх і бути zarazом лагідним супроти людей, той знайде Давида, завзятушого у воєнних трудах і при тому лагідного та не похопного до гніву, коли йшлося про помсту над ворогами. Таким був і Мойсей, великий силою духа, як виступив проти тих, що згрішили перед Богом; однак він з лагідністю в душі переносив одно-

часно наклепи на нього. І взагалі, як малярі, коли з образів копіюють якісь образи, часто при тому споглядають на модель і стараються у своїй роботі відтворити його характер і риси, так само треба, щоб той, хто бажає стати повнотою досконалим у чесноті, часто споглядав на життя святих, немов на живі й діючі статуї, а наслідуючи їх, нехай намагається засвоїти собі їхнє добро.

4. Після читання (Св. Письма) наступають молитви. Вони чинять душу, в якій любов до Бога вже розбудилась, жвавішою та міцнішою. Доброю ж є та молитва, яка піддає душі ясну думку про Бога. В цьому саме є те мешкання Бога в нас, коли пам'ятаємо, що Господь приявний у нас самих. Таким чином стаємо Божим храмом, як тільки тривання тієї пам'яті не переривається через земні турботи - старання, та й коли пристрасті не занепокоюють розуму. А хто любить Бога й утікає від усього, той звертається до того Бога, проганяючи з серця пристрасті, які спокушують його до нестриманости, та триває у вправах, що ведуть до чесноти.

5. Передусім же треба намагатись уникати нерозваги в розмові, тобто запитувати без сварливости, а відповідати без зарозумілости; не перебивати, коли хто говорить про щось добре, і не накидатися своєю мовою, аби пописуватися; також слід зберегти міру в говоренні й у слуханні, не соромитися прийняти напiмнення, а й учти без заздрости. Як же хто навчився чогось від іншого, — не приховувати того, як це роблять жінки-покритки, підкидаючи іншим незаконних дітей; але з вдячністю заявляти, хто є батьком науки. Голосу треба вживати уміркованого, щоб через притишення він не губився, а із-за високого піднесення не був прикрий. Найперше сам подумай, що маєш говорити, тоді щойно можеш виступати з мовою. При всяких зустрічах будь чемний і ввічливий, а в розмовах милий. Не старайся дотепами приподобатись, але лагідним упiмненням заходися бути корисним. У всім уникай брусуватости, навіть тоді, коли треба картати. Бо як ти упiм-

ненням понизиш себе, тим доконаєш, що прийме злікування той, хто його потребує. Часто є для нас корисним той спосіб напіннення, що його застосував пророк супроти Давида, який згрішив. А саме він навіть присуд не від себе, тільки підсунув тут іншу особу, себто того самого поставив суддею власного гріха. Коли ось так він (Давид) видав присуд сам на себе, тоді не міг уже гніватися на того, хто картав його.

6. Покірливому й розкаяному настроєві відповідає сумовите і спущене вниз, до землі, око, занехаяний вигляд, непричесане волосся, одежа бідолашна.³⁾ Годиться, щоб на нас проявлялося самочинно те, що в жалобі чинять ті, які сумують. Хітон має бути стягнений поясом до тіла, і то не вище стану, бо це по-жіночому, ні дуже свобідно, щоб ряса спадала зовсім вільно, бо це зам'яко. Хід не повинен бути лінивий, бо це вказує на недбайливість у душі, та різкий і гордий, бо це зраджує невмертвлені ще в ній пристрасті. Ціль одежі одна: служити прикриттям для тіла; одначе вона має бути одна, щоб її вистачало заразом на зиму й літо. Нехай вона не відгонить теж ні барвистістю, ні вибагливістю та м'якістю виробу. Бо в одінні звертати увагу на барву — рівнозначне з чепурністю жінок, якій вони віддаються, приоздоблюючи різним квіттям своє чоло та волосся. Отож ряса повинна бути така груба, щоб ченцеві в ній не треба було ще якогось додаткового одягу. Взуття ж має бути дешеве, однак таке, щоб нічого не бракувало йому при виконанні завдання.

Та й узагалі, як в одежі слід мати на увазі потребу, так і в прохарчуванні: хліб заспокоює голод, а вода гасить спрагу в здорового. Крім цього, страви з городини можуть підтримувати силу тіла. Не треба їсти, наслідуючи пажерливих звірів, але в усьому зберігати скромність, лагідність і стриманість щодо розкошів. Тоді розум нехай буде зайнятий Божими справами. Не-

³⁾ Тим св. Василій хоче зазначити, щоб ченці не дбали занадто про зовнішню елегантність. Говорячи це, Святий запозичує вислову з поганських філософів; диви: Арістофан, Птиці, 1282.

хай уживає він, як нагоду до славослов'я, чи то природи страв, чи то будову тіла, що споживає ці страви. Нехай він тоді роздумує як той, хто всім керує, стосує прерізні роди страв до потреби тіла. Хай молитви перед їжею будуть гідні Божих дарів, які він подає нам у цю хвилину та й які він зберіг на майбутнє. Моління ж після їжі нехай містять у собі подяку за одержані дари й водночас нехай висловлюють просьбу про обіцяні. Одна година в тягу дня нехай буде призначена на їжу так, щоб із 24 годин лиш ця одна була призначена на потреби тіла, а під час усіх інших годин хай аскет віддається розумовій праці.

Сон має бути легкий і не глибокий, що з природи відповідає уміркованій дієті; нехай він буде умисно перериваний старанням про великі справи. Бо дати опанувати себе глибокому снові, під час якого члени позбавлені цілковитого відчуття, — це дати доступ нерозумним маренням; хто так спить, той щодня зазнає смерти. І тому те, що для інших ранок, — для аскетів північ; спокій ночі дає душі найкраще дозвілля. Тоді ні очі, ні вуха не передають серцю шкідливих звуків або образів. А розум наш, перебуваючи тоді сам-на-сам з Богом, поправляє себе нагадуванням гріхів і укладає собі способи, як йому стеретися зла, та й при тому випрошує собі в Бога помочі, щоб виконати те, що він собі намітив.

3 (5) СЛОВО РОЗРАДИ ДЛЯ НЕКТАРІЯ¹⁾

Василій шле Нектарієві щирі співчуття з приводу смерти його сина. Це нещастя потрясло всіх, між ними й Василія. Він же знав небіжчика, тому й хвалить його; втрата велика! (роз. 1). Однак у таких хвилинах не забувати нам, що маємо розсудок. У людському житті не мало терпінь; а за терпеливість серед них чекає нас нагорода в Господа. Тож не падати духом у цьому горі! Цей Божий допуст має на меті якесь добро наше. Хоч він і прикрий, мусимо одначе коритися Божій волі й за праведним Іовом казати: "Господь дав, Господь узяв!" Нас усіх чекає те саме, тільки одного скорше, другого пізніше (роз. 2).

Потрясений до глибини душі тим важким нещастям, я таки три або й чотири дні перебував у непевності, бо вістун горя не міг розказати нам ясно про те, що сталося; та й я сам з недовір'ям ставився до цієї поголки, бажаючи, щоб це не була правда. Аж одержав я лист від єпископа, який докладно повідомив мене про цю сумну подію. О, як глибоко я тоді зідхнув і чимало сліз зронив! Але навіщо це згадувати? У кого ж із нас кам'яне серце в грудях або хто позбавлений вже зовсім людської природи, щоб приймати цей випадок без співчуття або щоб незначний тільки біль сповнив його серце?

Славною роду нащадок, підпора родини, надія батьківщини, парость побожних батьків, виплекана численними молитвами. Щойно в розцвіті віку відійшов він звітлія, вирваний з обіймів батьківських рук. Хіба

¹⁾ Цей лист появився близько 358 року. Адресат, як виходить з листа, був походженням близький св. Василієві. Тіймонт є думки, що цей Нектарій став після Григорія з Назіанзу константинопільським патріархом (рр. 381-397).

хтось схожий на адамант,²⁾ щоб не зм'як значно під враженням цього нещастя, і щоб воно не спонукало його до співчуття? Тож нічого дивного, коли цей удар і нами потряс глибоко; нами, що від самого початку були вам цілковито віддані, поділяли з вами спільно радість і смуток. Як виглядає, досі було в вас мало смутку, навпаки, все укладалося за вашим бажанням. Та нараз, тому що диявол позавидував вам, усе щастя і душевна радість зникли, а наше життя стало сумною історією.³⁾ І якщо б ми хотіли над цим нещастям тільки сумувати й ридати, життя нам не вистачило б. Навіть як і всі люди співчували б у цьому, і вони не змогли б тим своїм співчуванням вичерпати цього горя. І коли б течії рік замінилися на струмки сліз, і їх не вистачило б заступити ридання з приводу цього нещастя.

2. А однак, коли б то ми прагнули взяти щось з того дару, — я маю тут на думці: з повним розсудком — що його Бог поклав у наше серце! Він бо вміє у час гаразду подати нашій душі відповідну міру, а в прикрошах усвідомляти їй завдання людини, — крім того пригадати нам і те, що ми бачили, що чули, а саме: наше життя є повне отих терпінь та й прикладів аж надмірного в нас людського нещастя; понадусе ж, що є Божа заповідь, щоб ті, які увірили в Христа, задля надії на воскресіння не сумували над померлими, бо за велику терпеливість великі вінки слави приготовані в Судді. Коли б ми дозволили тому нашому розсудкові, щоб він нас остерігав у цьому, то ми таким чином швидко досягнули б, бодай у якійсь мірі, злагіднення нашого горя. Тому закликаю тебе, як мужнього борця, не зважаючи на велике нещастя, встояти, не подаватися під вагою смутку й не дозволяти йому виснажувати душу. Будь того переконання, що хоч причини Божих заряджень закриті перед нами, однак слід нам у кожному випадку приймати те, що Бог у своїй му-

²⁾ Перше значення цього слова є сталь, а далі означає воно й символ сили та краси.

³⁾ Пор.: Лук. 13, 16.

дрості й любові супроти нас розпорядив, хоча б це було й прикре. Він бо сам знає, як розподілити кожному, що корисне для людини, і чому він має покласти нам у житті неоднакові межі. Так, є якась причина, нерозгадана для людей, задля якої одні відходять звідсіля скоріше, інші ж — зістаються в цьому прикрому житті на довше терпіння.

Тож повинні ми в усьому цінити собі його любов до нас, людей, а не обурюватися, пам'ятаючи при тому на ті великі й світлі слова, що їх висловив борець Іов, коли побачив, як у короткому проміжжі часу та й при одному столі забрано в нього десятеро дітей; ось його слова: "Господь дав, Господь узяв; як йому подобалось, так і сталося".⁴⁾ Присвіймо собі цей чудовий вислів. Бо ж рівна заплата у справедливого Судді чекає тих, що відзначаються однаково світлими вчинками.

Адже нам не вкрадено сина. Ми віддали його тому, хто нам його дарував. І життя його ніхто не знівечив; його тільки замінено на краще. Земля не вкрила нашого улюбленця, його прийняло небо! Підождім трошечки й опинимося разом з тим, що за ним тужимо. Та й час розлуки не довгий. Всі бо ми в цьому житті перебуваємо, наче на якому шляху, що ним поспішаємо до того самого місця спочинку; один у ньому вже опинився, інший щойно добігає, а ще інший — поспішає, але всіх приймає одна мета.

Хоч померлий скорше відбув цю дорогу, то вона — всім призначена; всі ми підемо в ту саму путь, і всіх нас чекає та сама господа. — Дав би тільки Господь, щоб ми завдяки чесноті стали подібні йому (тобто небіжчикові) у невинності, та бездоганною поведінкою в обичаях досягнули того самого спокою, як ті, що є дітьми в Христі.

⁴⁾ Іов 1, 21.

4 (6) СЛОВО РОЗРАДИ ДЛЯ НЕКТАРІЄВОЇ ЖІНКИ¹⁾

Подібно як Нектарія, потішає Василій і його дружину з приводу смерти їхнього сина. Святий змальовує жаль у всіх, хто тільки знав його, та співчуває з нею в тому нещасті, що спало на неї (роз. 1). Одначе пригадує він зараз, що ніщо на світі не діється без Божого Провидіння. Чому так сталося, годі тепер це збагнути. В кожному разі, згадане нещастя — це для неї нагода повестися в ньому, як Макавейська мати в подібнім випадку повелася, і своєю терпеливістю в ньому здобути собі частку мучеників. Пригадує над тим, що на світі все минається і що терпіння спільні всім людям, усмирить чимало її біль. Описав св. Василій пригадує, щоб ця жінка своїм сумуванням не поглиблювала смутку в свого чоловіка (роз. 2).

Я думав мовчанкою проминути твою Достойність,²⁾ але сказав собі: як для запаленого ока і найпростіший із заспокоюючих ліків спричинює біль, так воно і з душею. Для душі бо, придавленої важким горем, прикрою здається в якійсь мірі розмова, хоч вона висловлена в хвилини терпіння, та й сама собою приносить чимало потіхи. Коли, отже, набрав я переконання, що я таки повинен звернутися з словом розради до християнки, яка була колись вихована в Божих речах і задалегідь є приготована на всякі людські переживання, я подумав, що було б неслухно залишити мій обов'язок. Знаю, які глибокі материнські почування! І коли

¹⁾ Цей лист є наче доповненням попереднього листа (третього).

²⁾ У грецькому тексті є слово: косміотес. Перше значення цього вислову: скромність. Однак у титулах можна його віддати гідність. Св. Василій у своїх листах часто вживає цього титулу у відношенні і до світських і до духовних.

я в особливіший спосіб думаю про твоє серце, таке ласкаве для всіх і таке лагідне, тоді я починаю як слід розуміти й оцінювати той великий біль, що тепер тобі долягає.

Ти бо втратила сина, якого за життя всі матері так хвалили, бажаючи при тому, щоб і їхні сини були такими. І жалували вони за ним, наче б земля відкрила сина кожної з них. Смерть його була ударом для обох батьківщин, для нашої і для кілікійської. З ним упав великий і світлий рід; немов забрано йому підставу. О, що за нещастя,³⁾ спричинене лукавцем-дияволом! Якого лиха вдалось йому доконати! Земленько свята, і тобі довелося сприйняти таке нещастя! На це сумне видовище здригнулося б навіть сонце, якщо б воно мало відчуття. А далі — хто годен висловити те, скільки наш слабосилий розум спроможний нам підказати?

2. Але ж наші справи не діються без Провидіння, як про це ми навчилися з Євангелії, в якій написано, що навіть горобчик не впаде без волі нашого Отця.⁴⁾ Отже, коли що стається, воно стається з волі нашого Творця. Хто ж годен протиставитися тій Божій волі? Приймім оцей допуст. Якщо не зноситимем його радо, то тільки запропаستимо себе тим; бо ж ми зовсім не направимо того, що вже сталося. Та й не винуймо тут справедливого Божого суду! Нам багато бракує ще знання, щоб ми могли збагнути недослідимі його рішення. Тепер Господь перевіряє тебе, жінко, в любові до нього. Тепер для тебе нагода, щоб ти своєю терпеливістю придбала собі долю мучеників. Маккавейська мати бачила смерть сімох синів⁵⁾ і не заридала, не ронила зайвих сліз. Але, побачивши, як вони вогнем і мечем та найжорстокішими муками були звільнені з кайданів тіла, подякувала Господеві за те. Досвідчувана перед Богом, відкрилася вона славою в людей. Велике це терпіння, визнаю і я, але й велика в Господа

³⁾ Диви: Кн. Виходу 9, 14; I Цар 8, 37.

⁴⁾ Мат. 10, 29.

⁵⁾ 2 Мак. 7.

нагорода, приготована тим, що з терпеливістю витримують до кінця.

Коли ти стала матір'ю, ти побачила сина. І, подякувавши тоді Богові, усвідомила собі, що, будши смертною, смертного народила. Що ж отже дивного, що смертний помер? Нас це смутить, що він так вчасно відійшов звітля. Та це якраз питання — чи не в добрий час?! Бо ми не годні розсудити, що тут корисне для душі, ми не спроможні класти меж людському життю. Поглянь по всьому світі, в якому ти живеш, і подумай: усе видиме — смертне, і все воно призначене на знищення. Споглянь у небо, і воно колись минеться; на сонце — воно теж не зостанеться! Всі зорі, животики земні й водні, краса на землі та й сама земля — усе проминує; деякий час потриває, опісля ж не стане його. Призадума над цим нехай принесе нам потіху в нещасті. Не міряй терпіння ним самим, бо так узятє, воно здається тобі нестерпним; тільки треба його брати в зв'язку до всіх людей. І з цього зачерпнемо розради в горю.

Крім того всього, ще одну річ, важливу, маю тобі сказати: шануй чоловіка. Будьте собі взаємно розрадою. Не чини його горя ще більш важким, переймаючись занадто болем. Вірю, що самі слова взагалі слабкі, не вистачають, щоб розрадити якслід другого; тому я переконаний, що крім них треба ще молитися в такому становищі. Молю отже самого Господа, щоб він своєю невимовною могутністю порушив твоє серце й добрими порадами влив у твою душу світло, щоб у ному (в горю) ти знайшла для себе джерело потіхи.

5 (10) ДО ВДОВИ¹⁾

Автор листа відсилає Діонисія до його матері, щоб він заохотив її до досконалого життя на самоті. А шле він його наче освоєну голубку, якій перед тим намастив пахощами крила, щоб тим запахом (чеснот) Діонис заманив матір до згаданого способу життя.

Є своєрідна штука — лови на голуби, а вона ось яка: коли мисливі²⁾ схоплять одну голубку, вони, приручивши її, дають їй біля себе їсти. По якомусь часі настає її крила пахощами й пускають, щоб вона з'єдналася з іншими голубами. Ці ж, заманені її запахом, летять за нею, бо чують пахощі, і так влітають разом із нею в голубник. Таким чином милий запах пахощів чинить оту вільну гурму птахів власністю того, хто придбав собі приручену голубку.

Що ж маю на меті, коли починаю цим свого листа? Те, що й скажу тобі. А саме: я взяв твого сина Діонисія, колись Діомеда,³⁾ намастив крила його душі священним миром і вислав його до твоєї Достойности, щоб і ти разом з ним могла підвестись летом і так прилинути до гнізда, яке побудував тобі той, про кого я щойно згадав. Коли я ще за свого життя побачу те, себто твою Достойність, яка вибрала собі високий шлях

¹⁾ Зо змісту листа слідує, що він був написаний з Аннесійської обителі.

²⁾ В тексті є: ті, що віддаються цього роду зайняттю.

³⁾ Це його друге ім'я, що його він одержав при Св. Хрещенні.

життя, тоді треба мені буде чимало осіб, гідних у Бога, щоб я мав змогу виконати обов'язок належної йому чести.⁴⁾

⁴⁾ Дехто, як наприклад, R. Defferrari, S. Basil, Letters, v. I, ст. 103, прим. 2, пояснює ці Василієві слова так: Василій В. мусів би жити на цьому світі кількома хіба наворотами, і то святим життям, щоб зміг належно подякувати Богові за цю ласку навернення і освячення згаданої вдови.

На нашу скромну думку, названа вдовиця не мусіла навертатися, тобто бути передше поганкою. Тим більше, здається нам, вона не була такою, бо Василій заохочує її до вищого досконалого життя, яке звичайно припускає вже християнське життя. Отже, з того виходить, що заторкнене місце треба радше пояснити, що св. Василій мусів би тоді просити чимало побожних людей, щоб вони разом з ним дякували належно Господеві за цю ласку, покликання тієї вдови до досконалішого життя та віддання себе виключно на служіння Богові.

6 (11) БЕЗ АДРЕСАТА; ЧЕРЕЗ ЧЕМНІСТЬ¹⁾

Св. Василій, відсвяткувавши празник з дітьми одного з приятелів, відсилає їх додому й через них вітає листовно друга. При тому прохає втішати його відомостями та захоочує друга до спільного з ним життя на самоті.

Коли ми, з Божої ласки, провели святий день разом з нашими дітьми,²⁾ відсвяткувавши Господеві справді велику вчистість, бо любов у них до Бога на правду визначна, вислали ми їх назад здоровими до твоєї Шляхетности.³⁾ Заразом просимо Чоловіколюбця-Бога, щоб він дарував їм ангела миру за помічника і співтовариша в дорозі, та й щоб вони застали тебе в здоров'ї і в цілковито спокійному настрої; крім того, щоб, де б ви й не були, віддаючися служінню Господеві та подяці йому, втішали нас своїми вістками, поки ми ще на цьому світі. А як тричі святий Бог допоможе тобі звільнитися скоріш від цих журб, закликаю-благаю тебе: нічого не вважати за важливіше над спільне життя з нами. Бо я тієї думки, що ніде не знайдеш таких, які так любили б тебе й цінували б собі над усе приязнь з вами. Тим то, хоч на як довго Всесвятий Бог зарядив би цю розлуку, будь ласка, потішати нас при всякій нагоді своїми листами.

¹⁾ Василій В. шле дружній привіт одному з приятелів, якого ім'я невідоме. — Місце й час появи цього листа, як і в попереднього.

²⁾ Тобто з дітьми свого приятеля.

³⁾ Евгенейя — титул, з яким Василій звертається звичайно до світських людей.

7 (14) ДО ГРИГОРІЯ, ДРУГА¹⁾

Василій повідомляє Григорія, що він не міг довше чекати на його прихід; йому спішно в Понт, куди вибирається на самоту (роз. 1). Далі автор описує околицю і красу її природи, серед яких він построїв собі монастирок. Там повний спокій. А жартуючи з другом, каже Василій, що він ніяким чином не проміняв би Понтійського затишшя за Теревіну, місце ведмедів і вовків (роз. 2).

Хоч брат Григорій²⁾ написав нам, що віддавна бажає стрінутися з нами, добавляючи при тому, що й у тебе таке саме бажання, ми однак не могли на те чекати. А причина цього почасти в тому, що ви не раз уже обдурили мене; ось чому нема в мене охоти вірити в це й тепер. Почасти ж у тому, що я під цю пору зайнятий справами. Для мене бо час удатися вже в Понт, де, коли подобається Богові, покладемо незабаром край своєму скитанню.

Тому, позбувшись з великим трудом даремних надій, які я мав колись щодо тебе, а радше, сказати б правду, коли треба, позбувшись снів (хвалю собі того, що сказав: Надії — це снища тих, що перебувають у свідомому стані,³⁾ я вибрався в Понт, щоб підшукати місце на життя. — І вже вказав мені Господь те місце, що відповідає саме моїй вдачі; його ж ми, бувало, уявляли собі, перебуваючи разом у вільні хвилини і для розваги. Таким справді бачу його тепер.

¹⁾ Загально приймають учені, що цей лист був написаний після 360 року; значить, коли св. Василій не був ще священником.

²⁾ Св. Григорій, єпископ Нісси.

³⁾ Вислів Піндара або Арістотеля.

2. Там є висока гора, вкрита густим лісом, зрошувана з півночі холодними та хрустальними водами. В її підніжжі простягається похила рівнина, яку безперервно звогчує вода з гори. Кругом тієї долини тягнеться дикорослий ліс, повний різноманітних дерев. Він служить їй майже за огорожу. Отож у порівнянні з нею либонь нічого особливого не являє і острів Каліпси, що його Гомер, як читаємо, більше з усіх островів подивляє за його красу. Та й не багато бракує цій долині, щоб вона була островом, бо її з усіх-усюдів оточують перешкоди (охоронні). З двох боків продираються глибокі яри, з третього ж річка, що спадає з урвища; вона служить їй за суцільний та неприступний мур. А що гора тягнеться в обидва боки й луватими закрутами прилягає до ярів, доступи в підгір'я загороджені. Далі — за тим житлом починається друге провалля, з якого піднімається високе верхів'я понад саму гору так, що всю ту рівнину можна охопити оком. З височин можна бачити й ріку, що клекотить поміж скелями. На мою думку, вона додає глядачеві не менш насолоди, як сам Стримон,⁴⁾ коли дивитися на нього з Амфіпола.⁵⁾ Бо, пливучи вже повільніше, вона розливається наче озеро. Вона тут майже непорушна й немов перестає бути рікою. Одначе з усіх рік, які я знаю, вона є таки найбистріша. Бо зараз при сусіднім урвищі стає неспокійною. А відбиваючися від того урвища, вертиться у глибочезнім вирі, чим творить вона і для мене і для кожного іншого, хто споглядає на неї, чудовий вид. При тому тутешнім жителям вона (Іріс) приносить велику користь, бо в своїх крутіжах живить безчисленну кількість риби.

Чи треба ще говорити про охолоду від землі, або легіт, що віє від ріки? А множеству всяких цвітів і співучих птичок нехай дивується хіба хто інший. В мене ж ні хвилиночки вільного часу, щоб звертати увагу на такі речі.

⁴⁾ Ріка в Македонії, яка вливається до Егейського моря.

⁵⁾ Місто, що біля нього пливе згадана ріка. Василій В. оглядав це все, коли їхав на студії в Атени.

Найважливіше, що повинен я сказати про те місце: воно, завдяки своєму догідному положенню, спроможне вирощувати всілякі плоди. Для мене видає воно найсолодший плід із своїх плодів — спокій. Бо не тільки воно вільне від міського гамору, але й не допускає нікого, навіть подорожнього, крім тих, що з ними зустрічаємося під час ловів. Попри все інше виводяться тут і звірі; зрештою не ведмеді або ваші вовки, ні. Тут живуть отари оленів, диких кіз, а далі зайці й їм подібне.

Подумай, отже, на яку небезпеку я дурний наразився б, якщо б я таке житло задумав проміняти за Тіберіну,⁶⁾ оту пропасть світу! Та вибач, що спішу тепер до нього. Бо й Алкмен,⁷⁾ знайшовши Ехінади,⁸⁾ ніяким чином не хотів уже продовжувати свого скитання.

⁶⁾ Дика пустиня в Каппадокії, недалеко родинного містечка св. Григорія Наз., тобто Аріанзу. Див.: 2 лист Григорія Наз.

⁷⁾ Алкмаойн, син Амфіяра й Еріфілі; пор., Одиссея, 15, 248.

⁸⁾ Ехінадес — це п'ять або дев'ять малих острівців на Іонському морі. Див.: Геродот, 2, 10; Тукід. 2, 102, і Страбон.

8 (18) МАКАРІЄВІ Й ІВАНОВІ¹⁾

Василій В. заохочує обох адресатів, щоб вони в надії на небо не дали себе ніяким трудам відвести від побожності. Далі підбадьорює їх, щоб не боялися ні погроз "власть імущих", ні наруг чи досад з боку їм довірених, і не далися звести підхлібству фалшивих приятелів. Здоровий розсудок і Христова побожність мають помагати нам у боротьбі з усім вищезгаданім.

Для рільників немає чогось нового у праці при хліборобстві, моряків не заскакує несподівано буря на морі, для заробітчани не є чимсь надзвичайним піт у час літньої пори, і для тих, що вибрали собі побожне життя, не є непередбачені злидні цього світу. Навпаки, кожному з названих станів припадає в уділі труд, як притаманний і відомий, і до нього треба братися не ради нього самого, а щоб досягнути обіцяне добро. Бо сподівання, що підтримують усе життя і його завжди супроводять, осолоджують цей труд.

З тих, отже, людей, які гарують заради земних зисків чи земних речей, одні зовсім розчарувалися в своїх сподіваннях, бо досягнути обіцяні добра — залишилось їм тільки в думці.²⁾ Для інших, у яких досяг випав згідно з їхнім бажанням, забракло нової надії; попередня бо швидко пройшла, занидівши. Тільки в тих, що трудяться для побожності, брехня не знівечила їхніх сподівань, ані висліди не могли захитати ними у трудах, до яких вони взяли заради певного й тривалого царства в небі, що його вони собі вибрали.

¹⁾ Зміст листа каже нам, що він появився тоді, коли в державі східнього цесарства панував Юліян Відступник.

²⁾ В тексті: у фантазії.

Тому й вас нехай не занепокоює диявольська забріханість ані не лякає погроза пануючих, нехай не засмучує ні наруга, ні досада їхніх довіреників, і осуд з боку тих, що накидують себе як опікунів, аби звести інших, пред'являючи могутню принаду — облудні поучення; а подають вони їх так довго, як довго лиш захищається в нас наука правди. Проти них усіх повинен стати до боротьби здоровий розсудок, взиваючи при тому, щоб союзником і помічником став йому вчитель побожності Господь наш Ісус Христос, для якого й терпіти є приемним і вмирати — зиском.³⁾

³⁾ Фил. 1, 21.

9 (22) ПРО ДОСКОНАЛІСТЬ ЧЕРНЕЧОГО ЖИТТЯ¹⁾

У загальному зарисі Василій змальовує тут обов'язки в чернечому житті. Найперше, за його думкою, християнин (чернець) має бути свідомий свого високого звання і жити згідно з вимогами Євангелії. Далі — він повинен завжди тямити про Бога та й ставати досконалішим, ніж наказує це закон. Він не сміє, наприклад, клясти й говорити неправду або мститися на інших ітп. Чернець має працювати, і то в мовчанці; він має практикувати в усьому вмертвлення, дбати в монастирі про кожну річ, як про Божу, і бути слугою всіх (роз. 1). У монастирі повинен царити спокій (а не крик, гамір). Кожний у ньому має бути чимсь хосенним зайнятий, одначе згідно з волею настоятелів (роз. 2). Ченці повинні плекати між собою любов, але при тому не поблажувати проступкам; тому слід перестерігати, щоб направити грішника. Перестороги треба приймати радо й терпеливо. Коли ж хтось не хоче поправитися, про такого належить донести настоятелю. Як же ж і те не pomoже, усунути його з монастиря, щоб він не гіршив інших. Також не розсіватися занадто працею, зайняттями. Не годиться бути захланним на гроші чи достатки й не бути виставним у житті; бо обов'язком ченця є зберігати вбозтво (роз. 3).

Багато є речей, які богонадхненне Письмо радить пильнувати тим, що бажають подобатися Богові. Наразі треба пригадати вам коротко тільки ті речі, стосовно яких зчинилися тепер між вами спори. Скажу про те, чого я навчився з богонадхненного Писання. Вияснення ж деяких речей, які не є трудні до зрозуміння, полишу тим, що вправляються в читанні його.

¹⁾ Лист написаний у 364 році. Однак І. Грібомонт каже, що в 368 році або ще пізніше; див.: там же, ст. 7.

Вони, зрозумівши це, зможуть опісля передати його іншим.

Отож треба, щоб християнин мав у душі настанову, гідну свого небесного звання та й вів життя гідне Євангелії. Християнин не сміє дозволяти, щоб якась річ відривала його від пам'яті про Бога, від його волі й судів. Він повинен стати в усьому досконалішим, як того вимагає закон; не повинен клясти й не говорити неправди. Не сміє хулити, ні злословити, ні спорити, ні мститися, ні відплачувати злом за зло, ні гніватися. Треба бути терпеливим, переносити всі кривди та й отямлювати в пору того, що кривдить. А слід робити це не з бажання помсти, тільки щоб направити брата, як це Господь велів. Не треба говорити проти неприсутнього брата, щоб його понизити, бо це злословлення, хоч би воно було й правдою. Тому ми повинні відвертатися від того, хто висловлюється эле про свого брата. Не можна вести пустих розмов. Не годиться сміятися і терпіти сміхунів. Не говорити недбало й не говорити того, що не стоїть у зв'язку з користю для слухачів або з конечним ужитком, який є нам дозволений від Бога. Тому нехай ті, що працюють, стараються, оскільки це можливе, працювати в мовчанці. А бесіди, які підбадьорюють, хай ведуть ті, що їм повірено розсудливо орудувати словом на збудування віри, щоб не засмучувати Св. Духа Бога. Також ніхто з тих, що приходять, не повинен власновільно зближатись або розмовляти з котримсь із братів, поки ті, що їм повірений догляд над карністю, не розсудять, чи це подобається Богові й буде хосенним для загального добра.

Не можна ставати невірником вина, ані теж уживати надміру м'яса, та й узагалі не слід ніколи шукати в їді приємності. Бо хто бореться, той у всьому зберігає стриманість. Далі, з речей, даних кожному до вжитку, нічого не треба вважати за власне або перешовувати його. Оскільки ж ідеться про старанність у речах, належить дбати про кожну річ, як про Божу, і нічого не легковажити з того, що викинене чи за-недбане, коли часом таке трапиться. Тому кожний по-

винен уважати себе не за власного пана, а за слугу, відданого Богом на однодушне служіння братам. Так, отже, завжди треба і думати і робити, однак кожен у своєму ділі.

2 Не можна ремствувати навіть при недостатці конечних речей і при зайняттях, бо про кожную з тих речей мають рішати ті, що їм вони повірені. Не треба зчиняти крику чи давати якийсь знак або рух, з якого проявляється гнів або забуття про Божу приявність. Голосу слід уживати в міру потреби. Не годиться відповідати другому з зарозумілістю та погордою або з таким настроєм робити йому прислугу. Але в усім і супроти всіх треба ставитися з скромністю та пошаною. Не личить також підступно моргати очима й давати ними хитрі знаки чи рухи, які справляють братові прикрість або означають легковаження його. В одежі й у взутті не шукати краси, бо це ознака пустоти; тому для потреб тіла вживати речей дешевих. Не видавати нічого понад потребу або для самохвальби, — це надужиття. Також не годиться шукати слави й ганятися за першістю. Кожний має уважати всіх за вищих від себе, і треба бути послухним.

Хто може працювати, нехай даром не їсть. А і той, хто зайнятий чимось із тих справ, що йдуть на славу Христові, повинен натужуватись — ревно з усіх сил працювати. Кожний за схваленням настоятелів має робити все так з розумом і переконанням, навіть їсти й пити, щоб це вийшло на славу Богові. Не слід також переходити від одного зайняття до другого без схвалення тих, що поставлені заряджувати тими справами; хіба якась конечна потреба несподівано вимагає, щоб допомогти слабшому. Кожний нехай лишається там, де йому призначено, і нехай не переступає назначеної міри; хай не втручається у справи, які йому не повірені, хіба ті, що до них це належить, узнають, що треба комусь допомогти. Отож ніхто з одної робітні хай не переходить у другу. Так само не годиться робити щось заради суперечництва або пустого змагання з ким.

3. Не треба заздрити, як іншого похвалять, і тишитися з чужих похибок-хиб. З любови до Христа треба

смутитися з-за немочі брата, а радіти добрими його вчинками. Не можна бути байдужим супроти тих, що грішать, або мовчки потакувати їм. Той хто перестерегає, повинен робити це з Божого страху, співчуваючи йому в тім, і з наміром навернути грішника. Остерезений або й покараний нехай радо приймає ці перестороги, добачуючи в них власну користь. А коли хто робить іншому який закид, той другий не повинен противитися ні в його прихвності, ні перед іншими. Як же закид видається безпідставним, треба приватно розвідати про це в того, хто закидає, і тоді або його переконати, або дати себе переконати. Кожний повинен, оскільки це в його силі, стояти до послуг тому, хто мав би до нього яке прохання.

Не треба пам'ятати образи тому, хто згрішив і кається, але з серця прощати. Коли хтось каже, що кається якогось гріха, він повинен не тільки шкодувати того, що зробив, але й чинити плоди, гідні покаяння. А той, хто був караний за попередні гріхи й, отримавши прощення, наново згрішив би, готовить собі ще більший засуд гніву, як за першим разом. Якщо ж остерегають когось раз і другий, а він таки залишається в упадку, належить про це донести настоятелю, щоб той, остережений, може, багатьма, навернувся. Як же й тоді він не поправиться, в такому випадку треба його усунути за згіршення та й уважати за поганина й митаря, щоб захоронити тих, які дбають про послух, згідно з висловом: "Коли впадуть безбожні, праведні страхуються".²⁾ Однак треба над ним і плакати, як над членом, відтятим від тіла. Бо не сміє заходити сонце в гніві брата, щоб ніч не розділила їх обидвох і не залишила непрощеної провини на день суду. Не треба теж відкладати часу своєї поправи, бо завтрішня днина непевна.³⁾ Багато прецінь з численними задумами не діждало тієї завтрішньої днини. Не можна так само дозволяти піддаватися ситості черева, з якої походять нічні снища.

²⁾ Припов. 29, 16.

³⁾ Лук. 12, 40.

Не сміємо розгублюватися надмірною працею і переступати меж самодостатности, за словами Апостола: "Маючи поживу й чим приодягнутись, будьмо цим вдоволені".⁴⁾ Бо обильність понад потребу видається захланністю, а захланність криє в собі засуд ідолопоклонства.⁵⁾ Тому не годиться бути захланним на гріш і на громаджувати багатств на безхосенні речі. Хто приходить до Бога, повинен у всім зберегти вбозтво й бути перенятий Божим острахом, згідно з словами: "Пригвозди твоїм страхом мое тіло, бо я налякався твоїх судів".⁶⁾

Дав би Господь, щоб ви, прийнявши з повним переконанням сказане, приносили на Божу славу плоди, гідні Св. Духа, за Божим уподобанням і за допомогою Господа нашого Ісуса Христа. Амінь.

⁴⁾ I Тим. 6, 8.

⁵⁾ Кол. 3, 15.

⁶⁾ Пс. 119, 120.

10 (23) ПОРУЧАЛЬНИЙ ЛИСТ ДО ЧЕНЦЯ¹⁾

Св. Василій не є спроможний прийняти одного кандидата до монастиря. Тому відсилає його в інший чернечий дім, у якому згаданий кандидат матиме одного з тамошніх ченців за вчителя в духовному житті. Святий поручає zarazом, щоб магістер переконався наперед, чи в цього юнака є щире бажання духовного стану й надприродного життя, чи він має належну любов до Бога. Його треба повчити про все, що потрібно знати в монашому житті, між іншим, і про труднощі в ньому. Чернець-учитель повинен зробити з цього новика, загартованого борця з усяким злом.

Оцей кандидат²⁾ говорить, що він погордив марністю цього світу. Він пізнав, що всі приємності теперішнього життя кінчаються тут, скоро минаються, готують тільки матеріал вічному вогневі. Отож прийшов він до мене й заявив бажання покинути це нужденне, жалюгідне життя, відректися всіх розкошів тіла й опісля вступити на дорогу, яка веде до Господніх жител.

Якщо ж цей юнак триває дійсно в щирому бажанні щасливого способу життя і має в душі добру та похвальну любов, іншими словами, якщо він любить Господа Бога нашого з усього серця, з усіх сил і з усеї мислі, треба отже конечно, щоб ваше Благочестя вказали йому на всі труднощі й невгоди тісної і важкої дороги та й утвердили його в надії на ті добра, яких

¹⁾ Цього листа написав св. Василій, коли він, як священик, проживав у Кесарії Каппад. Точнішої його дати вчені не подають. Грібомон є думки, що написано його тоді саме, коли й попередній був написаний; там же.

²⁾ Юнак, який — правдоподібно — особисто доручить вам цей лист. Пор.: Мінь, Патр. гр., 32, 293-294, прим. 90.

ми тепер не бачимо, а тільки є вони зложені в обітницях, даних тим, що гідні Господа. Тому цим письмом прошу ваше в Христі світле Преподобіє, щоб ви, як це вам можливе, повчили його та й допомогли йому без мене доконати того рішення. Далі, щоб ви й напоумили його, згідно з наставленням св. Отців і їхніми писаннями. Опісля треба викласти йому все, що належить до чернечого способу життя. Ось так прийняти його в монастир, щобто щоб він, приступаючи добровільно до боротьби за побожність і піддаючи сам себе під шляхетне ярмо Господа, зачав у своєму житті наслідувати того, хто став ради нас убогим та взяв на себе тіло. Таким чином нехай він подбає про вінок небесного звання і здобуває хвалу в Господа.

Коли він забажав здобути найвищий ступінь Божої любови тут, у нас, я відправив його. Бо я хотів з вашим Благодестям приготувати його до тієї боротьби й приділити йому одного з ваших ченців, якого він сам вибрав би собі за вчителя. Той чернець нехай виховає його належно, та з суворою і святою дбайливістю зробить з нього загартованого борця: такого, що ранив би й перемагав би князя тьми цього віку та поконував би духів злоби, з якими, за словами блаженного Апостола, зводимо боротьбу.³⁾ Ось що я задумав зробити з вами; та нехай ваша Милість учинить це й без мене.

³⁾ Еф. 6, 12.

11 (24) АТАНАСІЄВІ, БАТЬКОВІ АТАНАСІЯ, ЄПИСКОПА АНКІРИ¹⁾

Не поширювати наклепів — це, на думку Василя В., належить у житті до найважчих справ. Далі Святий заспокоює адресата щодо очорнень, кинених на нього, мовляв, Атанасій зле виховує дітей; Василій не вірить у те. Як зразок чесноти в людей, піддає св. Василій Атанасієві мужа, який багато заглиблюється в студії науки... та ревнує за велику чесноту предків. Опісля заохочує Атанасія далі любити належно дітей, ба ще більше, як це він робив досі. А щодо пліток, то відтепер Василій слухатиме про них, за прикладом Олександра, одним лиш ухом.

Я сам переконався в тому, що людське життя вище за наклепи й належить до найважчих справ, щоб не казати, до неможливих. При цьому думаю, що і твоя Благородність не має в цьому ніякого сумніву. Однак не слід нам давати від себе ніякої до них притоки ні тим, що бачно глядять на вчинки, ні тим, що з лукавства потурають нашим немочам. Це можливе і притаманне тим, що розсудливі й своє життя уклали згідно з метою побожності.

Щодо нас, то чейже не будете такими нерозсудливими та легкодушними, щоб ви вірили, мовляв, ми приймаємо наклепи безкритично, від усіх, хто тільки надається. Ми ж добре пам'ятаємо духовну пересторогу, що не годиться нахиляти вуха на пусту чутку.²⁾ Однак тому, що ви, віддавшись краснорічності, самі кажете, що видимі речі є знаками невидимих, ми це визнаємо (а ти не бери нам цього за зле, коли висловлюємося дещо в формі поучення; слабке бо світу й нерозумне

¹⁾ Написаний, правдоподібно, перед 369 роком.

²⁾ Вих. 23, 1.

вибрав Бог і при їхній допомозі довершує він часто спасіння тих, що досягають його). Та про що я говорю і до чого закликаю є оце: всяке слово й усякий вчинок, що нам їх радять, треба виконувати обачно та й за вказівкою Апостола: ніякої і ні в чому не давати обиди.³⁾ Бо я є тієї думки, що це правильне, коли життя людини, яка багато заглиблюється в студії науки, править народами й державами, та й воно ревнує за велику чесноту, — отаке життя можна покласти за зразок чесноти.

Однак ти повинен тепер виявляти дбання про дітей не словом, як це ти показуєш уже віддавна, відколи ти став батьком. І повинен ти виявляти його, не лиш уживаючи природного нахилу, що його й нерозумні тварини виявляють своїм молодим, як про це ти сам висловився та й досвід показує. Але, самозрозуміла річ, належить висвідчати їм любов з вільного нахилу й тим більше, оскільки більше вони, коли помітиш, повинуються батьківським вказівкам. Зрештою, в цьому не треба переконувати нас, бо ж надто доказів на це маємо з їхньої поведінки.

Не від речі буде тут, коли добавимо в ім'я правди ще й те, що не брат Тимофій, хорєпископ, є тим, що доніс нам ці вістки. Він бо, розказуючи про тебе, ні усно ні письмово не зраджує чогось, що в більшій або меншій мірі містило б у собі улегливість. Так, не перечимо, ми дещо про це чули. Однак не Тимофій є тим, хто чинить наклепи проти тебе. На майбутнє, зачуваючи таке, як не що інше взагалі, робитимемо принаймні те, що робив Олександр у подібних випадках, а саме: одне з ух держатимемо неухважним на наклепи.⁴⁾

³⁾ 2 Кор. 6, 3.

⁴⁾ Див.: Плутарх, Життя Олександра В. — В українській мові краще віддати цей вислів Македонця ось як: Одним ухом будемо приймати, а другим випускати (те, що чуємо).

12 (25) АТАНАСІЄВИ, ЄПИСКОПОВІ АНКІРИ¹⁾

Від достовірних свідків довідався св. Василій, що Атанасій, єпископ Анкіри, ширив і далі ширить підозріння, поголоски, що він (Василій) єретик. Та Василій, як до-свідчена й зрівноважена людина, ними не переймається, однак дивується тому. Найбільше зажурило його те, що Атанасій більше вірить нечесним людям, ніж йому, ба навіть загорів гнівом на нього (роз. 1). Тому Святий докоряє йому за це наперед по-дружньому, а опісля і поважно: чому Атанасій не виговорився про те все перед ним на письмі або усно (роз. 2).

Деякі з тих, що прибули до нас з Анкіри, а було їх немало, тому й важко було почислити їх (однак у говоренні вони всі були однозгідні), сповістили мене, що ти, дорога Голово, — бо і як мені висловитися чемніше? — не згадуєш нас мило, а як згадуєш, то вже не так, як це бувало в твоєму звичаї. Знай однак добре, що мене ніщо не бентежить, ані не заскочує зміна людських настроїв. Я ж давно вже пізнав слабосилість природи та й намагався предбачити її змінливість у протилежний бік. Тому я тепер нічого великого собі не роблю з того, коли в наших відносинах дещо зміняється, і з попередньої шани постають тепер для нас презирства та кривди. Це видалось мені справді неймовірним і дивовижним, що ти так настроєний супроти нас, сер-

¹⁾ Цей лист, як і попередній, написав св. Василій близько 369 року. Див.: Diecamp, Byzant. Zeitschrift, 18, 1909, 3 f.

Атанасій став анкірським єпископом завдяки впливові Акакія з Кесарії Пал. (Созом., Істор. Церкви, 4, 25). І він сам, за свідченням св. Григорія з Нісси, вважав себе за провідника правовір'я. — Проти Евном., 1, 11, 292; а св. Василій, лист 29.

дитий і лихий, ба навіть ще й погрожуєш, як говорять ті, що це чули.

З тих погроз (треба сказати правду) я щиро насміявся. Дійсно, я мусів би стати дитиною, щоб лякатися цього роду пострахів. Та воно видалось мені і тривожним і таким, що заслуговує на неабияку журбу, тобто твоя сумлінність;²⁾ ми ж повірили, що вона між малим стадом буде підпорою правовір'я та збережеться, на втіху, зерном давньої і справжньої любови. А тим часом вона з теперішнім ходом справ до тієї міри співдіє, що богохульства перших-ліпших значать у тебе більше, ніж наш довгий досвід, і ти без доказів підсуваєш недоречні підозріння. Та що кажу — підозріння? Хто ж то заповзявся сердитись і погрожувати, як говорять про тебе? Той, хто, не підозріваючи, а з переконання, і то, як виходить, явно та й безсумнівно запалав гнівом.

2. Та як я вже згадав, ми спихаємо вину на теперішній час. А скільки труду було б тобі коштувало, Подиву-гідний, як би ти схотів тільки коротенько заговорити в листі до мене, про що властиво тобі йдеться? Коли ж ти не поладнав тієї справи листовно, то чого ж не запропонував, щоб я поспішив до тебе? Але що ж, коли тобі треба було взагалі відмовитися, тому ти й не підіждав... через те, що не опанував у собі палкого гніву. Прецінь, щоб звідомити нас про це, можна було скористатися однією з довірених осіб або відповідним дияконом, який уміє зберігати тайну. А тепер немає в нас нікого, хто з будь-якої причини вибирався б під цю пору до вас та й не шуміло б йому в ухах, які то лиха ми понаписували і тим наробили шкоди. Цього ж вислову ти сам ужив, заявляють ті, що дослівно переповіли твої слова. І хоч я сам роздумував над тією справою немало, тим однак не віддалив я від себе занепокоєння.

Тому впало мені на думку, чи, бува, хто з єретиків не підписав злобно моїм іменем своїх письм і таким чином засмутив твоє Правовір'я та й довів тебе до того, що ти вжив такого вислову. Бо ж справді — ти,

²⁾ Акрібея — совісність, вірність, докладність.

що ті великі й світлі змагання відбув за правовірність, не відважився б заподіяти цю ганьбу нашим письмам, зверненим проти тих, які посміли сказати, що Бог Син щодо суті (кат' усіян) не є подібний Богові Отцеві, або проти тих, які по-богохульному твердили, що Св. Дух є створіння і твориво. Але ти сам був би звільнив нас від неспокою, якби ти схотів був заявити нам одверто, що саме зневолило тебе до такої ворожнечі супроти нас.

13 (26) КЕСАРІЄВІ, БРАТОВІ ГРИГОРІЯ¹⁾

Василій заохочує Кесарія, що вийшов ціло з землетрусу в Нікеї, зберігати надалі вдяку Богові за те, і то не тільки словом, але й ділом. На його думку, Кесарій повинен ще ревніше служити Господеві, ніж досі він це робив, бож Господь вирвав його з обіймів смерті.

Дяка Богові, який і на тобі проявив свої чудні діла та й охоронив тебе перед отим смертельним нещастям, зберігши так тебе для батьківщини і для нас, твоїх побратимів. Лишається нам отже, щоб ми не виявилися невдячними й негідними такого великого добродійства, але щоб ми по своїх силах голосили дивні Божі діла та й славили ту ласкавість, що її ми зазнали ділом. Щобільше, не тільки словом маємо за це віддячуватися йому, але й учинками явитися таким же, яким ти, за нашим переконанням, і тепер є. А робимо висновок про це з отих небувалих чуд-див, які доконалися на тобі.

Тож закликаємо тебе, щоб ти ще ревніше служив Богові, збільшуючи своїм безперервним поступом острах до нього. А, поступаючи в досконалості, щоб так явитись нам розважливими завідувачами нашого

¹⁾ Лист написаний 368 року. — Згаданий у ньому Кесарій — це наймолодший брат св. Григорія з Назіянзу. Він був надворним лікарем у Костантинополі за Юліяна Відступника. У жовтні 368 року, під час землетрусу, Кесарій потерпів на тілі, однак із цього нещастя вийшов ціло. Та попри те, до кінця року не дожив. — Див.: Seeck in Pauly-Wyssowa, Realencyklopedie der klass. Altertumwissenschaft, III-2, Sp. 1299. Своє майно Кесарій призначив для вбогих, що й дало опісля привід до немилих процесів. Св. Василій В. згадує про них у своєму листі — 32.

життя, що для нього зберегла нас Божа доброта. Коли ж нам усім дано наказ, щоб ми представляли себе Богові як ті, що, хоч померли, однак живуть,²⁾ оскільки більше дано його тим, хто підведений з-під воріт смерті! Це, як я сам переконався, треба пригадувати, коли хочемо зберегти завжди ту думку, що її ми мали в час небезпек. Бо тоді ясно виступила перед нами пустота цього життя, як одна з людських речей, якій нічого не можна завірити, і що вона з тих саме речей, які так легко підпадають змінам, зовсім не є щось тривке. Тоді ж, за всякою правдоподібністю, прийшли нам на гадку і жаль задля минущих речей і обітниця прийдешніх дібр, якщо витримаємо в служінні Богові та й з усією старанністю будемо уважати на себе.³⁾ Коли ж загроза небезпеки смерті піддала нам цю думку, то гадаю, що й ти в той час напевно роздумував про ці чи найближчі їм речі.

Тому на нас тяжить обов'язок виконувати безумовну повинність. А відваживсь я, повний радості й почуття свого обов'язку ради Бога та дбайливості заразом про прийдешні добра,⁴⁾ пригадати твоїй Шляхетності ці речі. Твоею ж повинністю є прийняти ці наші слова радо й спокійно, як це було твоїм звичаєм під час наших розмов у чотири очі.

²⁾ Рим. 6, 13.

³⁾ Властиво: якщо збережемо Божу ласку й остережемось упадку в гріх.

⁴⁾ У тексті: про прийдешні речі.

14 (30) ЄВСЕВІЄВИ, ЄПИСКОПОВІ САМОСАТІВ¹⁾

Василій В. пише Евсевієві, що, крім недуг, зими та різних зайнять, інші ще справи перепинили йому навідатися до нього. Над усе ж болючим є те, що він утратив свою дорогу маму; та ще й з недугою погіршилось у нього. При тому повідомляє він, що в Нео-Кесарії і в Анкірі обрано нових єпископів; накінець — поручає Святий інші Церкві й самого себе молитвам Евсевія.

Як би я зачав описувати тобі за порядком усі справи, які аж досі затримали мене, — хоч я зовсім уже був схильний навідатися до твоєї Всечесности, — то з них постав би непроглядний ряд (фактів) для історії. Залишаю вже згадку про свої недуги, які чергувались одна по одній; не згадую і про труднощі, зв'язані з зимою, про безустанне ладнання справ, бо ж вони тобі знані й про них я твоїй Достойності передше розказував уже для вияснення. Тепер хіба скажу, що єдину потіху, яку я мав ще в житті, маму,²⁾ — і ту втратив через мої гріхи. Однак ти не смійся з мене, що я в такому віці оплакую ще осиротілість. Радше пробач мені, що не перенешу терпеливо розлуки з душею, над яку не бачу нічого гіднішого з решти істот. Та мої недуги знову повернулися до мене, знову лежу в ліжку, перекидаючись при слабких силах і вичікуючи майже кожної години лиш неминучого кінця мого життя.

¹⁾ Василій В. написав цей лист у 369 році, коли саме померла йому мама. — Р. Дефферарі, там же, ст. 175, прим. 1, каже, що 368 року літом. Люфс припускає, що 371 року; F. Loofs, Eustathius von Sebaste und die Chronologie der Basilius-Briefe, Halle, 1898, ст. 50.

²⁾ Еммелію.

Церкви також знаходяться більш-менш у подібному стані, як моє тіло. Та немає щасливої надії, бо їхні справи завжди погіршуються. Неокесарія й Анкіра мають, відай, уже наступників тих, що померли, тож і посьгодні живуть у мирі. Але тим, що накидаються нам із порадами, мовляв, вони могли б дещо зробити, ми їй досі не дали на це згоди, бо це заслуговувало б на гнів і досаду. Справу цю поручаємо явно твоїм молінням за Церкви. Тому не переставай у своїх молитвах за Церкви благати Бога і про це. — Тим же, що удостоїлися бути до послуг твоєї Святості, передай щирий привіт.

15 (41) ВІДПОВІДЬ ВАСИЛІЯ ЮЛІЯНОВІ НА ПОПЕРЕДНІЙ ЛИСТ¹⁾

Автор листа спростовує побожність Юліяна та й картає його за гордість, за його кривди супроти Церкви. При тому бере на жарт цю нечувану суму, яку мали б зложити ті, що живляться виключно листям з рослин, твердим хлібом і квасним вином (ченці) (роз. 1). Рівночасно Святий висуває справу закону, що його Юліян задумав видати проти тих, що лікують отруєю. Це, на думку Василя, — ознакою людяности з боку імператора, але що він береться зневажати Бога — це таки глупе! Накінець автор пригадує цісареві, що він не зрозумів добре того, про що він, тобто Василій, написав йому в попередньому листі, бо в протилежному разі був би він (Юліян) цього не осудив (роз 2).

Твої вчинки, що їх ти так сміло доконав у теперішньому щасті, є незначні. А твої нікчемні кроки, що їх ти звернув проти нас, — це властиво не проти нас, а проти себе самого. Мене ж дрижа проймає, коли при-

¹⁾ Значить, відповідь на л. 40, за численням у вид. Міня. — При тому треба зазначити, що деякі з авторів відмовляють св. Василієві авторства на цей лист 41, а за нашим тут численням 15-ий. До них треба зачислити й о. І. Грібомонт'а, ЧСВ.; див.: Patr. Gr., ad editionem operum S. Basilii M., Introductio, in t. 32, ст. 8. Та їх не багато й до того їх докази доволі слабкі. Зате найновіші вчені загально схиляються до того, що цей 41 (15) лист вийшов із-під пера Василя В. — Див.: Sister Agnes Clare Way, The Authenticity of Letter 41 in the Julio-Basilian Correspondence; American Journal of Philosophy, 51 (1930), 67-69.

Перекладач творів св. Василя В. в Патрології гр. Міня не заперечує авторства св. Василя щодо цього 41 (15) листа; навпаки, він, можна сказати, стверджує його. Там же, 32, кол. 347, прим. 72.

ходить мені на думку, що ти приодягнений у пурпуру, а твою неславну голову приоздобив вінок. Та без побожности він зовсім не є окрасою твого цісарства, навпаки, він неславою вкриває його. Ти ж сам високо піднісся, став понад міру великим, начебто демони, злобні та ворожі всякій чесноті, перетягнули тебе. Ти стаєшся не тільки зарозумілим у своїх думках про всіх людей, але й почав підноситися понад Бога. Ти заповзявся Церкві, матері й кормилиці нас усіх, кривду чинити. До того ж ти заздалегідь уже дав знати мені, людині дуже незначній, щоб вислати тобі тисячу золотих літрів.²⁾

Тягар золота ніяк не захитав моєї думки, хоч він дуже великий. Воно тільки гіркі сльози витиснуло з моїх очей із приводу так скорої твоєї загибачі. Нераз роздумую собі сам-на-сам, як то я, і колись твоя Світлість, вивчали спільно святі й найкращі Писання. Обидва ми розгортали тоді святе й богонатхненне Письмо; у той час ти нічого не приховував. А тепер ти зробився непристойним, із-за великої зарозумілості неприступним, наче б табор оточував тебе. З-перед учора вже знаєш, найщиріший Друже, що нами не керує захланність на гроші. А проте домагаєшся, щоб ми зараз переслали тобі десять соток літрів у золоті. Май же милосердя над нами, милий Приятелю! Ми ж посідаємо стільки, що коли б хотіли сьогодні те з'їсти, то його не вистачило б нам. І в нас немає, як це годиться, куховарської штуки, а ніж наших кухарів не торкається крові. В нас найкращі з харчів, у яких скривається наш надмір, — це листя рослин з незвичайно твердим хлібом і квасним вином. Тим то наші почуття не є пригуплені, і ненаситністю шлунка не доводять до нерозуму.

2. Лавсос, твій поважаний трибун і сумлінний виконавець твоїх доручень, повідомив мене й про те, що якась жінка наблизилася до твоєї Величності, з приводу втрати свого сина внаслідок затроєння; та й --

²⁾ Літра — старогрецька основна монета. Її рівновартісною була римська лібра, що мала дванадцять унцій.

про ваше рішення, щоб тих отруйників ніде не було.³⁾ Якщо вони ще є, то вигуби їх або збережи з них тільки тих, що зводять боротьбу з дикими звірями. І те, що ви так правильно розсудили, видалося мені дивним. Бо ж це зовсім смішне, коли ти стараєшся великі болі в ранах утихомирювати слабкими ліками.⁴⁾ Адже ж ти, зневаживши Бога, даремно берешся за клопотання про вдів і сиріт; перше бо глупе й небезпечне, друге ж є ознакою людяности й милосердя.

Важка річ для нас, приватних громадян, говорити до імператора. Та ще важче здаватиметься тобі говорити до Бога; бо ніякий посередник не явиться тоді між Богом і людьми. — Насправді ж, що ти прочитав, того й не зрозумів. Бо якщо б ти зрозумів, то не осудив би.⁵⁾

³⁾ *Legibus vestris bene atque utiliter censuistis doctores non esse.* — У ваших законах добре схвалено й із користю, щоб обманців не було; св. Кипріян, лист 15.

⁴⁾ Грецьке слово: фармакон означає не тільки отруя, але й лік або зарадний засіб. Отже, тут автор, як виходить із листа, вживаючи спритно двозначности, викпиває короткозорість імператора...

⁵⁾ Див.: Соз., 8, в якому історик кінцеві слова попереднього листа (значить, 40-го в Мінія!) має за слова цісаря Юліяна, звернені до єпископів. Тим то й кінцеві слова цього 41 (15) листа він бере як відповідь тих же єпископів на згадані слова Юліяна.

16 (42) ДО СВОГО УЧНЯ ХІЛОНА¹⁾

Св. Василій шле Хілонові поучення, про яке він просив. У ньому напоумлює учитель свого учня, що добрий початок у якомусь ділі — це ще не витривання в ньому до кінця. А щоб витривати в доброму, треба за вченням св. Павла, забувати про те, що вже dokonane, а чинити нове діло для нагороди в майбутності (роз. 1). До того Василій користується відповідними прикладами з св. Письма. В своїх заключеннях формує він остаточно практичні вказівки для побожних душ, напр., оправданям у Бога буде той, хто добре скінчив, а не хто добре зачав. Далі — похоті треба поконувати не всі нараз, але одну за другою. Також не силкуватися відразу вийти на вершок аскези; ліпше поволі це робити, поступово. В усьому мусимо бути зрівноважені й перейняті вірою, та й роздумувати над життям святих (роз. 2). Щоб заховуватись належно супроти свояків, Святий поручає як засіб до того: молитву, псальмодію, читання Св. Письма, самоту. Супроти всіх треба нам бути на місці, і веселим, і братолюбним, і покірним, і скромним; особливо ж не плямити душі жадобю гроша (роз. 3). Опісля велить уникати розкошей, старатися про вмертвлення. А коли спокуси манять до світу, за життям серед нього, тоді відбивати їх, мовляв: я не варт цього світу! Відтак св. Василій наводить різні пригоди, у які довелось йому попасти під час духовних празників. І каже він, що ті празники не приносять хісна повного. Бо та одробина добра, що в них буває, — приклонена безчисленністю зла; навіть слова вчителів, продовжує Святий, не йдуть завжди в парі з їх чеснотою (роз. 4). Тому він утікає в гори, на відлюдне місце; ним

¹⁾ В однім із кодексів цей лист має заголовок: Гомілія до Загал патрологів признає автором його св. Василія В., зокрема ж Голл. Однак годі сказати щось певне про дату, коли саме лист був написаний, хіба те, що появився він, заки ще св. Василій став єпископом.

він одушевляється і ставить його нарівні з іншими подібними місцями, про які згадується в Св. Письмі обох Заповітів. Над тим же всім, що він написав, каже роздумувати, за те ревно змагатись аж до останнього віддиху життя; а змагатися — по взору самого Божого Сина і його апостола Павла (роз. 5).

Стану тобі, дорогий Брате, нагодою до спасенного діла, коли охоче приймеш нашу раду, як поступати в усім, головню ж у тих справах, що в них ти сам просиш поради. Бо чимало може й відважились зачати чернече життя, та небагато їх спромоглися гідно довершити його. Та й взагалі — не в самій постанові кінець діла; тим кінцем є овод трудів. Не добувають бо ніякої користи ті, що не осягають мети своїх замірів, а тільки зупиняються на самому порозі чернечого життя. Крім цього, вони залишають ще осмішеною свою постанову і стягають на себе від сторонніх закид браку мужности та й осуд непостійности. Про таких говорить Господь: "Хто, бажаючи поставити дім, не сяде перше й не обчислить коштів, чи має на докінчення, щоб часом, як положить підвалину й не зможе докінчити, перехожі не стали сміятися з нього, кажучи, цей чоловік зтягнув підвалину й не може докінчити".²⁾

Отож, як зачнетесь — повинен наступити і швидкий поступ у чесноті. Бо і славетний борець Павло, бажаючи, щоб ми день-у-день поступали вперед, а не проживали собі спокійно в безжурності, виконавши добрі діла, мовить: "Забуваючи те, що позаду, і змагаючись до того, що попереду, біжу до мети, по нагороду високого покликання".³⁾ Таке бо все людське життя: невдоволене тим, що перейшло, кормиться не минулим, а радше майбутнім. Що ж pomoже людині вчорашня ситість, як сьогоднішній природний голод не знаходить заспокоєння в поживі? Так і душа не має користи з учорашнього подвигу, коли сьогодні залишила вчинок

²⁾ Лук. 14, 28-30.

³⁾ Фил. 3, 13-14.

праведности. Яким бо тебе знаходжу, каже, так тебе й суджу.⁴⁾

2. Звідсіля то даремний є труд праведника, а бездоганною стає поведінка грішника, коли настане в них зміна; перший переходить з ліпшого стану до гіршого, а другий із гіршого до ліпшого. Таке навчання можемо почути і в Єзекіїла, яке він висловив у ім'я Господа: "Якщо, каже пророк, праведник, відвернувшись, згрішить, не пам'ятатиму його попередніх діл, але помре в своїм беззаконні".⁵⁾ Те саме говорить він і про грішника: "Як (грішник) навернувшись, чинитиме праведність, буде жити життям праведних".⁶⁾ Де ж поділося стільки великих трудів слуги Мойсея, як одна хвилина спротиву замкнула перед ним вступ до обіцяної землі? Яку користь мав Гіезій зі спільного життя з Єлисеєм, коли за захланність стягнув на себе проказу?⁷⁾ Яка для Соломона користь із превеликої мудрости й високого знання про Бога, коли опісля через нерозумну любов до жінок попав у ідолопоклонство? А й блаженного Давида хвилина забуття не лишила без закиду за гріх супроти Урії. Було б доволі упадку Юди (зміни в нього з ліпшого на гірше!), щоб забезпечити того, хто веде життя по-божому. Так довго він був учнем Христа, а потім, продавши Вчителя для марної користи, стягнув на себе погибіль. Тому, Брате, будь свідомий того, що не той досконалий, хто добре зачав, але хто добре скінчив; той буде оправданий у Бога.

Не дай сну своїм очам, Брате, ані дрімки своїм повікам,⁸⁾ щоб ти (врятований) утік, як сарна з сіті, як пташка з сильця.⁹⁾ Бо гляди, ходиш серед самих сітей, ступаєш по високому мурі; звідтіля впасти не є безпечно. Тому не силкуйся відразу на самий вершок аске-

⁴⁾ Пор., Єзек. 7, 3: "І суджу тебе згідно з твоїми стежками".

⁵⁾ Там же, 18, 24.

⁶⁾ Там же, 18, 27-28.

⁷⁾ 2 Цар. 5, 25-27.

⁸⁾ Пс. 131, 4.

⁹⁾ Прип. 6, 5.

зи, особливо ж не довіряй собі самому, щоб із браку досвіду ти не впав з висот тієї аскези; ліпше бо звільна поступати. Отож помалу відкажуй собі приємностей життя, помалу позбувайся всякого навикнення, щоб ти, роздразнивши нараз усі пристрасті, не стягнув на себе бурю спокус. Коли ж удається тобі перемогти своїми силами одну недугу якоїсь пристрасти, готуйся поконати другу. І так помалу переможеш усі похоті. Бо одне є ім'я розкоші, однак прерізні її предмети. Тож, Брате, будь найперше терпеливий у кожній спокусі. Якими ж то пробами не досвідчається вірний, як наприклад, утратами в світі, закидами, неправдомовністю, нерозсудливістю, наклепами, переслідуванням. Такими й подібними речами досвідчається вірний. Опісля перебувай у спокою. Не будь похопний до бесіди, ні до спору, ні до сварки, ні до пустої слави. Не будь схильний верзти іншим про таємні речі, але будь відданий вірі; не багатомовний, будь радше завжди готовий учити не інших, а себе. Не займайся життям світських людей, з чого для тебе немає ніякої користі. Бо кажеться: "Нехай мої уста не мовлять про діла людські";¹⁰⁾ бо хто радо говорить про справи грішників, такий швидко розбуджує в собі пристрасті. Радше роздумуй над життям праведних; таким чином знайдеш для себе користь. Не показуйся радо між людьми, не переходи сіл, чи домів; утікай перед ними, як перед сітями на душі. А коли хто з великої побожності запросить тебе до свого дому, з різних причин, хай він учить наслідувати віру сотника. Цей стримував Ісуса, коли до нього йшов, щоб уздоровити йому хлопця, кажучи: "Господи, я не гідний, щоб ти увійшов під мій дах; скажи тільки слово, і мій хлопець одужає".¹¹⁾ Коли ж Христос відповів йому: "Іди, як ти повірив, нехай станеться тобі",¹²⁾ від тієї хвилини хлопець був вилікуваний. Знай отже, що не приявність Христа, а віра того, хто просив, вилікувала хворого. Так і тепер, коли молишся

¹⁰⁾ Пс. 16, 4.

¹¹⁾ Мат. 8, 8.

¹²⁾ Там же, 13.

на місці, на якому ти знаходишся, а недужий повірить, що твої моління йому допоможуть, усе станеться йому за бажанням.

3. Не любитимеш твоїх батьків над Господа. "Бо хто любить батька або матір або братів", каже Христос, "більше мене, той не є гідний мене".¹³⁾ А що означає заповідь Господа: "Коли хто", каже він, "не бере свого хреста і не йде за мною, не може бути моїм учнем?"¹⁴⁾ Як ти разом із Христом умер для своїх рідних тілом, чому ж хочеш знов єднатися з ними? Чи те, що ти зруйнував для Христа, — для свояків наново будуєш? У такому разі ти чинив би з себе переступника. Тому для потреб своїх рідних не відступай від свого місця, бо, покидаючи його, відступиш і від твого способу життя. Не будь любителем натовпу, ні села, ні міста, будь любителем пустині, перебуваючи сам-на-сам у зосередженні, та вважай молитву й псалмоспіви за свій обов'язок. Також не забувай і про читання, особливо ж Нового Завіту, бо читання Старого Завіту часто виходить на шкоду. Воно шкодить не тому, щоб у ньому були записані шкідливі речі, а тому, що слабкий є у тих, що піддалися спокусі. Прецінь кожний хліб — добра пожива, але хворим він шкодить. Так само кожне богонадхненне Письмо корисне;¹⁵⁾ нема в ньому нічого поганого; хіба те є для кого грішним, що він уважає його за таке. Всього досвідчай, однак зберігай що добре. Стримуйся також від усякого роду зла,¹⁶⁾ бо все можна, та не все — корисне.¹⁷⁾ Будь отже супроти всіх, з якими пристаєш, бездоганий. Будь веселий, братолюбний, милий, покірний, а в прийманні гостей не переступай межі виставністю страв. Задоволений тим, що є, не приймай більше над щоденну потребу самотнього життя. Передусім уникай золота, як ворога душі й батька гріха та слугу диявола. Не роби

¹³⁾ Там же, 10, 37.

¹⁴⁾ Лук. 14, 27.

¹⁵⁾ 2 Тим. 3, 16.

¹⁶⁾ 1 Сол. 5, 21.

¹⁷⁾ 1 Кор. 6, 12.

з себе раба захланности під покривкою служіння вбогим. А коли хто приносить тобі гроші для вбогих і ти знаєш деяких у біді, порадь тому ж, кому належать гроші, нехай він сам роздасть їх братам, які потребують, щоб, бува, ти не сплямив свого сумління прийманням грошей.

4. Уникай розкошей і старайся про стриманість. Тіло своє гартуй трудами-працею, а душа нехай приви́кає до спокус. Уважаючи розлуку душі від тіла за звільнення від усякого зла, очікуй уживання вічних дібр, яких усі святі сподобились. А розмірковуючи безупинно, протистав кожній диявольській спокусі побожну гадку, зокрема ж тоді, коли злорадна думка підшептує тобі: який хосен тобі перебувати на цьому місці, яку користь маєш з того, що ти покинув товариство людей? Чи не знаєш, що Богом поставлені єпископи Божих Церков живуть звичайно поблизу людей і стало відбувають духовні празники, з яких немала користь для приявних? Бо ж там толкують укрите значення притч, поясняють науки апостолів, вислови з Євангелій. Там слухають викладів богослов'я, там сходяться духовні брати; вже сам їхній вид приносить приявним чималий хосен. А ти позбавляєш себе таких значних дібр, сидиш тут і дичієш, як звір. Тут бачиш велику пустиню, брак усякого товариства людей, недостачу науки, відчуження від братів. При тому й дух стає в значній мірі нечинний щодо Божих заповідей. Коли зродилася така підступна спокуса й хоче повалити тебе такими, на вид гарними й великими думками, протистав їй у цій справі досвід, набутий побожним роздумуванням, кажучи: Коли ти мені представляєш, що гарні є справи світу, я тому саме й переселився сюди, уважавши себе негідним цього світу, тому що до цих світових справ домішується і зло, а радше зло переважає.

Раз мені трапилося в час духовного празника зійтись нарешті з одним братом, який, як здавалось, був повен Господнього страху, а в дійсності був під владою сатани. Від нього я почув веселі бесіди й казки, складені для омани тих, що з ними він зустрівся.

Опісля попав я і на чимало злодіїв, і на грабіжників, і на тиранів. Я бачив непристойну поведінку пияків і кров покривджених. Я бачив жіночу красу, яка випробувала мою скромність. Я втік перед гріхом розпусти,¹⁸⁾ однак гадкою серця сплямив своє дівоцтво. Я чув багато гарних і корисних для душі слів, але в ніякому вчителеві не знайшов я чесноти, відповідної його словам. Чув я і тисячі трагедій, що ніжними мелодіями ослаблювали душу. Я чув і солодкий звук китари, оплески тим, що скакали. Я чув і голос жартунів, чимало дурниць, дотепів та крик безчисленного натовпу. Але бачив я і сльози ограблених, і біль засланих тиранами, і зойк катованих людей. Тоді щойно я спостеріг, що це не був уже духовний празник, а море, яким кидав вітер і буря, при чому його хвилі мали всіх нараз поглинути.¹⁹⁾

Тож і скажи мені, лукава думко, скажи ти, демоне хвилевої розкоші та пустої слави: що за користь для мене з того, що я бачив і чув, коли я нікому з покривджених неспроможен допомогти, коли мені не вільно ні боронити слабких, ні направити блудящих,²⁰⁾ до того ж я міг би сам себе ще запропастити навіки? Як трошки чистої води зникає на великому вітрі й поросі, так само те добро, що його, як нам здається, можемо в житті зробити, — прикриває незчисленне зло. Трагедії, немов та тернина, вбиваються у серця тих, що живуть на світі в radoцax і приємностях, щоби притемнити чистоту псальмоспівів. А зойки і стогін кривджених походять від одноплемінників, щоб виявилася терпеливість убогих.

¹⁸⁾ "тес пронеіас ергон" — по латині: форнікаціо.

¹⁹⁾ Подібний опис палестинських обставин лишив нам св. Григорій з Нісси в одному зі своїх листів, що в ньому він розкажує про своє паломництво до св. Землі. — Див.: Мінь. Патр. гр., 46, стор. 653.

²⁰⁾ Правдоподібно, св. Василій має тут на думці часи гніту Юліяна Відступника щодо катол. Церкви та її працівників на Христовій нині.

5. Та який же для мене з того хосен? Хіба тільки шкода для душі. Тому я, наче той горобець, утікаю в гори. Неначе горобець я увільнився з сітей ловців;²¹⁾ і тому, люта спокусо, перебуваю в цій пустелі, в якій перебував і Господь. Тут Мамврійський дуб, тут драбина до неба, тут полки ангелів, що їх бачив Яків. Тут пустиня, в якій очищений народ дістав закон, і так, увійшовши в обіцяну землю, побачив Бога. Тут гора Кармель, де Ілля, перебуваючи, подобався Богові. Тут рівнина, що на ній Ездра, усунувшись на самоту, написав²²⁾ на Божий наказ богонадхненні Письма. Тут пустеля, в якій блаженний Йоан кормився сараною та проповідував людям покаєння. Тут Оливна гора, що на неї Христос виходив молитися, і навчав нас молитви. Тут Христос — любитель пустині, бо каже: "Де двох або трьох зібраних у моє ім'я, там я посеред них".²³⁾ Тут вузька й тісна дорога, яка веде до життя. Тут учителі й пророки, що скиталися по пустинях.²⁴⁾ Тут апостоли, євангелисти; тут життя монахів, громадян пустині.

Це, отже, я прийняв самохіть, щоб досягнути те, що приобіцяв Христос мученикам і всім іншим святим. Можу щиро сказати: "Заради слів твоїх уст я держуся твердої-прикрої дороги",²⁵⁾ бо знаю, що милий Богові Авраам, і послухний на його голос, переселився в пустиню; знаю, що тут продали чистого Йосифа, і як три юнаки, виявивши стриманість, боролися з огнем. Знаю Даниїла, що перебував двічі в ямі левів,— Єремію, безстрашного проповідника правди, якого засуджено на яму болота, — Ісаю, очевидця таємних об'явлень, якого перерізано пилою, — Ізраїля, засланоного в неволю, — Йоана, якому за картання чужолоства відрубано голову, — мучеників Христа, яких убито. І навіщо ж

²¹⁾ Пс. 123, 7.

²²⁾ Ексереуксато — по-латинськи: еруктавіт; значить, видав із себе.

²³⁾ Мат. 18, 20.

²⁴⁾ Євр. 11, 38.

²⁵⁾ Пс. 16, 4.

я так багато говорю?²⁶⁾ Де сам Христос Спаситель був розп'ятий за нас, щоб своєю смертю міг оживити нас і всіх нас помазати на терпіння та й до них потягнути. До нього ж я спішу — і до Отця і до Св. Духа. Всіми силами намагаюся, щоб він визнав мене справжнім сином, при чому сам себе визнаю негідним земних дібр. А втім, не я для світу, а світ для мене.

Роздумуючи отак над тим сам у собі й виконуючи ревно те, що тобі сказав, змагаюсь аж до смерти за правду. Бо й Христос став послушний до смерти. А й Апостол наказує: "Уважайте, щоб ні в кого з вас не було ніколи неправого серця, щоб відступив від живого Бога; але перестерігайте себе взаємно й повчайте прикладом один одного, поки зоветься "сьогодні".²⁷⁾ Бо сьогоднішнім днем називає Св. Письмо весь час нашого тут життя. Ось так живучи, і себе спасеш, і нас звеселиш, і Бога прославиш на віки вічні. Амінь.

²⁶⁾ Василій переходить тут непомітно від слів, якими чернець повинен відповісти спокусі, до дальшої бесіди так, що годі нараз схопити, де кінчаються слова спокуси, а де починаються його.

²⁷⁾ Євр. 3, 12-13.

17 (43) НАПОУМЛЕННЯ ДЛЯ МОЛОДИХ¹⁾

Автор з'ясовує коротко євангельський закон для тих, що живуть на самоті, тобто — як практикувати християнські чесноти, наприклад: умиртвлення тіла, покору, любов. Ціль того — вправа в них, власне освячення, а потім щастя з святыми, що своїм геройським життям угодили вже Богові.

Ти, що живеш на самоті, людина віруюча й відданий побожності, навчись євангельського способу життя, тобто закріплювати тіло в неволю, далі — покори душі, чистоти серця, приборкування всякого гніву. Коли приневолять (щось зробити), зроби більше Господа ради. Скривджений — не судись, ненавиджений — люби, переслідуваний — терпи, проклинаний — напоумляй.²⁾ Умири для гріха, дай розп'яти себе з (Христом) Богом, усяку журбу поклади на Господа, щоб ти дійшов туди, де десятки тисяч ангелів, торжества первородних, престоли апостолів, трони пророків, скипетри патріархів, вінки мучеників, похвали праведників. Бажай бути причисленим до тих праведних у Христі Ісусі, Господі нашій; йому слава на віки. Амінь.

¹⁾ Цей лист у замітніших кодексах не знаходиться між рукописами Василієвих листів, але між деякими рукописами його гомілій. Знаток творів Святого переконані, що цей лист, як і попередні, належить св. Василієві й вийшов з-під його пера, заки ще Василій був єпископом. Однак деякі, як І. Грібомонт, піддають у сумнів автентичність цього Василієвого листа; див.: там же, стор. 8.

²⁾ Паракалей — упоминай, перестерігай, проси...

18 (44) ДО ЧЕНЦЯ, ШО ЗНЕВІРИВСЯ СВОЇМ ОБОВ'ЯЗКАМ¹⁾

Св. Василій ставить упавшому перед очі грозу його упадку й гріха. Він боліє над його засліпленням і плаче над його нещастям. Проповідник Божого царства, каже Василій, і всякого добра, запропастив те якраз (для себе), а з ним і себе самого. Цей його упадок потряс у душі всіми, хто тільки довідався про нього (роз. 1). Святий, пригадавши ченцеві Боже милосердя, закликає його покинути ледаче життя і пиятику: завзиває його словами Св. Письма до навернення і покути. Тому ніщо не повинне здержати його від повороту на праву дорогу, до своїх; бо як "через труди приходять здоров'я, так через піт — спасіння" (роз. 2).

Не кажемо, щоб радити,²⁾ бо немає радості безбожним. До того ж мені важко повірити та й до серця годі припустити, щоб ти допустився такої неправости й такого великого злочину, коли справді воно так є,

¹⁾ У деяких рукописах цей лист має напис: До впалого диякона. На нашу гадку, оба ці написи можна цілком погодити, бо адресат цього листа міг бути водночас і дияконом і ченцем, що дуже правдоподібне, і не без підстави є це в самому тексті листа. Загал учених визнає сьогодні авторство цього листа Василієві В., як напр., Голл, Amphilo-chius von Ikonium, Tuebingen 1904, стор. 14, А. 3. Тим часом А. Каваллін зовсім іншої тут думки. Він бо пише: "Brief 44 (за нашим тут численням 18) ist nicht von Basilius geschrieben. Ich halte den Brief fuer eine Greg. Naz. Imitation, die fruher einmal unter dem Namen des Greg. Naz. gegangen und so unter die Briefe des hl. Basilius geraten ist." Studien zu den Briefen des hl. Basilius, Lund, s. 98. Такої самої гадки є і о. І. Грібомонт, там же, стор. 8.

²⁾ Грецьке слово: хаїре — значить: вітай, радій, тішся!

як це всім здається. При тому дивуюся, як щезла така мудрість, як зникла така сумлінність, звідкіля таке засліплення впало на тебе, яким чином ти, навіть не призадумавшись, завдав людським душам таку велику погібіль? Коли ж це правда, то й власну душу ти кинув у пропасть і зруйнував завзяття в усіх тих, що дізнаються про твій упадок. Ти зрадив віру, ти покинув добру боротьбу, через те й болю над тобою. Хто з священників, почувши про це, не заплаче? Хто з духовних не буде тим пригноблений, хто з світських не стане сумувати, хто з аскетів не ридатиме? Либонь і сонце затемнилося на твій упадок та й небесні сили зрушилися на вид такої загибелі. Навіть каміння, без чуття, ронило сльозу з приводу твого шалу. Та й вороги заплакали над невимовним твоїм беззаконням. О, що за велике засліплення, яка страшна жорстокість! Ти ж Бога не злякався, ти не посоромився людей, ти не зважав на приятелів. Але, як при розбитті корабля, ти все нараз стратив. Тому плачу над тобою нещасним.

Ти, що проповідував усім бути ревним за Боже царство, сам від того царства відпав. Ти, що побуджував усіх до Божого страху, сам його не зберіг перед своїми очима. Проповідник святости — виявився злочинцем. Той, що хвалився вбозтвом, виявився грабіжником грошей. Той, що вказував усім на небезпеку Божої кари, сам її на себе стягнув. Як же ж не плакати над тобою, не боліти?! Як же провалився той, що сходив раненько, наче рання зоря, і впав на землю розбитий?³⁾ Хто лиш почує про те, насторожить обидва вуха. Назорей, ясніший золота, став чорнішим смоли. Чесний син Сіону, як же ж він став зужитою посудиною? Пам'ять про того, яку всі з похвалами згадують у божественних Писаннях, та пам'ять його загинула сьогодні з шумом. Пропав бистрий ум! Його многогранна спроможність завершила многогранний гріх. А далі — тим, до кого спрямована була колись твоя наука, пошкодив твій упадок. Ті, що наставляли вуха на твою бесіду, тепер затикають їх, коли чують про твою загибіль. А я пла-

³⁾ Ісай. 14, 12.

чу й смутком наповняюсь; залишений з усіх-усюдів, їм попід, наче хліб. Своє горе прикрив я мішком і повторюю оці жалісні для тебе похвали, а радше складаю тобі нагробну бесіду, і не знаходжу ні потіхи, ні ліку. Сховалась бо перед моїми очима потіха, та й ні плястра немає, щоб покласти мені на зранене місце, ані оливи, ані перев'язки, бо рана в мене дуже болюча; чим же я вилікуюсь?

2. Коли лишається ще яка надія на спасіння, коли пам'ятаєш іще про Бога, коли бажаєш іще прийдешніх дібр, коли страхаєшся кар, приготованих для нерозкаяних грішників, то схаменися чимскоріш! Піднеси свої очі до неба, спам'ятайся, залиши ледаче життя! Відкинь від себе пиятику, в якій потапаєш, виступи проти того, хто тебе поконав. Мужньо піднесись із землі. Згадай про доброго Пастиря, який біжить, щоб вирвати тебе. І якщо маєш іще дві ноги, або чашину вуха,⁴⁾ утікай від того, хто зранив тебе. Пригадай собі Боже милосердя, а Бог вилікує тебе оливою і вином; не трать надії на спасіння. Пригадай собі те, що написано: "Бог підносить упавшого, навертає того, що відвернувся".⁵⁾ Він лікує раненого, рятує того, хто попався в лапи диких звірів; Він не відкидає того, хто визнає свою вину. Бо "Господь не хоче смерти грішника, але — щоб він навернувся і жив".⁶⁾ Не легковаж собі цього як той, хто впав на дно пропасти.⁷⁾ Тепер якраз час терпеливості, час ласкавості, час лікувань і час поправи. Ти впав, тож і встань! Ти згрішив, тож перестань грішити! Не стій на дорозі грішників,⁸⁾ але втікай від неї. Бо коли навернешся і засумуєш, — саме тоді спасешся; через труд — здоров'я, а через піт — спасіння.

Уважай отже, щоб випадком, бажаючи додержати угоди з людьми, не переступив ти обіцяної Богові угоди, заприсяженої при багатьох свідках.⁹⁾ Не вагайся

⁴⁾ Пор., Амос 3, 12.

⁵⁾ Єрем. 8, 4.

⁶⁾ Єзек. 18, 32.

⁷⁾ Прип. 18, 3.

⁸⁾ Пор., Пс. 1, 1.

⁹⁾ Пор. 1 Тим. 6, 12.

проте заради якихось людських міркувань прийти до мене. Я бо прийму тебе, стану оплакувати свого небіжчика, я вилікую тебе; я гірко заплачу над руїною дитини¹⁰⁾ з мого дому. Крім мене, приймуть тебе всі, всі разом з тобою будуть трудитися. Тож не падай на душі! Пригадай собі давні часи; є спасіння, є поправа. Бодриьсь, не попадай в розпуку! Немає закону, який засуджував би без милосердя. А є ласка, яка відкладає кару й приймає поправу. Отож, не замкнулися ще двері, ще слухає жених, ще не панує гріх. Наново зачинай бій, не зволікай! Змилуйся над собою самим і над нами всіма в Христі Ісусі, Господі нашім, якому слава й сила тепер і назавжди й на віки віків. Амінь.

¹⁰⁾ У тексті є: тес тигатрос — дочки.

19 (45) ДО ЧЕНЦЯ, ЩО ЗНЕВІРИВСЯ СВОІМ ОБОВ'ЯЗКАМ¹⁾

Один із заможніших людей, залишивши на світі почесні, достатки, вигоди, пішов у монастир. Спочатку ревнував він у ньому за чесноту, за що інші ченці шанували його, але згодом він опустився в духовному житті (роз. 1). Упадок цього ченця викликав смуток у монахів, а перш усіх у св. Василія. Щобільше, цей випадок порушення обіту чистоти дав привід жидам і поганам насміхатися з ченців, і то в театрах. Тому Василій кладе перед очі впавшого тяжкість його провини та й загальне згіршення. Опісля надією на Боже милосердя Василій старається схилити нещасного до опам'ятання, до повороту в монастир і там з новою ревністю перемагати пристрасть. День Страшного суду, каже йому Святий: недалеко, — тож мусить він уважати, щоб не почув оцих слів: "Не знаю вас, що ви за одні!" (роз. 2).

Подвійний страх проник мою душу до глибини з-за тебе. Бо або непокоїть мене якесь почування немилосердності, яке пориває мене до безоглядності супроти людей, або, навпаки, коли бажаю співчувати, то це почування настроює мене злорадно, себто схиляє мене бути поблажливим на їхні прогріхи. Тому я, заки написав цього листа, найперше скріпив роздумою свою ослаблену руку. Однак не міг я через тебе усунути з свого обличчя виразу смутку. Так мені соромно за тебе, що мої уста, коли губи складаються до ридання,

¹⁾ Св. Василій написав цього листа, як і всі попередні, себто заки він ще став єпископом. Своім змістом цей лист подібний до шостої Василієвої гомілії на Шестиднев. Через те дехто сумнівається трохи в автентичності його; див.: Грібомонт, *Patrologiae gr., ad editionem operum S. Bas. M., Introductio*, in t. 32, стор. 8.

студуються попросту самі. Горе мені! Що ж напишу або й на яку думку мені спромогтися, опинившись на цьому роздоріжжі? Дрижу, коли нагадаю собі твоє давнє пусте життя на світі, як ти запливав у багатстві й виглядав маленької слави в людей. Тоді йшла за тобою юрба підхлібників. Ти смакував хвилевих розкошів, і з явною небезпекою і з несправедливими зисками. У той час то страх супроти урядовців не давав тобі думати про спасіння душі, то навала прилюдних справ позбавляла тебе спокою вдома; на додаток прерізні клопоти відтягали твій ум від того, хто єдиний у силі тобі допомогти. Як же ти помалу задумав повернутися до Спасителя, тоді він влив у тебе спасенний острах; а визволив тебе й охоронив, дарма що ти, почувавши себе безпечним, легковажив його. Тоді ти почав вправлятися, щоб перетворити свій характер і набути чесноти. Ти злегковажив тоді багатство, повне стільки небезпек. Ти закинув журбу про дім та полишив життя з жінкою. А перейнятий увесь ідеалами, ти, немов чужинець і подорожній на землі, проходив поля і гори, аж добрів до Єрусалиму (себто монастиря), в якому я сам проживав з тобою і називав тебе щасливим за великі твої труди. Тоді ти цілими тижнями перебував у пості, на роздумуваннях. Ти уникав розмов із людьми і, наладовавши собі мирне та відокремлене життя, утікав від людського натовпу. Свое тіло ти вмертвляв шорсткою волосяницею, твердим ременем опоясував свої бедра та наполегливо виснажував кості свої. Довгими постами ти спричинив, що боки в тебе позападалися і прилягли до частин хребта, а живіт, — погордивши м'яким поясом, ти довів до того, що він висох наче диня²⁾ і аж прилип до нирок. Отож — позбувшись із тіла зовсім товщу, ти завзято висушив проводи в своєму нутрі, і самий шлунок стягнув постами так, що висохлі частини ребер виставали немов краї даху на хаті, кидаючи таким робом тінь на осередну частину черева. Виснаживши так усе тіло і славивши в час нічних годин Бога, ти струмками сліз рівняв звогчені волоски на

²⁾ Це якийсь рід дині, що зсихається.

своїй бороді. Алеж навіщо мені згадувати всі подробиці? Пам'ятаєш, скільки разів цілували тебе уста святців, скільки разів ви обіймалися, скільки разів вони стискали твої невинні руки, скільки разів ті Божі слуги припадали з почесною до твоїх колін і цілували їх?

2. А тепер — який кінець тому? Вістка про твій упадок чужолозтва швидше, ніж стріла, прошила наші вуха й гострим вістрям вбилась у наші серця. Що за страшний обман чарівництва кинув тебе в цю страшну пропасть? Які густі сіті диявола, обмотавши тебе, так обезсилили міць твоєї чесноти? Де ділися мої розказування про твої труди? Пропали! А може радше не вірити в них? І як же ж прийняти за правду те, що досі було скрите, а тепер вийшло наяв? Хоч душі, які прибігали до Бога, ти зв'язав страшними присягами, а одначе поіменно приписується дияволу те, що є понад оці слова: "Так і ні".³⁾ Ти став zarazом і відповідальним за погубну присягу. Крім того, ти, погордивши знам'ям аскези, стягнув сором навіть на апостолів і на свого Господа.

Славу чесноти ти понизив і при тому сплямив обіт стриманости. З нас сміються тепер, наче з полонених; жиди та погани виводять на сцену в театрі наші справи.⁴⁾ Ти ослабив відвагу в ченців, бо через тебе ревніших охопив страх і переполох; вони подивляють тепер силу злого духа. А більш недбайливих ти спонукав наслідувати твою нестриманість. Скільки лише було в твоїй силі, ти знехтував славою Христа, що її він виразив словами: "Відваги, я поконав світ!"⁵⁾ — і його князя. Ти приготував батьківщині пугар неслави. Ти здійснив оте слово приповістей: "Як олень, зраний стрілою в печінку".⁶⁾

³⁾ Мат. 5, 37.

⁴⁾ У тексті: Ми стали трагедією полонених; значить, ми ченці в ролі полонених стали предметом насміху для жидів і поган. Св. Василій уживає тут слова: гелленів, замість поган, як приклонників давньої поганської релігії.

⁵⁾ Йоан 16, 33.

⁶⁾ Прип. 7, 22.

Але що ж тепер? Не завалилася, Брате, вежа потуги, не знівечені ще засоби до навернення, не зачинилися ще брами міста-прибіжища. Тож не лишайсь у пропасті зла, не віддавай себе чоловікобійникові! Знає Господь випростувати зламаних. Не втікай далеко, але прибіжи до нас! Вернися знову до юних трудів та повно належними вчинками переможи брудну розкіш, що повзає по землі. Глянь на останній день у нашому житті, який уже так близько; і зрозумій,⁷⁾ що навіть діти євреїв і поган навертаються вже до побожности. Одним словом: не вирікайся Спасителя світу, щоб не впав на тебе отой найстрашніший засуд: "Не знаю вас, що ви за одні".⁸⁾

⁷⁾ Властиво ж, як стоїть у тексті: гноті — пізнай.

⁸⁾ Лук. 13, 27.

20 (46) ДО ДІВИЦІ, ЩО ЗГРИШИЛА¹⁾

Василій В. оплакує упадок дівиці, яка мала вже чернечі обіти й покинула справжнього жениха-Христа, а пішла за фалшивим (роз. 1). Він пригадує їй, як низько вона впала. А поковзлась вона так далеко, що заперечує навіть свої обіти, мовляв, не складала їх. Тому Святий нагадує їй зворушливі хвилини її монашої професії та щасливий час після неї, коли то вона проживала в монашій ревності, в молитві й у святих почуваннях. Якою честю вона тоді втішалась у людей, як раділо небо тією її жертвою! Тепер вона знехтувала тим усім заради марної розкоші (роз. 2). Щоб якось опам'ятати блудницю, Василій ставить їй перед очі безсоромність, тяжкість і злобу її упадку, бо ж вона видалася по обітах; тим вона зрадила небесного Жениха, і пішла за беззаконним та віддала свої члени в неволю нечистоті (Рим. 6, 19) (роз. 3). Щодо її теперішнього любимця, то він допустився нечуваного святотатства, бо забрав не мертві посудини, посвячені Богові, а живе тіло, в якому мешкає душа, створена на образ Божий! Щобільше, він не тільки збезчестив дівицю, посвячену Христові через обіти, але при тому знеславив і дух дівоцтва. А те, що вона, мовляв, годилась на це, його не виправдує, бо ж він має розум та волю, і до всіх ясно сказано: "Треба було, щоб прийшло згіршення, однак горе тому, через кого воно приходить" (Мат. 18, 7) (роз. 4). Як зарадчі ліки на цю недугу Василій подає засоби Божого страху, роздуму над смертю, Божий суд, страшне пекло (роз. 5). Нарешті він змальовує перед упавшою велике Боже милосердя, що завжди прощає та ніжню любов Сасителя, які накликають її до каяття і повороту... в обійми Євангельського Батька (роз. 6).

¹⁾ Авторство цього листа безсумнівно належить Василієві В. Уже бо Руфін визнає його за Василієвого листа та перекладає на латинську мову. Див.: Мінь, Патр. гр., 31, 1785-1790; Грібомонт, там же, стор. 8.

Тепер саме пора навести і сказати оце слово про рока: "Хто дасть моїй голові воду, а моїм очам джерело сліз, щоб я оплакував поранених²⁾ дочки свого народу".³⁾ І хоч глибока мовчанка витає над ними, бо вони лежать, придавлені страшним ударом, і смертна рана відібрала їм навіть відчуття болю, а проте не годиться нам переносити таке нещастя без сліз. Коли ж Єремія був тієї думки, що треба рясними сльозами оплакувати тих, що вмерли тілом у війні, що ж сказати про той погром душ?⁴⁾ "Поранені твої, каже він, та не поранені мечем, а полягли твої — не полягли на війні".⁵⁾ Я ж оплакую тут жало дійсної смерти, тяжкий гріх і розпалені стріли злого духа, які спалили по-варварськи душі разом з тілами.

Справді Божі закони на вид такого злочину застогнали б; закони, які вічно забороняють, повторюючи віддавна: "Не пожадай жінки твого ближнього";⁶⁾ а в Євангеліях: "Хто тільки гляне з пожадливістю на жінку, вже згрішив з нею в своєму серці".⁷⁾ Сьогодні ж бачать люди, що безсоромно допускається гріха сама Христова обручниця, для якої головою — Христос. Застогнали б і душі святих, застогнав би й ревний Фінеес,⁸⁾ що не може і тепер вхопити в руки спис та й покарати злочин у тілі. Також і св. Йоан Христитель важко зідхнув би, що не може покинути неба, як колись покинув пустиню з метою, щоб прийти і скартати беззаконня; і якщо б довелось йому терпіти, волів би стратити голову, ніж свободу слова. А радше як блаженний Авель, так і він, хоч і після смерти, все ж таки

²⁾ Деякі зі старших видань творів св. Василя В., замість поранених, мають — убитих.

³⁾ Єрем. 9, 1 або 8, 23.

⁴⁾ У деяких рукописах: душі.

⁵⁾ Ісай. 22, 2.

⁶⁾ Второз. 5, 21.

⁷⁾ Мат. 5, 28.

⁸⁾ Фінеес, син Єлеазара, проколов списом у живіт одного з ізраїльтян за те, що він не послухав Божого закону й одружився з мідіаніткою. Чис. 25, 7-8.

ще промовляє. І тепер Йоан кличе, промовляє ще голосніше, ніж тоді про Іродіяду: "Не вільно тобі її мати!"⁹⁾ Бо хоча тіло Йоана Предтечі згідно з вимогами природи підпало Божому засудові і язик його мовчить, однак Слово Боже не в'яжеться.¹⁰⁾ До самої ж смерти він підносив вільно голос, коли бачив подружжя рівної собі людини збещеним. Що ж сказав би він тут на вигляд такої страшної зневаги, що її завдано святій подружній світлиці Господа?

2. А ти зірвала ярмо того Божого зв'язку. Ти покинула непорочну подружню світлицю справдішнього Царя. Ти впала соромно в те погане й безбожне зіпсуття. Що ж, не маєш як відповісти на цей прикрий закид і не знаходиш ніякого способу прикрити свій упадок; лежиш стрімголов у безличність. А що безбожний, упавши в пропасть зла, стає зовсім байдужим, то й ти заперечуєш умову зі справжнім Женихом і впевняєш іще, що ти не дівиця (присвячена Богові), що ти ніколи не складала обітів, хоч немало одержала, немало привілеїв дівоцтва вдостоїлася.

Пригадай собі ті гарні обіти, які ти складала перед Богом, ангелами й людьми. Пригадай собі достойне товариство й святу дружину дівиць та Господній збір і Церкву святих. Пригадай собі стареньку в Христі бабуню, що й досі зберегла молоду силу й цвіте чесно-тами; а далі матір,¹¹⁾ яка в Господі суперничає з нею і новими та незвичайними трудами намагається перемогти тугу за подружнім життям. Пригадай собі сестру, яка наслідуює і zarazом перевищує свою улюблену матір та подвигами дівоцтва доповнює свої попередні гарні вчинки; вона ж тебе, свою сестру, як думала, і словом і прикладним життям наполегливо закликає до тієї ж самої боротьби. Пригадай собі їх усіх, і ангельський хорівід із ними перед Богом і духовне життя в тілі й небесне товариство на землі. Пригадай собі мирні дні й осяйні ночі та духовні пісні й звучні псалмо-

⁹⁾ Мат. 14, 4.

¹⁰⁾ 2 Тим. 2, 9.

¹¹⁾ Вдовцю.

співи й святі молитви та непорочне й несплямене ложе й дівочий поступ і умірковання в трапезі й те, як ти гарно молилася, щоб зберегти нетлінне дівоцтво.

Де ж подівся твій шанюгідний вигляд і настрої? Де пречудесна твоя обичайність і простота в одежі, що так лицює дівиці? Де гарний рум'янець соромливості й мила блідість твого обличчя, що є вицвітом стриманості в їжі та осягом нічних чувань?; блідість, гарніша від усякої принадної краси? Як часто ти проливала сльози на молитвах про збереження свого ненарушеного дівоцтва! Скільки разів ти слала листи до святих і випрошувала собі в них молитви, не щоб досягнути людське подружжя, чи пак те людське запропашення, але благала, щоб ти не покинула Господа Ісуса. Скільки разів ти прийняла подарунки від Жениха! Чи треба ще згадувати оті почесті, що їх віддавали тобі ради нього його слуги? — співжиття з дівицями, проходи з ними, привіти від них, похвали за дівоцтво, благословення дів,¹²⁾ листи як до дівиці? А тепер за малим подувом вітру, того духа, який впливає на дітей непослуху, ти все це заперечила; і той цінний скарб, за який слід змагатися, ти віддала за короткотривалу розкіш, яка тільки на часочок викликає приємність у твоєму горлі та й у короткому часі стає тобі прикріша жовчі.

3. Хто ж цього не оплакував би, хто не розказував би, "як вірне місто Сіон стало чужоложним?"¹³⁾ А сам Господь не повторяв би до котрогось із тих, що живуть духом Єремії: "Чи ти бачив, що вчинила мені дівиця Ізраїль?"¹⁴⁾ "Я заручив її собі в вірі й чистоті й справедливості й суді й милосерді й помилюванні",¹⁵⁾ як я прирік їй через пророка Осію, а вона полюбила чужих і за мого життя, її чоловіка, зветься чужоложною та й не соромиться належати другому чоловікові. Що ж скаже Божий і блаженний Павло, весільний староста

¹²⁾ Спільні благословення, що їх уділяв священник дівицям.

¹³⁾ Ісай. 1, 21.

¹⁴⁾ Єр. 18, 13.

¹⁵⁾ Ос. 2, 21.

Христа, той старий і той теперішній,¹⁶⁾ що при нім, як при вчителеві й посереднику, ти покинула батьківський дім і з'єдналася з Господом? Чи від такого зла не заговорили б вони обидва: "Страх, якого я боявся, прийшов на мене, і те, чого я лякався, придарилось мені".¹⁷⁾ Бо "я заручив тебе з одним мужем, представив Христові святу дівицю".¹⁸⁾ Та я безперервно побоювався, щоб, як колись змій своєю хитрістю ошукав Єву, так твої почуття не піддалися спокусі.¹⁹⁾ Тому я завжди старався тисячними замов'яннями здавити ворохобність пристрастей і тисячними сторожами берегти Христову обручницю. Я завсіди представляв життя незаміжньої, що "вона одна дбає виключно про справи Господа, щоб була свята тілом і душею",²⁰⁾ та безустанку проповідував гідність дівоцтва; а тебе я називав Божим храмом,²¹⁾ немов додаючи крил твоїй охочості.

І, підносячи тебе таким чином до Ісуса, я помагав тобі вистерігатись упадку через острах перед злом оцими словами: "Коли хто зіпсує храм Божий, знищить його Бог".²²⁾ До того ж я додавав і поміч своїх молитов, щоб тільки зберегти твоє тіло, твою душу, твій дух цілими та бездоганними на прихід Господа нашого Ісуса Христа. Але вся та праця для тебе була даремною, для мене ж із тих солодких трудів припав хіба гіркий кінець. Отож треба мені оплакувати ту, що нею я мав утішатися, бо ти обманена вужем більше, ніж Єва. Зіпсувався не тільки твій ум,²³⁾ але з ним і тіло. Ось що страшне! Мені соромно про це й говорити, а змовчати я не годен (бо це для мене, як огонь, що горить і спалює в костях; я знесилений усім, неспроможен уже пе-

¹⁶⁾ Правдоподібно — це єпископ або духовний провідник упавшої.

¹⁷⁾ Іов. 3, 25.

¹⁸⁾ 2 Кор. 11, 2.

¹⁹⁾ Там же. 11, 3.

²⁰⁾ 1 Кор. 7, 34.

²¹⁾ Там же. 3, 16.

²²⁾ Там же. 3, 17.

²³⁾ 2 Кор. 11, 3.

ренести того), ти "взяла члени Христа й учинила їх членами блудниці".²⁴⁾ Це зло одне з-поміж усіх, не має собі подібного злочину. "Перейдіть, каже, острови Хетіім і дивіться, та й пішліть у Кидар і пильно глядіть, чи таке сталося, чи змінюють народи своїх богів, хоч вони і не є богами"?²⁵⁾ А та дівиця змінила свою славу, її слава тепер у її нечесті. Здивувалось на це небо й здригнулась помітно земля. Господь і в цю пору каже, що дівиця два зла вчинила: "Мене полишила, справжнього святого Жениха праведних душ, і втекла до безбожного, до беззаконного губителя душі й тіла разом";²⁶⁾ "відступила від Бога, свого Спасителя, і віддала свої члени в неволю нечистоті та беззаконню".²⁷⁾ Вона забула про мене та й пішла за своїм любимцем,²⁸⁾ від якого не матиме допомоги.

4. Ліпше було б йому, як би жорновий камінь прив'язали йому до шиї та кинули його в море, ніж щоб він довів до гріха Христову дівицю. Чи може зухвалий слуга дійти до того шалу, щоб розлягтись на ложі свого пана? Або який розбійник дійде до такої безличности, щоб красти речі, посвячені Богові, і то не мертві посудини, але живі тіла, в яких живе душа, що створена на Божий образ? Чи знайшовся від віків такий зухвалець, який у середині міста й у ясний полудень смів би на царському портреті домалювати зображення брудних поросят? Як би хто збещестив людське подружжя, то він без милосердя вмирав при двох або трьох свідках.²⁹⁾ Оскільки ж гіршої кари, думаєте, буде винен той, хто потоптав Божого Сина й збещестив заручену йому обітами дівицю, при чому він знеславив і дух дівства.³⁰⁾

Адже вона хотіла того — каже він — я не проти

²⁴⁾ Пор., 1 Кор. 6, 15.

²⁵⁾ Єр. 2, 10-11.

²⁶⁾ Там же, 2 12-13 (це з грецького тексту, але іншого, як наш).

²⁷⁾ Рим. 6, 19.

²⁸⁾ Пор. Ос. 2, 13.

²⁹⁾ Пор. Втор. 17, 6.

³⁰⁾ Євр. 10, 29.

її волі знасилував її. Пожадливою ж була й та єгипетська володарка, що з любови до прегарного Йосифа шаліла до безтями, однак шал безсоромної не переміг честоти невинного, хоч і руками силувала його до беззаконня. Та їй так то й суджено, каже, і вона не була вже дівицею; а втім — коли б я того не схотів, хтось інший був би її зіпсував. — Треба було, щоб Сина Чоловічого віддано на смерть, однак горе тому, хто його продав.³¹⁾ Треба, щоб прийшли спокуси, однак горе тому, через кого вони приходять.³²⁾

5. А крім того, чи той, хто впав, не підніметься? Або чи не навернеться той, хто відвернувся?³³⁾ Через що віддалилась дівиця від сорому, хоч вона чула слова Жениха-Христа, висловлені Єремією: "І я після того, як вона це все осквернила, промовив: Навернися до мене, — і не навернулася".³⁴⁾ Чи ж немає живиці в Галааді, або чи немає там лікаря? Чого ж не приходять до здоров'я дочка мого народу?³⁵⁾ — В Божому Писанні знайдеш чимало протизасобів на зло, чимало ліків, які ведуть від погуби до спасіння. Там представлені таємності смерти й воскресіння, наука про Страшний суд і вічні кари, правда про покаєння і відпущення гріхів, тисячні приклади навернення, драхма й вівця, і той син, що змарнував життя з блудницями, — син, що загинув і віднайшовся, умер і ожив. Уживаймо ж оцих засобів, щоб усунути зло, та й при їх допомозі виліковуймо власні душі.

При тому подумай і про останній день (бо не будеш ти єдина жити навіки) і про передсмертний жах, брак віддиху, годину смерти, близький суд Божий і про спішних ангелів та про душу, залякану тими страшними речами та повну важких терпіль через викиди грішного сумління. О, з яким жалем буде вона тоді звер-

³¹⁾ Мар. 14, 21.

³²⁾ Мат. 18, 7.

³³⁾ Єр. 8, 4.

³⁴⁾ Там же, 3, 7.

³⁵⁾ Там же, 8, 22.

татися до туземних речей!³⁶⁾ Роздумай і над безумовною кінченістю тієї далекої подорожі. Опиши мені в уяві останню хвилину спільного життя, коли то Син Божий прийде в своїй славі з ангелами своїми; прийде бо він і не замовчить.³⁷⁾ Коли ж він прийде живих і мертвих судити та віддати кожному за його ділами; коли засурмить про велике і страшне та сурма, яка пробудить тих, що сплять від віку, тоді придуть ті, що чинили добро, до воскресіння життя, а ті, що чинили зло, до воскресіння засуду.³⁸⁾ Пригадай собі видіння Даниїла, як він ставить нам перед очі суд: "Я бачив, каже він, як престоли були поставлені й Ветхий деньми засів; його одежа була біла, наче сніг, а волос на його голові, як чиста вовна, а колеса його — вогонь палаючий. Огненна ріка перепливала попри нього, і тисячі тисяч служили йому та міріяди міріяд стояли перед ним; трибунал був поставлений і відчинилися книги".³⁹⁾ Добрі і злі, явні і скриті: діла, слова, гадки, — все це нараз було об'явлене, наглядно в приявності всіх ангелів і людей. Як же ж, будучи змушені, прийматимуть це ті, що зле жили? Де скриється та душа, яка на очах стількох глядачів покажеться нараз повна сорому? В якому ж тілі перенесе вона ті безмежні й нестерпні муки — там, де карає вогонь, що не вгасає, і хробак, що не втихає, — де страшне і мрячне дно аду й гіркі стогони та безустанне ридання, — де плач і скрегіт зубів,⁴⁰⁾ і нещастя, що йому кінця немає? Після смерти не можна вже увільнитися від них, і нема там ніякого способу ані штуки, щоб утекти від тих жахливих мук.

Тепер можна їх уникнути. Тому, поки час, піднісися з упадку й не зневірюйтесь, як покинемо зло. Ісус Христос прийшов у світ грішників спасти. Тож придіть, поклоніться і припадім до нього та й плачмо

³⁶⁾ Та теде — до справ і речей на землі.

³⁷⁾ Пс. 49, 3.

³⁸⁾ Йоан 5, 29.

³⁹⁾ Дан. 7, 9-10.

⁴⁰⁾ Пор.: Мар. 9, 44-48; Мат. 8, 12; Лук. 13, 28.

перед ним.⁴¹⁾ Слово, що накликає нас до покаяння, далі гомонить і кличе: "Прийдіть до мене всі струджені й обтяжені, а я успокою вас".⁴²⁾ Є, отже, як тільки схо-чемо, дорога до спасіння. Смерть вельми нас пододала, але знай, що Бог обтер усяку сльозу з обличчя тих, що покаялися.⁴³⁾ Вірний Господь у всіх своїх словах.⁴⁴⁾ Не говорить він неправди, коли каже: "Якщо б ваші гріхи були, мов багрянниця, я вибілю їх, наче сніг; а якби вони були червоні, мов кармазин, вибілю їх, наче вовну".⁴⁵⁾ Цей великий лікар душ, готовий вилікувати й твою недугу. Він визволителем не одної лиш людини, але всіх тих, що попали в неволю гріха. Ось його слова, що їх висловили ті солодкі й спасенні уста: "Не потребують здорові лікаря, але хворі"; і — "Я не прийшов закликати праведних, але грішних до пока-яння".⁴⁶⁾ Яке ж у тебе або в кого іншого виправдання, коли він сам це голосить? Господь бажає очистити твою болючу рану й появити тобі світло після темряви. Тебе шукає добрий Пастир, полишивши вівці, які не заблукали. Як віддасися йому, він не зволікатиме, не цуратиметься Чоловіколюбець узяти тебе на свої ра-мена; навпаки, він буде радіти, що знайшлася загуб-лена овечка.

Ось батько стоїть і чекає на твій поворот із блу-канини; тож вертайся! І коли ти будеш ще далеко, він, прибігши, впаде тобі на шию, любими обіймами при-горне тебе, очищену вже розкаянням. Він приодягне твою душу в попередню одежу, здійнявши наперед з тебе стару людину з її вчинками, і покладе тобі пер-стень на руку, змиту кров'ю.⁴⁷⁾ А на ноги, що звернули із злої дороги на дорогу євангельського спокою, нало-

⁴¹⁾ Пс. 94, 6.

⁴²⁾ Мат. 11, 29.

⁴³⁾ Ісай. 25, 8.

⁴⁴⁾ Пс. 144, 14.

⁴⁵⁾ Ісай. 1, 18.

⁴⁶⁾ Мат. 9, 12-13.

⁴⁷⁾ У тексті: кров'ю смерті, тобто кров'ю, яку Христос пролляв на хресті.

жить обув'я і заповість своїм ангелам та людям день радості й утіхи, та святкуватиме на всякий лад твоє спасіння. Каже бо: "Істинно, говорю вам, радість буває в небі перед Богом із каяття одного грішника!"⁴⁸⁾ А як хто з отих, яким здається, що вони стоять, підійме закид, що ти за скоро прийнята, сам добрий Отець відповість за тебе, кажучи: Треба було тішитися і радіти, бо ця моя дочка померла й ожила, загинула й знайшлася.⁴⁹⁾

⁴⁸⁾ Лук. 15, 7.

⁴⁹⁾ Там же, 15, 32.

21 (49) АРКАДІЄВІ, ЄПИСКОПОВІ¹⁾

Василій В. дякує Аркадієві за надію, що її він поклав на нього (Василія), а тепер виявляє її. Далі — він обіцяє постаратися про моці для церкви, яку здвиг Аркадій; однак обіцяє це зробити під умовою: як буде в спроможності розслідувати їх.

Я подякував святому Богові, коли пощастило мені прочитати листи від вашої Святости. А при тому молюся, щоб стати гідним тієї надії, що її ви повзяли супроти нас, і щоб ви одержали звершену нагороду за пошану до нас, якою шануєте мене в ім'я Господа Ісуса Христа. Дуже ми втішились, що ви, перебравши клопіт, гідний християнина, здвигнули на славу Христового імени храм та й справді полюбили, як написано, красу Господнього дому.²⁾ Цим приготували ви собі небесне житло, яке призначене в мирі тим, що люблять ім'я Христове. А як зможемо прослідити моці мучеників, то нашим бажанням є — бути вам помічним у вашому старанні. Бо коли в пам'ять вічну буде праведник,³⁾ то й ми станемо напевно учасниками тієї доброї пам'яті, яка дасться вам завдяки Святому.

¹⁾ Як попередній, так і цей лист — написаний з початком Василієвого єпископства.

²⁾ Пс. 25, 8.

³⁾ Там же, 111, 7.

22 (50) ІННОКЕНТІЄВІ, ЄПИСКОПОВІ¹⁾

Св. Василій висловлює подяку Іннокентієві за його зичливість; вищеназваний адресат був загально в пошані завдяки своєму вікові та чесноті. Він же скорше написав до Василя — з метою, щоб схилити Святого до відповіді.

Кому ж іншому, як не твоїй — нашого Владики²⁾ — Побожності лицювало й боязливим додати сміливости й сплячих розбудити?! Свою досконалість у всьому ти й у тім показав, що зволив знизитися і до нас — смиренних, як справжній учень того, хто сказав: Ось я посеред вас; однак не як той, що возліг при столі, але як той, що usługовує.³⁾ Ти теж досягнув гідности тим, що послужив нам духовною потіхою, і своїми цінними листами ти підніс наші душі та й, наче юних молодців, обняв їх обіймами своєї великості.

Молись, отже (просимо в твого доброго серця), щоб ми стали гідними підтримки від вас, великих мужів: дістати уста й мудрість для відваги — відповісти вам, яких провадить Св. Дух. Довідуємося, що ти є приятелем і справжнім його звеличником. За цю твою

¹⁾ Адресат Іннокентій, це не єпископ Риму, як дехто хотів би; і за тим є перекладач із вид. Міня, Патр. гр., т. 32, 387, прим. 11. — Такої самої гадки є і Р. Деферрарі, St. Basil, Letters, т. I, ст. 319, прим. 3. Отож важко тепер устійнити не лиш ідентичність цього ієраха, але взагалі годі щось певного сказати, хто і до кого написав цей лист. Див.: Грібомонт, там же, стор. 8.

²⁾ Місце — неясне, і тому різні різно його віддають. Бо тим: нашим владикою, може бути й адресат Іннокентій і сам І. Христос.

³⁾ Лук. 22, 27.

міцну та постійну любов до Бога заявляємо велику дяку. Благаючи, щоб і наша частка опинилася між (частками) справдішніх його поклонників, між якими, ми переконані, твоя Святість перебуває, молимо Господа й за того великого та справжнього єпископа,⁴⁾ що своїми чудами наповнив увесь світ.

⁴⁾ Кого автор має тут на думці, важко збагнути; можливо, що котрогось із римських Папів.

23 (51) ВОСПОРІЄВІ, ЄПІСКОПОВІ¹⁾

В цьому листі Василій В. спростовує очорнення, яке приписано йому, мовляв, він викляв Діянія, єпископа Кесарії Каппадокійської (роз. 1). На ділі ж Василій тільки уболівав, що Діяній підписав формулку віровизнання, що її приніс Георгій з Константинополя. Однак коли хворий Діяній попросив його до себе й св. Василій пізнав, що його єпископ не зблудив стосовно Нікейського віровизнання, пристає до єдності з ним (роз. 2).

До якої міри зранила, думаєш, моє серце чутка про те очорнення, яким опоганили мене деякі з тих, що не бояться Судді? — Він же вигубить усіх, що верзуть неправду.²⁾ З цього приводу, тобто через ці слова твоєї Милости, я цілу ніч провів майже в безсонні, — так наскрізь пронизив смутком моє серце. Бо ж справді, згідно з висловом Соломона, очорнення принижує людину,³⁾ і ніхто не стає таким затверділим, щоб і на душі не відчував і не простягався на землі, як той, хто устами, схильними до брехні, паде в неї. Та мусимо все витримати, все перенести, залишаючи помсту за нас Господеві. Він не відверне свого ока від нас, бо той, хто очорнює вбогого, той зневажає і його Творця.⁴⁾ Зрештою ті, що це нове богохульство продумали на нас, здається, зовсім не вірять у Бога, який заявив, що мусимо здати справу за кожне пусте слово в день суду.⁵⁾

¹⁾ Адресат Воспорій, єпископ Колонії в Каппадокії другій. Він був щирим другом св. Василя В. і св. Григорія з Назіанзу. Цей лист вийшов з-під Василієвого пера в перших роках його архиєрейства; приблизно 367 року.

²⁾ Пс. 5, 6.

³⁾ Прип. 7, 7.

⁴⁾ Там же, 14, 31.

⁵⁾ Мат. 12, 36.

Скажи мені, будь ласка, то я викляв блаженного Діянія? Таке прецінь розголосили про нас! Де, або коли я це зробив? Хто був тоді приявний? Під яким позором це зроблено? Самими словами, чи письмом? У цьому я послухав інших, чи сам був тим, що започаткував це або був таки спричинником цього зла? О, нерозсудливосте тих, що завжди легкодушно кричать! Що за погорда Божих присудів! У своїй видумці ті людя докинуть незабаром до тієї трагедії ще й те, що я став колись безглуздом і сам не розумів своїх слів... А проте я свідомий моїх думок; я знаю, що нічого такого не зробив і не започаткував. Навпаки, я здаю собі справу ось із чого: від ранньої молодости виховали мене в любові до нього (тобто Діянія); я споглядав на цього мужа, як на людину поважну виглядом, як на шляхетного, такого, що вже в виразі обличчя мав чимало священної гідности. Коли ж опісля я прийшов до розуму, тоді пізнав я його з добрих прикмет його душі. Тоді втішавсь я його обичайністю, помічаючи в ньому простоту, шляхетність і благородство обичаїв.

Та й інші ще оздоби були в цього мужа, як лагідність духа, а при тому й великодушність, ласкавість, зрівноваженість, погідність і приступність, поєднана з достойністю. Тому я зараховував його до людей найвизначніших чеснот.

2. Та останніми часами в його житті, — нікуди ж скривати правду, я глибоким сумом засумував разом із багатьма на батьківщині,⁶⁾ які бояться Господа; а засумував тому, що він (Діяній) підписав формулку віровизнання, яку приніс із Константинополя Георгій і його товариші.⁷⁾ Далі, я засумував, бо цей архипастир, коли то він попав у недугу, від якої і відійшов з-поміж живих, приймаючи кожного, скромно й лагідно задо-

⁶⁾ Мабуть, у Каппадокії.

⁷⁾ Це, правдоподібно, єпископ Лаодікеї. Він приніс із Константинополя символ віри, нібито виготовлений колись в Армініум, а властиво підроблений аріянами в Константинополі 360 року.

вільняв їх з батьківським серцем. Як же Діяній покликав нас у той час, то заявив нам, що Господь є свідком, що він, у простоті серця, погодився на письмо, принесене з Константинополя. Він зовсім не мав наміру запропащувати віровизнання, яке виклали св. Отці в Нікеї,⁸⁾ і не мав тоді на серці нічого іншого, як прийняти те, що від початку було передане. Він просив також, щоб не усувати його від участі тих 318 блаженних єпископів, які цю побожну науку проголосили цілому світові. Тому ми на це врочисте запевнення звільнили себе від усякого сумніву в душі, так що ми самі зрозуміли, що треба приступити до єдності з ним і перестати вже сумувати.

Такі ото наші відносини супроти того мужа (Діянія). А якби хтось казав, що ми переконані в якомусь безпідставному його богохульстві, такий хай не теревенить цього по-рабському в закутині, а виступивши явно на наріжний камінь, нехай вільно оспорює це.

⁸⁾ На першому вселенському Соборі, в р. 325.

24 (52) ДО ПОБОЖНИХ ДІВИЦЬ¹⁾

Св. Василій виявляє своє втихомирення щодо неприхильних поголосок, поширених про зазідозріле його віровизнання та про подібне переконання в тому й побожних дівциць. Про це ж останнє написав йому Воспорій (роз. 1). Опісля йде мова про поняття єдиносущний — "гомосуїос" у нікейському розумінні (кінець роз. 1 і роз. 2); головне ж розглядає Святий застосування цього вислову до Отця і Сина (роз. 3), та й до Св. Духа (роз. 4).

Оскільки перед тим зажурила нас прикра чутка, що дійшла до наших ух, остільки й потішив нас тепер бо-голюбивий єпископ, наш у Христі брат, Воспорій.²⁾ Він розповів нам гарні речі про вашу побожність. Бо, за Божою ласкою, всі ці поголоски є тільки людськими видумками; вони, однак, не говорять повної правди про ваші справи. При тому він додав, що зустрівся у вас з наклепами злочинними на мене. А вони того роду, що їх можуть розносити такі хіба люди, які не здають собі справи, що вони здаватимуть рахунок перед Суддею за пусте слово в день відплати його справедливості.³⁾ Тому я щиро подякував Господеві, коли я прочунявся з поганого про вас думання, якого набрався, правдоподібно, в наслідок людської клевети; та й то-

¹⁾ Побожні дівциці ("каноніки"), це були жінки, які з християнської любови до інших посвятилися соціально-харитативному життю. Хоч вони не складали ніяких чернечих обітів, однак жили спільним життям у своїх гуртожитках.

Сам лист появился десь на початку Василієвого єпископства.

²⁾ Диви попередній лист, прм. 1.

³⁾ Мат. 12, 36.

му, що я довідався, мовляв, ви відкинули фальшиві про нас підозріння, про які ви чули, коли наш брат Воспорій упевняв вас. Тоді він виклав вам і свій власний погляд на те і при тому вияснив напевно також наш. Бо в нас обидвох одна думка про віру, ми бо обидва є спадкоємцями тих самих Отців, які колись у Нікеї проголосили велику правду віри.⁴⁾ В цьому рішенні все інше, крім слова єдиносущний, не підлягає ніяким пересудам. Та ще й досі є деякі, що слово єдинородний розуміють хибно, а деякі не приймають його. Дехто слушно міг зганити їх, але міг би їм і вибачити це. Бо не йти тут слідами Отців і їхнього вислову не ставити вище своєї думки — річ гідна догани, ще й повна зарозумілості. А держати в підозрінні цей вислів, що його інші опоганили, це — як здається — може їх до якоїсь міри виправдати від вини. І дійсно ті, що за ініціативою Павла з Самосати зібралися, заплямували (нап'ятнували) цей вислів як такий, що не звучить мило. Вони сказали, що слово єдиносущний замикає в собі поняття суті (субстанції) й того всього, що походить від неї. Отже, ця поділена суть дає назву єдиносущності тим частинам, на які вона саме поділяється. Такий погляд має застосування хіба щодо міді й у вибитих з неї монетах. У Бога Отця і в Бога Сина не добачуємо такої суті (субстанції), яка своїм існуванням була б старша й вища від них обох. Думати або говорити таке є чимось більшим, ніж усяка безбожність. Бо що ж може бути старше від Ненародженого? Ця хула руйнує віру і в Отця і в Сина. Бо ті, що походять від одного, є собі взаємно братами.

2. А тому що були в той час (у часі Нікейського Собору — заввага перекладача) ще й такі, які твердили, що Син є приведений у буття з небуття, то щоб і ту безбожність могли зібрані Отці усунути, вжили вони слова єдиносущний. Бо з'єднання Сина з Отцем є без часу й без якоїсь перерви. До того ж і попередні слова доводять, що згадані Отці були тієї ж думки.

⁴⁾ У тексті є: у справі побожності.

Вони ж бо казали: Світло від світла, і з суті Отця є зроджений Син, але не сотворений; до цих же слів вони добавили слово — єдиносущний. Тим дають вони до розуміння, що яке б хто поняття світла не приписував Отцеві, таке якраз відповідатиме й Синові. Бо справдішне світло відносно справдішнього світла вже в самому своєму понятті не матимем ніякої різниці. Отже, коли Отець є світло без початку, Син же світло зроджене, а кожен із них — світло і світло, слушно отже зібрані Отці вжили слова єдиносущний, щоб тим довести рівну їх честь у природі. Адже не брати називаються між собою єдиносущні, як деякі це думали. Лише тоді, коли і причина і те, що походить від тієї причини (тобто має від неї буття-екзистенцію), є тієї самої природи, тоді вони звуться єдиносущні (консубстанціальні).

3. Зрештою цей вислів справляє і Савелієве лукавство, тому що він (вислів — єдиносущний) усуває тождність особи й уводить повне поняття осіб.⁵⁾ Бо одне якість єство не є саме в собі єдиносущне, але одне єство з другим; так що добре й правильно звучить оцей вислів — єдиносущний, який і питоменність осіб визначає і доводить незмінливість природи (в Бозі).

А коли навчаємо, що Син походить від суті Отця і при тому Він є зроджений, однак не сотворений, то не впадаємо в тілесні поняття похотей. Бо не віддалилася суть (субстанція) від Отця до Сина й не народила його (зн. Сина) так, що виплинула з Отця, ані не виділила з себе нічого, як це буває в рослин, що видають плоди. Спосіб Божого родження є для людського розуміння і невимовний і незбагнаний. Адже ж це неоспорима правда, що для низького й тілесного ума властивим є уподібняти вічне до проминаючого й часового, та й думати, що як тілесні істоти родять, так подібно зроджує і Бог. Щоб витягнути тут для побожності корисні висновки, треба в цій справі виходити з протилежного: коли смертні -- так, то безсмертний — не

⁵⁾ Св. Василій уживає тут нарівні: гипостасіс і протосос у значенні особа.

так.⁶⁾ Тому не треба заперечувати Божого (способу) родження і цього поняття не опоганювати тілесними міркуваннями.

4. Св. Духа зачисляємо разом з Отцем і Сином, тому що він є вищий від сотворіння. А ставимо його за порядком, як цього навчив нас у св. Євангелії сам Господь, що сказав: "Ідучи, христить в ім'я Отця і Сина і Св. Духа".⁷⁾ Хто ставить його перед Сином⁸⁾ або говорить, що він є старший (існуванням) від Отця, той противиться Божому розпорядкові, і його говорення чуже здоровій вірі. Такий не захоче і того способу словослов'я, що його він прийняв, але сам від себе вдумує нові вислови, аби тільки приподобатися людям. Бо якщо Св. Дух вищий від Бога, то він не є від Бога. Адже написано: "Дух від Бога".⁹⁾ Коли ж він від Бога, то як же він старший (існуванням) від того, від кого походить? І який же то нерозум, коли один не є народжений, говорити, що щось інше є вище від ненародженого?! Та й Св. Дух не є скорше від Єдинородженого. Бо нічого нема посереднього між Сином і Отцем. Як же той Св. Дух не є від Бога, а є через Христа, то взагалі його немає. Тому ця новість щодо порядку містить у собі повалення самого його існування (що Св. Дух існує) і є одночасно запереченням усієї віри. Так само безбожним є зводити Св. Духа до рівня сотворіння і ставити його вище Сина або Отця чи щодо часу, чи щодо порядку.

⁶⁾ Значення цих слів: коли таким способом родять смертні, то безсмертний (Бог!) родить зовсім інакше, протилежно.

⁷⁾ Мат. 28, 19.

⁸⁾ Дуже сумнівне, чи були коли такі єретики, які ставили б Св. Духа вище Отця і Сина. Правдоподібніше, що це видумка єретиків пневматиків, які причепили її своїм противникам. Деякі з них обвинуватили опісля св. Василя за цю помилку в навчанні, як і видно це з його листа 251; пор.: Мінь, Патр. гр., 32, 395, прим. 40.

⁹⁾ 1 Кор. 2, 12.

Ось і те, про що, як я чув, просила ваша Побо-
жність. А коли Господь допоможе й ми колись зійде-
мося разом, тоді, можливо, скажемо собі про ті речі
дещо більше. Тоді й ми самі знайдемо в вас вдово-
ляюче рішення на те, про що ми теж бажаємо знати.

25 (53) ХОРЕПИСКОПАМ¹⁾

Василій В. ганить підлеглих йому єпископів, т. зв. хор-єпископів, за те, що вони беруть гроші за уділення св. Тайн (свячення; роз. 1). Архієпископ Василій грозить їм за це карами церковною і вічною (роз. 2).

Гидкість учинку, про який пишу, тому що це є загально в підозрінні та й на устах (людей), сповнила мою душу болем; досі видавалось мені це неймовірним. Отож цей лист у справі тієї гидкості: хто свідомий себе, нехай прийме, як лік, хто ж несвідомий (не почувується ні до чого) — як безпеку наперед; а хто байдужий (ні сякий, ні такий) на те, що бажаю, себто щоб між вами таке не мало місця, — як заклинання. Що ж отже є те, про що говорю? — Кажуть, що деякі з вас беруть гроші від рукополагаємих і прикривають це ім'ям побожності. А воно ще гірше. Бо коли хтось робить зле під позором добра, такий заслугує на подвійну кару: тому що чинить те, що не є добре, а подруге, користується добром як засобом dokonувати зло. Якщо справа так стоїть, то нехай на майбутне того не буде! Але нехай воно буде поправлене. Отже, треба сказати тому, хто прийняв гроші, те, що сказали апостоли тому, хто хотів дати гроші, щоб купити собі участь Св. Духа: "Твій гріш разом із тобою хай буде на загибель".²⁾ Бо менше винен той, хто через незнан-

¹⁾ Тут мова про хорєпископів, значить, про єпископів-помічників архієпископа, який мав свій осідок у митрополії. Св. Василій В., як згадує св. Григорій з Назіянзу, мав їх п'ятдесят; див.: Мінь, Патр. гр., 32, 397, прим. 44. — F. Gillmann, Das Institut der Chorbischoefe in Orient, Muenchen 1903.

²⁾ Діян. 8, 20.

ня хотів купити, ніж той, хто продає дар Божий. А продаж, прецінь, доконано! І коли ти продав те, що ти одержав, як дар, ти немов, запродавши тоді себе сатані, позбавив себе ласки, тому що ти увів торгівлю на духовні добра й на Церкву, в якій повірені нам Тіло й Кров Христа. Такі речі не сміють діятися. А що це за витівки, зараз скажу. Вони³⁾ думають собі, що не згрішать, коли не беруть грошей наперед, але беруть їх після рукоположення. Таж узяти щось, значить — узяти колинебудь.

2. Прошу вас, отже, цей прихід, а радше цю дорогу в пекло, залишити і, опоганюючи руки такими заробітками, не чинить себе негідними справувати Св. Таїнства. Простіть мені, — на початку забороняв я те, як той, хто не вірив у це, а після того забороняю, як той, хто вірить. Як хто після цього мого листа поповнив би щось таке, то він відійде від тутешніх вівтарів і шукатиме собі місця, де він може Божий дар купувати і його продавати. Бо ми й Божі Церкви такого звичаю не маємо. Кінчаючи лист, ще одне докину: через захлапність ці речі діються. Захлапність же є коренем усякого зла; та вона називається ще й ідолопоклонство.⁴⁾ Тому заради марного гроша не майте в більшій пошані ідолів як Христа, а також не наслідуйте в тому Юди, щоб ви з-за цього свого зиску не зраджували того, хто за вас був уже раз розп'ятий. У противному разі й поля і руки тих, що приймають ці плоди, назвуться Акелдама.⁵⁾

³⁾ Хорєпископи, які полагали за гроші. Пор.: Barnim Treucker, Politische und sozialgeschichtliche Studien zu den Basilius-Briefe, 1961, с. 88.

⁴⁾ Кол. 3, 5.

⁵⁾ Див.: Мат. 27, 8: "полем крови", і Діян. 1, 19.

26 (57) МЕЛЕТІЄВИ, ЄПИСКОПОВІ АНТІОХІЇ¹⁾

Автор листа заохочує Мелетія, щоб частіше писав до нього й таким чином потішав його в більших прикрощах; тим більше, що ті писання — повні всякої мудрости й любови. Опісля Василій висловлює бажання побачитися колись з Мелетієм. Це бажання може й здійснитися незабаром, як брати не затримають його у зв'язку з вістями, що їх принесе Теофраст.

Коли твоїй Святості стало б якимсь чином відомо про неабияку потіху, що її ти чиниш нам, кожного разу, пишучи листа, то я переконаний, що ти ніколи не поминув би нагоди, яка тільки тобі дасться, щоб не написати до нас. Надобавок, розваживши річ, ти б за кожним разом слав нам чимало листів, бо ж відомо тобі про нагороду, яка приготована в Чоловіколюбця Бога за несення потіхи тим, що в смутку. Бо тут на землі все повне болю. А єдиним відверненням зла від нас є думка твоєї Святости, яку чинить нам нагляднішою розмова з тобою листами, що повні всякої мудрости та любови. Тому коли візьмемо в руки лист від тебе, то найперше приглядаємося до його довжини, опісля ж стільки любуємося ним, скільки в ньому щедрости. Далі ж, прочитуючи його, ми завжди насолоджуємося кожним його словом, що падає нам у вічі. А коли наближаємося вже до кінця листа, жалко нам робиться. Бо все, що б ти не сказав у листі, все — добре; тому що надмір з доброго серця — є добрим.

А як ми станемо гідними твоїх молитов, доки живемо тут на землі, і при зустрічі з тобою віч-на-віч та через саме живе слово одержимо корисні поучення або

¹⁾ Лист походить із 371 року.

напуття чи щодо теперішнього, чи щодо будучого віку, то це вважатимемо за найбільше добро з наших дібр та й уважатимем це для себе за початки зичливости в Бога. І ми вже досягнули б цього бажання, якби вельми благородні й любі в усьому брати не спинили нас (від того). А щоб їхнього задуму не розносити листом, то я з'ясував це братові Теофанові, щоб він повідомив твою Святість про кожну річ зокрема.

27 (58) ГРИГОРІЄВИ, БРАТОВІ¹⁾

Василій картає свого брата за його велику простодушність, бо приніс йому раз подробленого листа під іменем їхнього вуйка; іншим разом теж вислав Василієві такого ж листа. Як надійшов третій цього роду, св. Василій поставився до нього вже з сумнівом і відповів на нього єпископам, як годилося. Під кінець листа він заохочує брата піти його слідами, а при тому помагати йому в теперішньому становищі важкому, причиною якого став у якійсь мірі сам Григорій. Опісля Василій обіцяє прибути на синопод, але як єпископи запросять його.

Як би то я міг вести боротьбу з тобою листовно?! Як би мені зганити тебе належно за твою простоту в усьому? Хто, по-третє, скажи мені, ловиться в ті самі сіті? Хто за третім разом попадає в те саме сильце? Навіть звірина не стерпить легко такого! Одного вигаданого листа ти виготовив мені, мовляв, це від вельмидостойного єпископа й спільного нам вуйка,²⁾ вводячи так мене в помилку, не знаю за що. Ми приймали його, як від єпископа, а тим часом вислав його ти. Чому ж бо ні? Я з утіхи навіть показав лист багатьом із приятелів і подякував за нього Богові. Та цю вигадку засуджено. А нас воно засоромило. Ми воліли тоді, щоб земля розступилася, бо нас опоганено обманом, брехнею

¹⁾ І цей лист написаний 371 року.

²⁾ Цей вуйко наших святих звався теж Григорієм. Коли ж виринуло непорозуміння між св. Василієм і хорєпископами, згаданий єпископ Григорій перехилився на бік цих саме єпископів-помічників. Щоб опісля помирити вуйка з Василієм В., Григорій Ніс. подробив листа та, підписавши його іменем свого вуйка, вислав його Василієві. Та зчасом ця витівка Василієвого брата вийшла наверх. Але й до порозуміння між св. Василієм та його вуйком, єпископом Григорієм, скоро й легко не дійшло.

та незугарним підступом. Принесено мені й другого листа, наче б вислав його нам той самий єпископ через слугу твого Астерія. І цього в дійсності не вислав сам єпископ, як про це повідомив мене всепреподобний брат Антим. Так само прийшов до нас Амантій, доручуючи ще третього листа. Невже ж годиться, щоб я приймав цього листа, висланого тобою і твоїми? Ми бажали тоді мати кам'яне серце, щоб не пам'ятати минулих речей і не звертати уваги на теперішні, щоб, опустивши голову до землі, мов та тварина, переносити весь удар. Але що ж зроблю моєму умові, коли він після першого й другого досвіду нічого не спроможен був навчитися?

Це написав я, щоб скартати твою наївність, яка, зрештою, і не личить християнам. Не бачу теж, щоб вона відповідала теперішній хвилині; та якби бодай на майбутнє ти тримався обережно й мене щадив. Тому треба мені заговорити до тебе вільніше, якщо б ти мав бути не достовірним слугою в таких речах. Справді були такі, що написали до нас, і ми їм уже відповіли, як випадало. Отже, чи то ти сам наслав мені досвід, чи то насправді отримав це від єпископів, виславши листа, ось маеш відповіді. Але годилося б, щоб у теперішній час ти дбав про інші справи, як ти є моїм братом і не забув ще про природні зв'язки та не споглядаєш на нас, як на ворога. Бо ми вступили в життя, яке переважає наші сили, руйнує нам тіло й утомлює дух. А зрештою, коли ти таким чином накинув мені війну, годиться, щоб ти був тепер біля нас і поділяв з нами труди. Бо брати, кажуть, повинні бути в клопотах корисні.³⁾

Та як вельмидостойні єпископи дійсно приймуть нашу зустріч (на синоді), то хай вони дадуть нам знати й про місце, призначене для нас, і про час та й через своїх людей запросять нас. Бо хоч зустрічі з своїм вуйком я сам не зрікаюся, однак, коли це завізвання не відбудеться у відповідний спосіб, я не підприймуся (роз., участі в синоді — прим. перекладача).

³⁾ Ісус с. Сир. 40, 24.

28 (59) ГРИГОРІЄВІ, ВУЙКОВІ¹)

Св. Василій перериває остаточно мовчанку й закликає свого вуйка покинути непорозуміння, що, зрештою, є наслідками Василієвих гріхів (роз. 1), і залишити суперництво (роз. 2); ним бо міста й люди почувають себе ображеними та покривдженими. З свого боку Василій обіцяє зробити все, чого тільки вимагатиме справа їхнього поєднання (роз. 3).

Я замовчав. Та чи завжди мовчатиму й таким чином допускати далі, щоб закріплювати проти себе найважчу шкоду з-за мовчанки, сам не пишучи й не слухаючи, коли інший промовляв би? Бо ж як я досі витривав у тому невідрадному рішенні, то думаю, що й мені личить навести слова пророка: Витривав, як породільниця,²⁾ — бажаючи завжди або зустрічі або розмови. Однак через свої гріхи я завжди не маю щастя. Бо не якусь іншу причину того, що діється, можу собі уявити, хіба лиш ту, — спокутувати свою вину за давні гріхи, доконані розлукою з твоєю Любов'ю. Та коли можна цю розлуку з тобою назвати слушною, як у когонебудь з людей, то ні в якому разі не можна віднести цього до мене, для якого ти від початку був батьком. Однак тепер мій гріх, немов яка нависла густа хмара, викликав усе те непорозуміння. Бо коли роздумую, що крім смутку, тим усім мені спричиненого, нічого іншого з того не добуто, то чи не слушно приписую я те сподіяне своїм нікчемностям? Однак, чи гріхи стали причиною тих речей, які збулися, чи воно було пляноване заради карности, нехай це буде для мене кінцем

¹⁾ Лист написаний 371 року.

²⁾ Ісай. 42, 14.

клопотів; воно ж, як деякі сподівалися, цілковито здійснилось. Тож немало часу було втрачено. Не витримавши довше, я перший заговорив, закликаючи тебе пам'ятати і про нас і про себе самого. Ти ж ціле життя виявляв до нас більше піклування, ніж вимагало того кровне споріднення. І місто³⁾ любиш ради нас, і через нас не відчуєшся від цього міста.

2. Отож, як є яка потіха в Христі, як є яка спільність у Св. Дусі, як є співчуття і милосердя, здійсни мою просьбу: облиш сумні речі, дай початок веселим на майбутнє. Сам будь для інших провідником до речей найкращих, а не йди за іншими до того, що не личить. Бо ніяка з прикмет тіла не вважається так притаманною комусь, як для твоєї душі спокій і лагідність. Тим то належало б такому притягнути інших до себе та стояти на чолі всіх, хто тільки наблизиться до тебе, щоб він, наче запашним миром, наповнивсь обичайністю твоєї ласкавости. Якщо ж і тепер стоїть ще щось на перешкоді, то й це пізніше визнається за добро спокою. А доки з-за непорозуміння матимуть місце наклепи, доти зростатимуть підозріння, безумовно, на гірше. Отже, не їм (не тим людям, що викликають непорозуміння — прим. перекладача), не годиться закинути старання про нас, але з усіх — таки твоїй Достойності. Бо хоча б ми дещо й провинилися, то через нагадку станемо ліпшими. Це однак без зустрічі годі поладнати. Та й коли ми не робимо нічого злого, чому ж маємо лишатися зненавидженими? А наводжу це все для власної оборони.

3. Церкви ж із того нашого непорозуміння не мавши ніякої користі, могли б про це сказати за себе: ліпше було б мовчати. А я вжив цих слів, не щоб засмучувати, а покласти край тому невідрадному становищу. Та й для твоєї кмітливості ніщо зовсім не минуло без уваги, навпаки, куди більші й досконаліші речі, як ми собі думаємо, ти сам міг би продумати в своїм умі та й сказати іншим; ти, що вже перед нами бачив шкоди Церков, і більше, ніж ми, болієш, бо навчений давно

³⁾ Мабуть, це Неокесарія.

вже Господом не погорджувати ніким із найменших. Крім того, сьогоднішня шкода не обмежується одним або другим випадком, але всі міста й народи зазнають тієї шкоди через наші нещасні відносини. Що ж до розголосу поза границею, то про нього ледве чи треба тут згадувати, який він буде про нас? — Твоїй Великодушності лицює лишити іншим нахил до суперечки, а радше викинути його з їхньої душі, як він там є, а самому терпеливістю перемогти зло. Бо мститися — притаманне кожному злосливому. Бути ж вищим над сам гнів — оце властиве лиш тобі одному, хіба що ще хтось знайшовся б подібний тобі в чесноті В додатку я не сказав би, що той, хто гнівається на нас, вилив би свій гнів на тих, що ні в чому не заподіяли кривди.

Отже, коли б ти, чи загостив до нас, чи написав, чи ми навідалися до вас, чи будь-яким іншим способом потішив нашу душу! Бо бажання в нас є, щоб явною стала в Церкві твоя побожність і щоб ти водночас ушанував нас і народ хоч самим поглядом та своїми ласкавими словами. Якщо це можливе, то буде найкраще. А як тобі інакше видається (добрим, — прим. перекладача), то й те приймемо. Про одне прошу, будь ласка, напевно дати нам знати: на що саме рішився ти в своїй кмітливості.

29 (62) ЛИСТ РОЗРАДИ ДЛЯ ПАРНАСЬКОЇ ЦЕРКВИ¹⁾

Василій В. потішає Парнаську Церкву з приводу смерти її архипастира. Опісля звертає увагу тамошніх вірних, щоб вони не піддавалися смуткові, але доложили всіх старань і виеднали собі в Бога нового єпископа за його влодобанням.

Ідучи за давнім звичаєм, який діє²⁾ від довшого ряду літ, і, вказуючи вам на плід Св. Духа, тобто любов у Бозі, навідуємося до вашого Благочестя; одночасно ж і тому, щоб пережити з вами сумний випадок, та й через дбайливість про ті справи, які тепер є під руками. Щождо прикрих речей, то скажемо, що пора тепер звернути вам увагу на заповідь Апостола, — не сумувати, як інші, що не мають надії;³⁾ значить, неможливо переносити цей випадок без якогось відчуття, бо шкоду доводиться таки відчувати. Тож — не піддаватися смуткові,⁴⁾ але вважати свого пастира блаженним з приводу смерти. Бо хто в пізній старості закінчив життя, той спочив у Господа в найбільших почестях.

Що ж до інших справ, то маємо перестерегти вас, як годиться, щоб ви, відсторонивши всякий смуток, прийшли до себе та взялися дбати належно про Церкву, щоб усесвятий Бог мав в опіці свою вівчарню та й дарував вам (нового) пастира, згідно з Його волею, який пас би вас уміло.

¹⁾ І цей лист появилася близько 371 року.

²⁾ У тексті: є збережений.

³⁾ 1 Сол. 4, 13.

⁴⁾ Це слід розуміти: щоб не піддаватися занадто смуткові.

Св. Василій з теплим гумором пригадує Атарбієві, як молодшому від себе, повинність перше написати листа до нього. При тому прохає Святий, щоб Атарбій жив згідно з духовним званням та з наказом любови. Опісля Василій пригадує йому, щоб він у взаємній згоді заохочував інших запобігти боротьбі, яка вже розгоряється в деяких місцях, тож незабаром докотиться вона й до них і до їхніх Церков. Отже тепер, у час спокою, треба показати серце іншим, що знаходяться в біді, щоб колись самому мати надію на поміч від них.

Що за кінець буде цій мовчанці, коли я, додержуючися права старшого віку, чекатиму, щоб ти дав початок привітові? Тим часом твоя Любов спокою ради бажала б ще довше тривати в згубному рішенні. Однак тут я тієї думки, що програш у справах приязні має силу перемоги. Тим то й погоджуюсь я поступитися, скільки тобі лиш подобається, щоб ти замислився над прослідженням своєї власної амбіції. Сам я перший узявся за перо, відаючи, що любов усе терпить, усе витримує, ніде не шукає свого; тому й ніколи вона не гине.²⁾ Та й не є впокореним той, хто з любови піддається ближньому. Отож ти, показуючи перший і найбільший плід Св. Духа — любов, сам відкинь бодай зараз оцю буту загніваних, що її ти мовчанкою нам виявляєш. Зачерпни радости до серця, набери спокою

¹⁾ Також цей лист був написаний у 371 році.

Атарбій, на гадку деяких, нпр., Р. Дефферарі, був єпископом у Неокесарії. Інші ж, між ними й Тіймонт, є переконання, що він був єпископом в Арменії. За першим поглядом промовляють деякі кодекси й декотрі з листів св. Василя В.

²⁾ 1 Кор. 13, 7-8.

супроти однодумних братів, старання та журби про тривкість Божих Церков. Знай, що коли не потрудимось належно для Церков, подібно — як противники здорової науки роблять це на їх руїну й цілковиту загладу, то щоб ми, не поклавши ворогам ніякої перешкоди в нарузі над правдою, не стали через те учасниками засуду; (а не стали ми учасниками цього засуду) як ті, що не виявили повного старання і готовости у взаємній між собою згоді та однодушності в Божих правдах і не виявили всієї можливої дбайливости про єдність Церков.³⁾

Тому закликаю тебе, усунь із своєї душі те переконання, що ти до спільности нікого не потребуєш. Бо ж людині, яка поступає згідно з вимогами любови й виконує заповідь Христа, не є притаманним віддалятися від єдности з братами. Заразом хочу, щоб ти при своїй добрій волі⁴⁾ подумав і про те лихо боротьби, що кипить довкруги⁵⁾ і колись до нас прийде; далі — якщо ми разом з іншими впали б жертвою кривди, то не оглядатися нам тоді за тими, що співчували б нам. А це тому, що ми — в час нашого спокою, не виявили належного співчуття покривдженням.

³⁾ У часи св. Василя В. не існував ще сьгоднішній роздор між Церквами Сходу й Заходу, а тільки були малі розбиття між поодинокими місцевими Церквами. Однак роздори в Христовій Церкві знані віддавна. Тому й питання єдности Церков давнє і завжди актуальне.

⁴⁾ У тексті є: проаіресіс, що значить: добра воля, схильність, старання, увага.

⁵⁾ Тобто переслідування Валенса...

31 (70) БЕЗ НАПISУ, ПРО СИНОД¹⁾

Василій яскравими фарбами змальовує злидні Сходу та й прохає заразом папу Дамаса I, щоб він за прикладом своїх попередників послав їм поміч. У тому нехай він іде головно за прикладом свого попередника Діонісія, який свого часу вислав послів у Каппадокію з дорученням — потішити опечалених і викупити бранців з неволі. Теперішнє становище, пише Василій, важче, тому треба що-скорішого рятунку. Бо як занедбають цю справу або прийдуть запізно з поміччю, тоді з правірних не стане вже нікого, хто міг би скористати з тієї послуги.

¹⁾ Цей лист (70) знаходиться у збірці листів без адреси. Тільки з його змісту можна заключати, що він написаний до папи Дамаса I. За тим промовляє найперше сам титул, з яким св. Василій звертається в своєму листі до якогось високого достойника, тобто: "тіміотате патер". Таким титулом св. Василій наділяє звичайно духовних людей. Далі звертається він до згаданого достойника, прохаючи його, вислати в їхні сторони відпоручників, які могли б викупити християн із неволі. Цим же ділом, як знаємо з історії, займалися офіційно в тодішні часи римські Папи. У них бо було ще до того найбільше можливості. А для підкріплення своєї просьби Василій В. наводить поведінку папи Діонісія, який свого часу вислав до каппадокійської Церкви своїх заступників з відповідним порученням і листом розради. Пор., П. Аллярд, Св. Вас. В., ст. 120-121.

Додаток до заголовку листа "про синод" — це якась дочіпка пізніших часів, яка не має тут змісту, бо в тексті листа немає найменшого натяку на якийсь синод.

Всі знавці листів св. Василя В. годяться між собою, що цей 70 лист появился 371 року. Люфс додає ще, що він написаний 371 року восени. В цьому саме часі, згідно з історичними даними, на Петровому престолі в Римі засідав папа Дамас I (366-384 рр.). Отже, вищенаведений титул "тіміотате патер" зовсім сміло можна відвести до цього Папи.

Для нас воно необхідне й корисне, а для вас, що любите Христа, я переконався, це буде милим, коли відновимо між собою практику давньої любови. Таким бо чином наново привернемо до живучости той спасенний Христовий дар із неба, мир Отців, який із бігом часу пригас. Що ж бо могло б принести нам більше розради, як побачити людей, які, щоправда, відділені від себе такою кількістю місць, а проте вони одночасно з'єднані вузлом любови в одну сукупність членів у Христовому тілі?

Майже весь Схід, вельмидостойний Отче (кажу Схід, від Ілїрії аж по Єгипет) хвилюється від нечуваного спустошення і неспокою. Єресь, що її давно засіяв ворог правди — Арій, зачинає тепер знову безсоромно підносити голову та й, наче той отруйний плід, зроджений із зіпсованого кореня, все більше розпаношується. В наслідок очорнювань і кривд повідпадали від Церкви в кожній парафії провідники здорової науки, а діловодство передано в руки тих, що затягають у неволю душі простенького люду. Як єдиної розв'язки того ми очікували ваших відвідин. І в минулому завжди кріпила нас на дусі ваша подивугідна любов. А та радісна поголоска, що ви якимсь чином навідаєтесь у наші сторони, накоротко зміцнила душі. Якщо ж стратимо ще й цю надію (на вашу поміч — прим. перекладача), то в своїх терпіннях ми, поздоровивши вас письмово, вже ніколи не звернемося до вас²⁾ із спонуюкою нам помогти та вислати деяких одностумців чи тих, що навернули б назад відступників, або з'єднали б у приязні Божі Церкви, або принаймні вказали б вам докладніше на спрчинників заколоту. Таким чином стане рівночасно очевидним для вас, із ким вам слід зіставатися в злуці. А щодо нас, то ми не вимагаємо від вас зовсім нічого нового, хіба тільки те, що віддавна вже було в практиці інших достойних і боголюбних мужів, зокрема ж у вас. Бо від ряду літ знаємо, поучені в тому й своїми отцями, яких ми про це запитували, і листами, які досі ще зберігаються в нас, що той ваш блажен-

²⁾ Значить, до папи Дамаса I; див. вище, прим. 1.

ніший єпископ Діонісій,³⁾ який заблистів у вас правою вірою та й іншими чеснотами, відвідав листовно нашу каппадокійську Церкву. Опріч того він потішив наших отців своїми листами й прислав тих, що викупили з неволі братію.⁴⁾

Сьогодні наше становище важче й сумніше, тому воно вимагає і більшої дбайливости. Ми однак не боліємо так над руїною земних будівель, як над загладою Церков; і не над тілесною неволею, а над поневоленням душ, що його, як бачимо, доконують щодня оборонці ересі. Тому, якщо ви не пробудитесь, щоб нам допомогти, не знайдете незабаром нікого, кому ви могли б подати руку, бо всі опиняться під пануванням ересі.

³⁾ Він, із походження грек, справував уряд найвищого архиєпископа в Христовій Церкві після Сикста II, від 259 року...

⁴⁾ Це нещастя наступило за римського імператора Галлієна, коли то тракійські варвари вдерлись аж у Каппадокію і сумежні їй країни та й спустошили їх. Пор.: Созом., Іст. Церкви, 2, р. 6; Мінь, Патр. гр., 67, 949.

А про цей випадок людяности і християнської любови Риму згадують і Діонісій з Корінту, і Діонісій з Олександрії, і Евсевій у своїй Історії Церкви, 4, р. 23; Мінь, Патр. гр., 20, 384-385; і 7, р. 5, там же, 644-645.

32 (71) ВАСИЛІЙ ГРИГОРІЄВИ¹⁾

Автор листа жаліється Григорієві, що його найсерdecніші друзі наставляють свої вуха клеветникам. Це здається для св. Василя поганішим за самі наклепи (роз. 1). Опісля Василій перечить, що не треба від того боронитися. Вина за це, продовжує автор, паде на Григорія, бо він замало виявив зрозуміння і співчуття до свого друга. Тому св. Василій прохає його в ті критичні хвилини почати спільну боротьбу проти ворогів Церкви. А він сам (тобто Василій) готовий докласти всіх зусиль до тієї справи й зійтися з св. Григорієм для добра Церкви, якщо б він уважав це потрібним (роз. 2).

Я одержав листа від Твого Благочестя через всецесного брата Гелленія.²⁾ Що ти нам накреслив, це він оповів нам одверто. А як ми тоді почувалися, слухаючи його, щодо цього ти не маеш ніякого сумніву. Однак тому, що ми зважилися поставити вище всякого болю любов до тебе, то прийняли ми й те, як годилося, та й молимо всесвятого Бога, щоб решту днів і годин зберегли ми в такому настрої до тебе, як було в минулому; а в ньому ми не свідомі ні меншої, ні більшої провини. Якщо ж той (осібняк),³⁾ який саме недавно старався заглянути в життя християн,⁴⁾ думає опісля,

¹⁾ Такий заголовок у цьому листі мають найстарші кодекси. Пізніші з них мають: Григорієві, другові. Сам лист написаний 371 року.

²⁾ Це один із приятелів св. Василя і Григорія Наз. Про нього згадується і в листі 98.

³⁾ Св. Василій В. має тут на думці одного з ченців, який поробив наклепи на нього.

⁴⁾ Згаданий чернець не нав'язав тоді з тією громадою якихось взаємин; він тільки зайшов між них..., правдоподібно під час проповіді св. Василя в Кесарії Каппадокійській.

що мати з нами суперечку — принесе йому якусь по-
честь, то нічого дивного, що він, чого не чув, те вигадує,
а чого не зрозумів, те оповідає. Але ось що дивне й
неймовірне, — слухачами щодо цих справ має він у
вас сердечніших моїх братів! Та не тільки він має їх
слухачами, але, як здається, і учнями. Як би це інакше
й не було, таким є той, хто навчає, а я є тим, на кого
злословлять. Дійсно, непригожі умовини навчили нас ні
з-за чого не бути невдоволеним. Віддавна бо ми при-
звичаєні до ще більших зневаг від отих наклепів, а це
все за наші гріхи. Отже, коли я не дав ще ніколи своїм
братам доказу, щоб вони переконались у моєму мір-
куванні щодо Бога, то й тепер немає що мені відпові-
дати. Як же ж короткий лист переконає тих, що довгий
час не переконав? А коли досить і тих речей (попе-
редніх), то це, що походить з наклепів, — небилиці.
Крім того, коли дамо волю рознузданим устами і неви-
хованим серцям, щоб говорили, що їм хочеться, а й
вуха насторожимо, щоб вони слухали, то не тільки ми
сприйматимемо хибно чутки про справи інших, але й
інші (так само поступатимуть) щодо наших справ.

2. Причина ж цього в тому, проти чого я давно вже
перестерігав, — щоб запобігти йому. Сьогодні — я,
вже знесилений, мовчу на те, що ми не сходимося з
тобою. Бо коли б ми, згідно з давніми угодами та й
за вимогами старання, що його ми винні Церквам, були
провели більшу частину року разом, ми були б не до-
пустили до цих наклепів. Отож, як тобі це подобається,
скажи мені: Бувайте здорові! — а сам спонукай себе
виступити разом з нами проти накиненої боротьби та
й спільно вдарити на неї, що йде наступом на нас.
Бо як тільки ти покажешся, відкинеш її напір. Крім
того, розженеш тих, що затівають руйну батьківщини,
коли покажеш їм, що ти сам, завдяки Божій ласці,
береш у нас провід та замкнеш уста тим, що вигово-
рюють проти Бога беззаконня. І якщо це станеться,
самі ж діла покажуть, хто ступає твоїми слідами до
світливих діл, а хто шкутильгає і з боязливости зра-
джує науку правди. Коли ж справи Церкви зраджено,

то кілька моїх слів вистачає, щоб цими словами переконати тих, що вважають мене за такого важливого; начебто могли оцінити це ті люди, які не навчилися ще оцінювати себе самих. Та незабаром, за Божою ласкою, свідоцтво діл нанівець знищить клепаки. Тому то чекаємо, може, за науку правди прийдеться нам дещо більше терпіти,⁵⁾ а як ні, то зовсім викинуть нас із Церков і з рідних країн.⁶⁾ Коли ж нічого не станеться з того, чого ми сподіваємося, то недалеко є суд Христа. Тому як домагаєшся зустрічі заради Церков, я готовий зійтися, куди ти закличеш мене. Якщо ж вимагаєш того, щоб спростувати клепаки, то відповідати на ці речі немає в мене сьогодні часу.

⁵⁾ Тут маємо натяк на мучеництво.

⁶⁾ Країн — себто Каппадокії, де він народився, і Понту, де був вихований.

33 (81) ІННОКЕНТІЄВИ, ЄПИСКОПОВІ¹⁾

Іннокентій прохас, щоб після його смерти св. Василій завдав собі труду й рядив його єпархією. Василій однак запропонував йому натомість одного з пресвітерів, якого він може собі висвятити як наслідника; він, на думку св. Василя, значно ліпший від того, про якого Іннокентій просив. Кандидат бо Василя, згідно з його словами, здобуває собі пошану в тих, що зустрічають його, а тих, що противляться йому, він повчає лагідно.

Як я втішився, одержавши листа від твоєї Милости, так і засмутився, бо наложив ти на нас тягар старання, що перевищує наші сили. Як же ми можемо вив'язатися задовільно з такої управи й на таку далеку віддаль? Бо коли Церква має вас, вона тоді спочиває неначе на власних основах. А коли б Господь розпорядив дещо в справі нашого життя, то чи є рівні, що їх я міг би вислати вам звідсіля, щоб вони дбали про братів? Щодо тієї справи ти добре й розсудливо зробив, коли попросив у листі, бажаючи ще за життя бачити того, хто після тебе рядитиме вибраним стадом Господа; це, зрештою, блаженний Мойсей також бажав бачити. Бо ж і місце просторе та славнозвісне, і твоя світла праця і часи важкі вимагають великого керманича з-за без-

¹⁾ Час, у який цей лист вийшов з-під руки св. Василя, був рік 372. Щодо його автора, то Віттіґ є думки, що його написав св. Йоан Золотоустий до папи Іннокентія I (Theologische Quartalschrift, 84, 1902). Однак це твердження виглядає неймовірним. Так само неймовірним є, щоб цього листа писав св. Василій до згаданого папи. На потвердження того вистачає тут прочитати останні рядки цього листа. Щобільше, воно являється навіть абсурдним, коли читаємо про це в Патрології гр., Мінь, 32, 455, прим. 51.

перервних хуртовин та бурхливих хвиль, що напірають на Церкву. Я не визнаю, щоб для твоєї душі було безпечно ладнати справу побіжно. Тим більше, що пам'ятаю писання твоє, мовляв, думаєш нарікати на мене перед Господом, вносячи скаргу проти мене, що не дбаю про Церкву.

Щоб, отже, не довелося мені йти з тобою до суду, але радше — мати тебе за прихильника в своїй обороні перед Христом, я, розглянувшись по зборі пресвітерів нашого міста, обрав дуже цінну посудину, нащадка блаженного Єрмогена,²⁾ який під час великого Собору³⁾ написав обширне й непереможне визнання віри; пресвітера Церкви вже від багатьох літ, постійного в добрих обичаях, ознайомленого з законами, сумлінного щодо віри, пробуваючого в стриманості й аскезі аж по сьогодні, хоч гострота його суворого життя вже знищила йому тіло. Він убогий, не має ніяких прибутків у цьому світі, так що бракує йому хліба; тому працюю рук мусить він подбати про життя разом із братами, які є з ним. Ось цього пресвітера я бажав би вислати вам.

Коли, отже, потребуєш такого мужа, а не якогось молодшого, відповідного тільки до того, щоб його послати й щоб він виконав дочасні⁴⁾ справи, то не отягайся написати нам при найближчій нагоді. Це тому, щоб я вислав тобі цього мужа, вибраного Богом, придатного до тієї справи, який викликає шану в тих, що зустрічають його, тих же, що противляться йому, навчає він з лагідністю. Його то я міг би вислати зараз. Але тому, що ти сам перший домагаєшся людини, яка взагалі є чесна й нам улюблена, однак у порівнянні до

²⁾ Можливо, що він був тільки духовним нащадком Єрмогена, який засідав на єпископському престолі в Кесарії Каппад. перед єпископом Діянієм, бо цей саме Єрмоген мав його висвятити на священика. Пор.: Мінь, Патр. гр., лл. 244 і 263.

³⁾ 1 Нік. Собор, 325 року. На ньому брав участь, як ієрарх із Кесарії в Каппадокії, єп. Леонтій.

⁴⁾ "Гас біотікас" — означає те, що стосується тутешнього життя, прожитку.

вищезгаданого він має чимало до побажання, я бажав, щоб моя думка стала заздалегідь тобі відомою. При тім, як потребуєш такого мужа, то або вишлеш котрогось із братів, щоб десь коло посту забрав його, або напишеш нам, якщо в тебе немає нікого, хто міг би витримати труди подорожі аж до нас.

34 (82) АТАНАСІЄВІ, ЄПІСКОПОВІ ОЛЕКСАНДРІЇ¹⁾

В обличчі невідрадного становища в Церкві св. Василій звертається до св. Атанасія В. з проханням, щоб він, до якого всі мають довіря, вислав обіжного листа спископам, які чекають на ініціативу з його боку... в цілі поєднання всіх. Якщо б він замало мав довіря до них, то нехай вишле свої листи до нього (Василія), а він постарється вже розповсюдити їх поміж них. Коли ж з того не вийде ніщо путне, нехай Атанасій простить йому всю вину, бо він, тобто Василій, нічого тут не бажає, тільки спокою і взаємного єднання.

Коли споглянемо на самі справи та побачимо труднощі, які зупиняють усю добру енергію, що немов шнуром стримана, доходимо до повної безнадійности. Однак, коли знову глянемо на твою Достойність і подумаємо, що Господь наш зберіг тебе, як лікаря недуг, на які знемагають Церкви, то ми набираємо відваги в своїх думках і з упадку безнадійности підіймаємося до надії на кращі часи. Сьогодні ціла Церква розпалася, як це відомо твоїй прозорливості. І ти, немов із якої високої вартівні,²⁾ своїм проникливим умом бачиш докладно все, що де діється. А відбувається воно неначе на морі, коли багато людей пливе разом і з-за напору хвиль збиваються всі докупі. Тоді саме настає роз-

¹⁾ Цей лист написав св. Василій десь під кінець 371 року або з початком 372 року.

²⁾ Можливо, що св. Василій має тут на думці ту яснобілу вежу з мarmору, що її побудував Птолемей II, 280 року пер. Хр., на острові Фарос, на схід від Олександрії. Вона була висока на 180 м. і належала до сімох античних чудес світу. Св. Атанасій В. міг ще бачити цю славнозвісну будівлю.

биття корабля; буває це почасти з зовнішньої причини, яка розбурхала раптово море, а почасти через заколот тих, що плывуть, бо вони збіглися разом і одні одних пхнули. Але пора нам закінчити свою мову на цьому прикладі, бо твоя мудрість не вимагає вже більше нічого, а й обставини не дають нам вільно говорити. Тож у цих умовах хто відповідний керманіч? Хто такий, що йому можна повірити розбудити Господа, щоб цей наказав вітрові й морю?³⁾ Хто ж інший, як не той, що від своєї молодости вправляється в подвигах за побожність?

Коли тепер уся справді здорова у вірі частина, довікола нас, пригорнулася до спільности й одности з тими, що є одної думки, ми з довір'ям прибігаємо до твоєї Терпеливості⁴⁾ та й просимо, щоб ти написав до нас усіх одного листа, в якому була б пересторога, що треба робити. Таке бо бажання, щоб від тебе вийшло супроти них започаткування розмов з метою поєднання. А тому, що вони, як здається, для тебе, мабуть, підозрілі через згадку про минулі справи, то зроби, боголюбний Отче, так: листи до єпископів вишли мені або через когось із тих, що до них маєш довір'я, або через брата Доротея, нашого співслужителя, а я, одержавши ці листи, скорше їх не дам, поки не дістану від них відповіді. Коли ж ні (зн. — не доручу), то винуватим зостануся супроти тебе по всі дні життя мого.⁵⁾ Справді, це не спричинило більше страху тому, хто перший так сказав до батька,⁶⁾ ніж мені, що тепер говорю до тебе, як до духовного батька. А як ти зовсім відмовишся від того, в такому разі прости нам провину в цій услугі. Вона ж не з підступу й штучности, лише з бажання спокою та взаємного єднання між нами, що однаково думаємо про Господа; ми бо взяли на себе цей обов'язок висланника й посередника.

³⁾ Мар. 4, 39.

⁴⁾ Тут ужито цей вислів як титул.

⁵⁾ Бут. 43, 9.

⁶⁾ Першим був Юда, що сказав ці слова до Якова; див. попередня примітка під 5.

35 (83) ЦЕНЗОРОВІ¹⁾

Св. Василій кладе цензорві на серце, щоб він злагіднив трохи горе обездоленої Каппадокії. При тому він віддає під його опіку посілість одного з своїх приятелів, що біля Хаманини, яку обтяжено великим податком. Василій задумує зустрітися з цим цензором особисто й при тій нагоді обговорити з ним деякі справи.

У мене стало вже звичкою зустрічатися з твоєю Благородністю хоча б і на дуже коротко. Бо запізнатися з кимось, хоч би зо слуху, чим ми з'єднані з багато світлими людьми, не є ані щось малозначне, ані не заслуговує воно на погорду. А чи й у тебе є про нас добра згадка в поголосках? — ти сам ліпше про це знаєш. Отже, оцінка нас у тебе така, як ми сказали. А тому що Бог покликав тебе до діла, яке надається щоб ним виявляти чоловіколюб'я, то при допомозі цього діла можна завести лад у нашій батьківщині, зрівняній цілком із землею. Думаю, що годиться мені пригадати твоїй Світлості, щоб ти, у надії на заплату в Бога, бажав показати себе таким, що став би гідним безсмертної пам'яті, а й учасником вічного спокою за те, що полегшив життя тим, які придавлені тягарем злиднів.

Далі — тому що в мене є якась посілість біля Хаманини, прошу тебе заопікуватися нею, наче своєю. Не дивуйся, що речі приятелів називаю своїми; бо попри

¹⁾ Завданням цензора в староримській імперії було оцінювати вартість маєтку, нпр. поля, дому. На підставі тієї оцінки державні урядники (податкові) накладали на людей податки. Цей спосіб оподаткування посілостей перейшов із Заходу на Схід, до візантійської держави.

Лист 83 (35) появился в 372 році.

іншу чесноту навчивсь я і приязні та добре тямлю того, хто мудро висловився: Приятель — це другий я сам.²⁾ Отож цю посілість, його власність, поручаю твоїй Достойності, як свою. Заразом прохаю, щоб ти призадумався над клопотами того дому, так бо даси їм потіху й за минулі часи й на майбутнє приготуєш їм бажане помешкання, з якого приневолені були втікати, та й через великий податок, що тяжить на нім, утратили надію на нього. Я сам теж буду старатися, щоб зустрівшись із твоєю Ввічливістю, поговорити з тобою обширніше про поодинокі справи.

²⁾ Перший, що сказав ці слова, був, правдоподібно, Пітагор. Від нього перейшли вони до Етіка — Магна моралія — Арістотеля: гетерос его (2.15); опісля вжив їх Ціцерон у своєму творі *Laelius*, (21, 80): *alter idem*.

36 (85) ПЕРЕСТОРОГА, ЩОБ НЕ ПРИСЯГАЛИ¹⁾

Василій заявляє, що він і на кожному синоді й у приватних розмовах ніколи не перестає наполягати, щоб податковці не вимагали від селян присяги, коли вони (податковці) збирають державні податки. Слід продумати, каже Святий, інші способи, бо через такі присяги люди допускаються гріхів і при звичаються ошукувати. Для одних і других не добре, та й Господь у свій час каратиме цих і тих.

На кожному синоді не перестаємо підкреслювати, а в приватних розмовах наполягати, щоб збірщики податків під час публічних допитів не зневолювали селян до присяги. Залишилось мені забрати голос у цих справах ще й листовно — перед Богом та людьми, щоб ви, як годиться, перестали вводити смерть у людські душі та продумали якісь інші способи для збирання податків, а людським душам ран щоб ви не завдавали. Пишемо про це до тебе, не щоб ти потребував нашої за-

¹⁾ Властивий напис є: Про те, що не треба присягати. В самій же суті речі цей лист не має ніякого напису. Дата його написання — рік 372.

Причина порушеної в листі перестороги та, що в тодішні часи накладали на Каппадокію великі податки. А що було це над силу людей, то вони відкладали сплату цих податків. Це саме приводило до того, що податкові збірщики стали брати людей на допити та й змушували їх, щоб вони свої податкові належитості складали своєчасно. Дійшло навіть до того, що ті урядники змушували людей присягати, коли хто з них оправдувався, що він не в силі сплатити. Проти такої поведінки виступила Церква. Тож і св. Василій, пишучи цей лист, нічого іншого не мав на меті, як покласти край отим надужиттям державних урядовців.

охоти в словах (ти бо вже з дому вийшов із спонуками до страху Господнього), але щоб через тебе всі, залежні від тебе, навчилися не доводити Святого (Бога) до гніву, і поганою звичкою не робити заборонене діло незначним. Та й ніяка користь їм із присяг під час отих допитів, хіба що допускаються того, щоб у душі розпаношилося зло. Бо як люди наберуть звички присягати криво, то з віддачею не буде їм спішно; навпаки, вони думатимуть, що в присязі знайшли для себе засіб ошуканства та й привід відсторонювати від себе клопіт-лихо.

Отож, чи то Господь скоро зішле кару на кривоприсяжників, — тоді й вони (урядовці) не матимуть кого переслухувати, бо винуватців постигне кара, — чи то у своїй довготерпеливості Господь терпітиме їх (тому що, як я перше згадав, вони, зазнавши Господньої терпеливості, погорджують його добротою), то нехай вони не переступають даремно закону, ані не роз'ярюють на себе Божого гніву. Отже, ми сказали, що повинні були сказати, а неслухняні — побачать.

37 (91) ВАЛЕРІЯНОВІ, ЄПІСКОПОВІ ІЛІРЦІВ¹⁾

Василій В., відповідаючи Валеріанові на лист, здоровить його через Савина й при тому прохає, щоб він молвився за жалюгідний стан у Східній Церкві. А щоб уздоровити це лихо, треба помочі західніх єпископів, у яких панує згода, і вість побожного життя проповідується без перешкоди. Накінець, прохає св. Василій, щоб Захід за одержані добра від Сходу оновив віру в Східній Церкві та скріпив здорову горстку вірних душ, що змагають під ударами сатани, який під різними позорами нівечить науку Нікейських Отців...

Дяка Богові, що дав нам побачити в твоїй чистоті²⁾ овоч давньої любови. Ти ж, так дуже віддалений від нас тілом, листовно з'єднався з нами та й своїм духовним і святим почуванням огорнув нас, влив у нашу душу якусь невимовну любов. Справді, з книги Приповісток ми навчилися бути сильними, бо: "Як свіжа вода для спраглої душі, так добра вістка з далекої країни".³⁾

¹⁾ Із тексту листа виходить, що св. Василій згадує тут Аквілею, в якій засідав тоді на владичому престолі єпископ Валеріан. Цей ієрарх, як свідчить Теодорет у своїй Історії Церкви (2, 17 і 5, 9), брав участь у двох римських Соборах: раз у році 371, другий раз у 382 р. А 381 року він головував на Соборі в самій Аквілеї, коли там судили двох аріяньських єпископів: Палладія і Секундіна.

Коли Доротей і Савин принесли Василієві В. листи від св. Амвросія, єпископа Міляну, Савин мав тоді з собою ще лист і від Валеріяна. Тому й згадує св. Василій у цьому 91 листі (у нашій збірці л. 37) про нагоду відписати...

Сам 37 (91) лист появився 372 року.

²⁾ Значить, чистоті правовір'я.

³⁾ Прип. 25, 25.

Страшний бо в нас голод на любов, Найдостойніший Брате! Причина ж того зовсім ясна: з-за намноженого беззаконня охолонула любов у багатьох.⁴⁾ Тим то лист явився нам дуже цінним, і ми віддячуємось тобі за це через того самого мужа, вельми побожного нашого співдиякона й брата Савина. Через нього ми знайомимось з тобою та й просимо, щоб ти чував над нами в молитвах, щоб Предобрий Бог остаточно дав колись і тутешнім справам утихомирення та спокій. Нехай же він виступить проти того вітру й моря, щоб ми стали вільні від жару й заколоту, в якому ми сьогодні опинилися, чекаючи безнастанно на цілковите затоплення.

Але в сучасних умовах Господь прещедро обдарував нас, дав бо нам почути про вашу взаємну повнозгідність і єдність, і що в вас вістка побожності⁵⁾ гомонить безперобійно. Тож, — поки ще не сповнився час (тривання) цього світу, лишаються ще дні людського життя — необхідним є, щоб ви обновили віру на Сході. За добра, що їх ви отримали колись від нього, своєчасно віддячтеся йому заради них. Бо та частина (вірних), що в нас ще здорова, що стає в обороні побожності предків, у значній мірі ослабла, диявол бо у своїй хитрості вдаряє на неї численними та різними наскоками. Хай завдяки вашим молінням, — заради вас, що любите Господа, — вигасне неправа ересь Арієвого блуду, яка зводить народ! А за те хай заблісне добра наука наших Отців, які зібрались у Нікеї,⁶⁾ щоб згідно з спасенним хрищенням подякувати славослов'ям Преподобного Трійці.

⁴⁾ Пор.: Мат. 24, 12.

⁵⁾ У тексті: то керигма тес еусебеіас — верітатіс доктрина. На нашу гадку, цей переклад у видавця Міня — вільний.

⁶⁾ 325 року.

Жалюгідне становище Східньої Церкви й надія на поміч із Заходу змушують св. Василя писати до західніх ієрархів. Вони ж учні Апостола, отже, не звільнені від чинної любови супроти Сходу. Докладно розкаже їм про все диякон Савин (роз. 1). Далі змальовує Святий у подробицях злидні Східньої Церкви, небезпеку для Церкви з боку аріян, упадок моралі між народом, ба навіть і між його пастирями. З уваги на це одні усуваються від усього, інші ж за мурами міста в голоді й холоді просять у Бога помилування (роз. 2). Опісля св. Василій прохає, щоб західні єпископи вислали своїх відпоручників, які не тільки зупинили б розріст єресі на Сході, але й обновили б у народі Нікейське віровизнання, привернули б спокій між правовірними та блиск давнього православ'я (роз. 3).

Боголюбним і преподобним Братам співслужителям в Італії і Галії, однодумним єпископам привіт у Господі: Мелетій,²⁾ Евсевій,³⁾ Василій,⁴⁾ Васс,⁵⁾ Григорій,⁶⁾ Пелагій,⁷⁾ Павло, Антим,⁸⁾ Теодот,⁹⁾ Віт,¹⁰⁾ Авраамій,¹¹⁾ Йовин,¹²⁾ Зион,¹³⁾ Теодорит, Маркіян, Варах, Авра-

¹⁾ Розуміється, до єпископів (італійців і галлійців).

²⁾ Патріярх Антіохії.

³⁾ Єпископ Самосатів.

⁴⁾ Єпископ Кесарії Каппадок.

⁵⁾ Єпископ Едесси (це думка Тіймонта).

⁶⁾ Єпископ Назіянзу (старший).

⁷⁾ Єпископ Лаодікеї.

⁸⁾ Єпископ Тіани.

⁹⁾ Єпископ Нікополю.

¹⁰⁾ Єпископ Карги в Месопотамії.

¹¹⁾ Єпископ Ватни.

¹²⁾ Єпископ Перги.

¹³⁾ Єпископ Тіру.

амій,¹⁴⁾ Ливаній, Таласій, Йосиф, Воит, Ятрій,¹⁵⁾ Теодот, Евстатій,¹⁶⁾ Варсума, Йоан, Хосро, Йоасак,¹⁷⁾ Нарс, Марис, Григорій,¹⁸⁾ Дафн.

Для зраних душ деяку пільгу приносить і зітхання, що виривається нераз із глибини серця; іноді ж і зронена сльоза розвіяла чимало смутку. Нам же висловити своє терпіння перед вашою Любов'ю не приносить стільки потіхи, як зітхання і сльоза. Нас бо потішає якась краща надія, коли виявимо перед вами свій смуток; тоді, можливо, приневолимо вас подати нам поміч. Її ми віддавна вже очікували від вас для східніх Церков, та й досі ми її не одержали. Певно тому, що Господь Бог, заряджуючи премудро нашими вчинками, і згідно з незбагнутими судами своєї справедливости, вирішив, щоби при нас і надалі лишився цей досвід. Бо ж відомі вам, найдостійніші Брати, наші справи, про які чутка дійшла до найдальших кінців вселенної. А ви, будучи учнями Апостола, який навчає, що любов до ближнього є завершенням закону,¹⁹⁾ не є звільнені від співчуття супроти однодушних братів. Але, як ми вже сказали, вашу охоту спинив справедливий суд Божий, який відміряв нам чашу призначеного смутку, що його уділено нам за наші гріхи. Однак прохаємо вас, щоб ви бодай тепер запалали ревністю за правду й милосердям супроти нас. Коли ж ви про це все, на що ваш слух досі не звернув уваги, довідалися від всечесного брата, нашого співдиякона Савина, який зможе пере-

¹⁴⁾ Єпископ Урими в Сирії.

¹⁵⁾ Єпископ Мелітени, правдоподібно. Маран є за тим, щоби це ім'я читати: Отрей.

¹⁶⁾ Єпископ Севастії в Малій Арменії.

¹⁷⁾ Єпископ Великої Арменії; Маран каже читати це ім'я: Ісаак.

¹⁸⁾ Правдоподібно, це св. Григорій з Нісси, хоч висвячений на єпископа пізніше. Інші єпископи, про яких тут мова, ближче невідомі.

Час появи листа 372 рік. Див.: Грібомонт, *Patrologiae gr., ad edit. operum S. Basilii M., Introductio in t. 32, ст. 8.*

¹⁹⁾ Рим. 13, 10.

казати від себе і про ці речі, про які немає згадки в листі, просимо через нього, щоб ви зодягли серце в милосердя²⁰⁾ і залишили всяке зволікання, а взяли на себе труд любови, та щоб ви не брали до уваги ні далеку дорогу, ні зайнять удома, ні чогось іншого з людських перепон.

2. Бо не одна Церква в небезпеці; і не дві чи три попали в оту страшну бурю. Майже від границь Ілїрії до Тиваїди шириться шкідлива ересь. Її згубне насіння, кинуте спершу горезвісним Арієм, а закорінене глибоко при допомозі багатьох, які між нами завзято чинили безбожність, видало тепер шкідливі плоди. Бо догми релігії сьогодні поперекручені, а церковні рішення — безладні! Жадоба влади в людей, які не бояться Господа, розпаношується за настоятельством, а головування вже таки явно пропонується в нагороду за безбожність. У висліді цього, хто виговорює тяжчі хули, той — гідніший від іншого на єпископство в народі. Шезла священицька достойність; забракло тих, що пасуть Господне стадо розумно. Гроші, зібрані для бідних, честолюбці безустанно розтрачають на свої вжитки та й на роздачі дарунків. Ослабло зберігання законів, настала велика свобода грішити. Бо ті, що при людській запопадливості добилися начальства, із вдячності за цю запопадливість відплачуються тим, що грішать, потураючи на всяку приємність. Зник уже справедливий суд, кожний ходить по волі свого серця. Лукавство не знає міри, народ без перестороги, а наставники — позбавлені свободи. Бо ті, що здобули собі владу при допомозі людей, стали рабами тих, що виявили їм те добродійство. В деяких — продумана вже й зброя для взаємної боротьби, мовляв, на захист правовір'я. Та й прикривши свої приватні ворогування, назверх удають, що ворогують за богобійність.²¹⁾ Інші ж, відсуюючи від себе закид у найгідкіших ділах, підбурюють

²⁰⁾ У тексті: ендисастаї сплагхна — *viscera induatis*. Порівняй також Кол. 3, 12.

²¹⁾ У тексті: гипер тес еусебеіас — *pro veritate*. — Інші перекладають це: за релігію, ще інші: за чесноту.

народи до взаємних спорів, щоб так загальними лихами прикрити свою поведінку. Звідсіля і ця боротьба — непримирима. Ті, що накоїли лиха, бояться загального спокою, бо він виявить їх тайні сороміцькі вчинки. Ба більше — невірні сміються з того, маловірні захитуються. Віра — в непевності! Брак знання протискається в душі, бо ті, що зловмисно перекручують науку, підшиваються під правду. Мовчать уста побожних; усякий язик, схильний до блюзнірства, розв'язаний; святі речі споганені. Ті з-поміж народів, що ще думають здорово, покидають молитовні доми, наче безбожні училища, а в чернечих осідках підносяться серед зідхань і сліз руки до Господа в небі. Напевно й до вас дійшло те, що діється в більшості міст, а саме: народ з жінками, з дітьми, ба навіть старцями, вийшовши гуртами, перед міськими мурами чинить моління під відкритим небом, переносячи з великою витривалістю всі страждання від (змін) повітря та очікуючи помочі від Господа.

3. Який же плач відповідає цим лихим годинам? Яких джерел сліз вистачить на стільки нещасть? Поки отже, як здається, деякі ще не впали, поки зберігається ще слід давнього стану, скоріш, заки не постигло Церкви повне розбиття, поспішіть до нас, поспішіть уже! Так, просимо вас, справжні Брати! Подайте руку тим, що припали на коліна! Нехай зворушиться до нас ваше братерське серце, нехай поллються сльози співчуття. Не допустіть, щоб половина всесвіту потапала в блуканні. Не стерпіть, щоб згасла віра в тих, у яких вона найперше заблистіла.

А що належить вам робити, щоб ви прийшли з допомогою нашим справам, і як треба виявити співчуття пригнобленим, про те, немає сумніву, годі нам повчати вас; сам Св. Дух піддасть вам це. Зрештою, скажемо, що чим скорше слід рятувати тих, які залишилися. Відносно ж них треба теж швидкої наявності більшого числа братів, так щоб прибулі створили повний собор та щоб для uzдоровлення²²⁾ справ вони вті-

²²⁾ У тексті: еіс діортосін — для справлення.

шалися достовірністю не тільки з огляду на повагу тих, що їх прислано, але й з огляду на своє число. Хай вони обновлять віровизнання, складене нашими Отцями в Нікеї. Хай проженуть ересь, хай заговорять до Церков про мир і приведуть до згоди тих, що однаково думають. Бо ж справді, найбільш жалюгідне є те, що й здорова частина, здається, розкололась у собі надвоє, і нас огортають, правдоподібно, терпіння, подібні до тих, у яких опинився колись, за облоги Веспасіяна, Єрусалим;²³⁾ тому що жиди були рівночасно під тиском зовнішньої війни, й одночасно нищила їх унутрішня ворохобня одноплемінників. У нас же, крім відкритої війни проти еретиків, виникла ще боротьба тих, що являються правовірними; це й довело Церкви до крайнього виснаження сил. Тому й маємо особливішу потребу в вашій допомозі, щоб ті, що визнають апостольську віру, припинили в себе розколи, які вони повидумували, та й остаточно підкорилися повазі Церкви, щоб Христове Тіло стало звершеним, приведеним знову до цілоти в усіх членах. Крім того, щоб ми не тільки славили добра в інших, як це тепер чинимо, але щоб ми й у себе самих побачили Церкви, які прийняли блиск давнього православ'я. Бо, справді, на найвище звеличення заслуговує дар від Господа для вашої Богобійности — розрізнити неправдиве від правдивого та чистого, проповідувати без усякого порушення віру Отців, яку ми прийняли й визнаємо, назнаменовану апостольськими знаками; ми погоджуємось і з нею і з усіма рішеннями, що канонічно й правно з'ясовані в соборному письмі.²⁴⁾

²³⁾ Облога Єрусалиму почалася за Веспасіяна, а докінчив її і здобув св. Місто син його Тит, у 70 році по Хр.

²⁴⁾ У тексті є: ен то синодіко; — однак про яке саме письмо тут мова, годі збагнути. Див.: Мінь, Патр. гр., 32, 483, прим. 52.

39 (93) ДО ПАТРИЦІЇ КЕСАРІЇ¹⁾

В цьому листі св. Василій заохочує до частого св. Причаства. У Каппадокії вірні причащаються чотири рази на тиждень, а не раз і частіше, коли випаде пам'ять котрогось із святих. Щобільше, Василій В. дозволяє вірним, у час переслідування і коли нема священослужителя, брати св. Тайни своїми руками й так приймати їх удома.

Причащатися кожного дня та бути учасником св. Тіла й Крови Христа — гарна річ і дуже корисна. Він же сам виразно каже: "Хто їсть моє тіло й п'є мою кров, має життя вічне".²⁾ Хто ж сумнівається, що мати безперервну участь у житті є щось інше, ніж жити життям повним? Ми причащаємося кожного тижня чотири рази: в неділю, в середу,³⁾ у п'ятницю і в суботу; в

¹⁾ Деякі з рукописів цього листа мають напис: до Кесарія... Їх тримається і бл. п. Слуга Божий митроп. Андрей у перекладі цього листа на українську мову; див.: Аскетичні Твори св. о. нашого Василя В., Львів, 1929, ст. 454. — Більшість однак кодексів, яких тримається перекладач із Патр. гр., вид. Міня, мають: До Кесарії...; значить, жінка є тут адресатом. — Пор.: о. Єр. Тимчук ЧСВВ, Св. Василій В. про практику щоденного Св. Причаства, Добрий Пастир, Станиславів 1938, ч. 1, ст. 25-26.

²⁾ Йоан 6, 54.

³⁾ У тексті: ен те тетраді — кварта діє; Мінъ, там же, 32, 483-484. Так само віддає це місце Р. Дефферарі: "Wednesday"; The Letters, St. Basil, v. 2, page 145. І Грецька Енциклопедія з 1929 року, також те саме говорить під гаслом: гебдома; див.: Мегале Елленіке Егкиклопаїдеїа, Ате-ни 1929, ст. 628, кол. 3. — Не інакше висловлюється в тому й протоєр. А. Шмеман у своїй книжочці Введение в Литургическое Богословие, а саме: "Так, по св. Василю В., в середу й п'ятницю совершается Евхаристия" (Письмо к Кесарии), Париж, стор. 178.

У нас, українців, розуміється четвертий день тижня:

інші ж дні, як випаде в них пам'ять якого святого.⁴⁾

В часи переслідування, коли немає священника або диякона, а хтось є змушений взяти Св. Причастя власною рукою, зайвим було б доводити, що тут у ніякому випадку нема провини, тому що довготривалий звичай підтверджує це самою вже практикою. Бо всі ченці, що проживають на відлюдді, де немає священника, переховують Св. Причастя дома й самі причащаються. А в Олександрії і в Єгипті кожний з народу, допущений до Св. Тайн, перетримує звичайно Св. Причастя в своєму домі та споживає його, коли хоче. Бо як священник раз довершив жертву й подав її, то той, хто за одним разом прийняв її цілу, причащаючись нею кожного дня, повинен вірити, що він причащається і дістає її наче від того, хто дав. Прецінь і в церкві священослужитель подає частицю, а хто приймає її, той приймає з повним правом і з таким же правом вкладає її в уста власною рукою. Отак є те саме, чи хто дістає від священника одну частицю, чи багато частиць нараз.⁵⁾

четвер, бо ми починаємо числити дні в тижні від понеділка, а не від неділі. Тому, правдоподібно, бл. п. митроп. Андрей віддає це місце св. Василя: четвер; див.: там же, стор. 454. На нашу скромну гадку, є це помилка або недогляд коректорів...

⁴⁾ Деякі з давніх рукописів мають, замість "святого": мученика — ту мартирос. У суті речі великої різниці в тому немає, а в письмах св. Василя В. навіть і ніякої, бо щодо ваги свята Василій і день святого і день мученика однаковою честью наділяє. — Пор. його лист 197 (у нашій збірці 50), до св. Амвросія, єпископа Мілану.

⁵⁾ Пор.: Юстин (муч.), Апол. 1, 85; Тертуліян, *De orat.* 19; *Ad ux.* 2, 5; св. Кипріян, *De lapsis* 132; Св. Єронім, лист 125.

До дев'ятого сторіччя єпископ або священник подавав Св. Причастя вірним на долоню правої руки. Цей звичай зберігся в нас під час соборової Літургії, коли архиерей подає освячену частицю своїм пристоящим і дияконам (або головний священослужитель дияконам) на долоню правої руки.

40 (94) ІЛЛІ, НАЧАЛЬНИКОВІ ПРОВІНЦІЇ¹⁾

З того приводу, що св. Василій побудував у Кесарії велику будівлю, посипались на нього наклепи-скарги від нез'єдинених єпископів. Перше з цих оскаржень відбив Святий тим, що послався на дозвіл від імператора на згадану будівлю; далі, — пише він — вона корисна і для начальника і для самої держави. Тому докучати людині, що віддається цьому шляхетному ділу, або її кривдити — не годиться. Спростування решти закидів Василій залишив на пізніше. Самого ж начальника прохає, щоб він наслідував у тому Олександра, який під час доносів одне вухо наставляв донощикові, а друге затикав, кажучи, що й оскарженого треба вислухати, коли маємо видати справедливий суд у даній справі.

Я сам прагнув зустрітися з твоєю Достойністю, бо через відсутність не матиму нічого іншого, як очорнення. Але тому що недуга тіла стала мені на перешкоді й ще дужче дошкулює мені, як звичайно, взявсь я безвідкладно написати. Тож, шановний Пане, зустрічись твоєму розсудкові зо всіма своїми життєвими справами. Я бажав нав'язати тоді з тобою розмову і про Церкви, щоб опісля не було місця ні на які очорнення. Однак я стримався, бо вважав це цілком зайвим, і непотрібним старанням, щоб його, — і так неконечне, накидати людині, обтяженій такими численними справами. Крім того я боявся ще іншого, — бо ж і про це скажуть, що воно правда, — а саме: щоб часом, з неконечности, взаємними між нами суперечками не зранити

¹⁾ Цей лист появився теж 372 року. Пор.: лл. 84 і 96; Григорія Наз., бес. 20; Теодор., Істор. Цер. 4, 19; Созом. Істор. Цер. 6, 34.

твого серця; воно ж, докину, в невинній побожності повинно здобути нагороду, довершену належним служінням Господеві. Справді, як ми прихилимо тебе до себе, тоді мало часу лишимо тобі на громадські справи. Тоді ми зробимо подібно, як той, хто, наслідуючи керманича, що в час великої бурі, і ведучи щойно збудований корабель, обтяжує його додатком нового вантажу, тоді саме — коли повинен би трохи тягарів забрати й таким чином, оскільки можливо, облегчити його. Тому то й великий імператор, доглянувши в нас, як здається, велику журбу, дозволив, щоб ми самі рядили Церквами.

Отож хоч, щоб спитати тих, які гудять у твої щирі вуха, яку саме шкоду потерпіли заради нас громадські справи? Що малого або великого з спільних речей запропастилося через те, що ми управляємо Церквами? Чейже ніхто не скаже, що завдав шкоди громадському добру той, хто, вибудувавши великий дім молитви, здвигнув його нашому Богові! А помешкання довкруги нього: одне призначене для єпископа, інші ж, оподалик, розділені Господнім слугам — за чином. Із них спільна користь і для вас, начальників, і для тих, що товаришать вам. Далі ж, яку кривду чинимо, коли будуємо гостинниці для чужинців, що тудою подорожують і за для недуги потребують якоїсь опіки? Таким робом ми тільки встановляємо необхідну потіху: доглядачів хворих, лікарів, в'ючний скот та проводарів у дорозі.²⁾ Для тих (зн., чужинців) необхідним було подбати про ремесла, чи то про ті, що конечні в житті, чи то про ті, що продумані, щоб гідно вести життя. А й інших відповідних домів треба було, щоб виконувати в них праці; вони бо всі разом — це на своєму місці оздоба для нашого начальника, похвала в доброму признанні, що належить йому аж надто. Через те напевно ти не змушений піклуватися нами; бо ти єдино спроможен, завдяки своєму великому умові, відновляти те, що улягло

²⁾ Одним із обов'язків кліру за часів св. Василя В. було служити подорожнім за провідника чи співтовариша в їхній дорозі. Пор.: лл. 98 і 243.

знищенню, залюднювати незамешкані місця та замінювати відлюдні місцевості на міста. Тим то, хто співдіє в таких справах, — що більше підходило б: чи докучати й робити йому кривду, чи радше слід такого шанувати і ще почестями наділяти? І не гадай, Шляхетна людино, що це в нас тільки слово! Ні, ми вже при ділі, — увесь час збираємо матеріяли! Ось і все — на нашу оборону перед начальником.

Що ж до нарікань обвинувачів, то, як християнинові й приятелеві, який має в пошані нашу думку, належить відповісти, що тепер слід залишити їх, бо це й надто довгі справи до листа й не зовсім воно безпечно заторкувати їх у бездушному листі. А щоб не звели тебе завчасно — ще перед зустріччю з нами — наклепи деяких, то старайся виявити нам уже зараз дещо зичливості; зроби те, що Олександр робив. Кажуть, що коли хтось з оточення очорнював інших, то він наставляв клеветникові лиш одне вухо, друге ж дбайливо затикав рукою, показуючи так, що хто має видати справедливий суд, не повинен дати себе звести зовсім донощикам, а повинен половину свого слуху зберегти несплямлену для оборони того, що не є приввний.³⁾

³⁾ Порівняй кінець 24 листа.

41 (97) СЕНАТОВІ ТІЯНЦІВ¹⁾

Св. Василій настоює на тому, щоб зберегти якое спокій серед тієї незгоди, яка запанувала між ним і Антимом через поділ Каппадокії. Тому наводить він як приклад будову людського організму, в якому один член не може обійтися без помочі другого, а далі й успішність спільної молитви. Опісля заявляє Святий, що він рішений на все, щоб тільки згаданий мир відновити. І хто йшов би, продовжує Василій, його слідами в тому, мета певно була б осягнена. Хто ж не хоче того, відповідь сам за те перед відвічним Суддею.

Господь, який відкриває таємниці й виявляє задуми сердець, уділив і простеньким людям розуміння важких, як дехто каже, хитрих вигадок. Ніщо, прецінь, не поминуло нашої уваги й ніщо з доконаних речей не укрилося! Та ми нічого не бачимо й нічого іншого не чуємо, як Божий спокій і те, що веде до нього. Бо як є інші люди, могутні й великі, що самі собі довіряють, то ми ніщо не є і нічого не варті. Тому й ніколи не приписуємо собі стільки, немов би насамоті ми змогли виконати свої повинності. Ми ж зовсім свідомі того, що більше потребуємо помочі від кожного брата, ніж одна рука потребує другої. З самої вже будови нашого тіла навчив нас Господь потреби спільноти. Бо коли

¹⁾ Поправно звучить цей заголовок у тексті: Сенатові Тіяни. А сам лист появился 372 року. — Імператор Валенс був настроєний неприхильно супроти Каппадокії. Тому він і вирішив у 370 році оділ її на дві частини, щоб таким робом вилити свій гнів на неї; а почасті — щоб збільшити доплив податків у державі. Про жалюгідні наслідки того кроку для Кесарії Каппад. говорить св. Василій В. у своїх листах 74, 75, 76.

роздумую над нашими членами, що ні один із них не є самодостатнім у виконванні свого завдання, як же ж мені думати про себе, що я сам собі дам раду в виконванні діл свого життя? Та й нога не ступала б безпечно, якби друга не підтримувала її здолу, і око не бачило б належно, не маючи при цьому другого товариша, з яким воно разом звертається до речей, що їх можна бачити. А й слух є досконалий тоді, коли він обидвома проводами схоплює голос. Та й відчуття пальців стає чуткіше завдяки спільному діянню їх усіх. І взагалі ніщо, — ні з істот, які за своєю природою, ні з тих, що за свобідною волею діють, — не dokonує нічого, як бачу, без співдіяння однородців. Ба навіть молитва є багато слабіша сама в собі, як не має тих, що підчас неї співдіють разом. Прецінь Господь приобіцяв, що буде посеред двох або трьох, коли вони спільно взиватимуть його.²⁾ Тому то Христос Господь узявся за діло спасіння,³⁾ щоб кров'ю на хресті могли привести до злагоди справи і на землі і на небі.

З огляду на те все хочемо залишитися решту наших днів у спокої, тож прохаємо (Бога), щоб у цьому спокої ми й заснули вічним сном. Ради нього ж я постановив не залишати ніякого труду й нічого впокоряючого, щоб його не сказати або не зробити. Також вирішив я не лякатися довгої подорожі, ані не втікати від жодної іншої прикрости, щоб лиш досягнути нагороди за привернення того ж спокою. І якщо б хтось ступав услід за нами, що вказуємо шлях до того, було б дуже добре, та й мета нашого бажання була б тоді осягнена. Але коли він⁴⁾ тягне в протилежний бік, то я в такому разі не відступлю від свого рішення. Кожний врешті побачить наслідки власної поведінки в день відплати.

²⁾ Пор.: Мат. 18, 20.

³⁾ У тексті: тен оікономіан — dispensationem, диви: Мінь, Патр. гр. 32, 493.

⁴⁾ Антим, єпископ столиці нової Каппадокії.

42 (106) ВОЯКОВІ¹⁾

Василій В., подорожуючи, зустрів жовніра, який горів великою любов'ю до Бога. Святий хвалить за це вояка й при тому каже, що не уклад одежі повинен відрізняти християнина від інших людей, а настанова в його душі. З того всього Василій радіє і заохочує жовніра далі рости в любові до Творця та й у всякому іншому добрі.

Хоч маємо дякувати Господеві за чимало речей, яких ми удостоїлися від Нього під час своєї подорожі, однак уважаємо за дуже велике добро й те, що ми познайомилися з твоєю Достойністю; а дарував її нам Предобрий Владика. Бо ж ми пізнали людину, яка дає доказ, що й у військовому житті можливо є зберігати досконалу любов до Бога й що для християнина повинно бути притаманним відзначатися не укладом одежі, але настановою душі.

Тоді ми зустріли тебе з повним задоволенням. А сьогодні, скільки разів пригадаємо собі тебе, стільки разів наповняємось незвичайною радістю. Поводься, отже, як це лицює мужчині, та й кріпись! Завжди старайся плекати й збільшувати любов до Бога, щоб і тобі прибувало доволі добра від нього. А що ти пам'ятаєш про нас, то на це не треба нам ніякого іншого доказу, бо самі вже справи свідчать про це.

¹⁾ Лист написаний 372 року.

43 (112) АНДРОНИКОВІ, ВОЄВОДИ¹⁾

Брак здоров'я не дозволив св. Василієві відвідати Андроніка, хоч він і обіцяв. Цим листом він хоче надолужити це й zarazом має ще іншу справу на приміті (роз. 1): заговорити слово за свого помічника Дометіяна, який провинувся супроти Андроніка. Св. Василій прохає цього воєводу дарувати Дометіянові провину, бо і страх і неслава в нього заступають тут усяку кару. Надто, додає Святий, шляхетність і ласкавість — це прикмети людей, які відзначаються великим розсудком та лагідністю. Зрештою, і самі володарі не без провин, однак вони вміли опанувати людську пристрасть, як наприклад, Кир В. (роз. 2). Опісля св. Василій переконує адресата, що кара має на меті не сам доконаний факт, а поправу проступника. Щодо Дометіяна, то він, на думку Василія, вже багато надолужив своїм переживанням; тому треба лишити його в спокою. Така розв'язка справи вийде на добре й Андронікові, бо він тим з'єднає собі добре ім'я в людей, а в Бога світлу нагороду (роз. 3).

Як би я мав здоров'я, що міг би пуститися в дорогу й переносити труднощі зими, я не писав би, але особисто вибрався б до твоєї Великодушності, і то з двох причин. Поперше, щоб давно приобіцяну повинність виконати, бо знаю, що обіцяв я бути приявним у Севастії та й утішатися там твоєю Високодостоїнстю. Зробив я це, однак з тобою не стрінувся, бо я прибув туди незадовго після твоєї Гідності. Подруге, щоб я сам виконав завдання висланця, що його я і досі вагався висилати, бо ж маю себе за надто незамітного, щоб аж такої ласки досягнути. При тому я думаю, що ніхто

¹⁾ Як адресат Андронік, так і Дометіян, що зневажив Андроніка, люди нам ближче незнані. Листа написав св. Василій у 372 році.

ні за кого не зміг би так переконати князя чи приватну людину листовно, як він сам особисто, дещо з закидів відкидаючи, дещо випрошуючи, та й при тому благав би ще прощення для інших. Нічого, прецінь, з того не можна легко здійснити за допомогою листа. Отож, замість того всього я вибрав одне — тебе, божеська Голово; і досить буде, коли виявимо тобі нашу думку, що її маємо в цій справі, а решту ти сам докладеш.

2. От бачиш, як я начеб то в колесі ходжу, вагаючись і уникаючи виявити причину, що ради неї забираю слово. Той Дометіян — відданий нам приятель ще від часу наших батьків; так що зовсім не можна визначати рїжниць між ним і братом. Чому б то не мав хтось сказати правди? А коли ми дізналися про причину, через яку він потерпів, заявили одверто, що він вартий такого терпіння. Бо хай нікого не буде, хто, провинившись супроти такої Шляхетности²⁾ більше чи менше, утік би перед карою. Однак бачачи, що він живе в острасі й неславі, що безпека його залежить від твого рішення, ми набралися пересвідчення, що досить уже з нього... Тож благаємо тебе повестися з ним великодушно й заразом по-людяному. Бо як ознакою сильного володаря є підчиняти слушно ворохобників під владу, так і — бути шляхетним та ласкавим супроти тих, що припали ниць, — це прикмета того, що переважає всіх великим розсудком і лагідністю. Тож це буде можливим у тебе, згідно з твоєю постановою, виявити йому, як хочеш, свою великодушність у каранні й у помилуванні. Цей рід покарання, значить страх перед тим, чого саме ви-чікує, і те, на що він, як сам знає, заслуговує, тобто терпіти, — вистачає для Дометіяна. Просимо, щоб не добавляли йому до того ще й кари. Бо ж, подумай, чи мало було зверхників у тих, що провинилися; вони жили перед нами і про них ніяка добра згадка не залишилася наступним поколінням. А ті, що завдяки терпеливості³⁾ піднеслися понад юрбу, занехаяли гнів, здо-

²⁾ Цим титулом Василій В. хоче віддати Андронікові особливішу пошану.

³⁾ У тексті: філософією.

були невмирущу пам'ять, і вона передається далі повсякчасно. Нехай, отже, й те доложиться до світлих спогадів про тебе! Дай нам, які прагнемо славити твої вчинки, щоб ми оспівувані діла людяности в минулому могли тепер перевищити славленням. Так само і Крез,⁴⁾ кажуть, поконав гнів супроти вбивника свого сина, — коли той убивник віддав себе на кару. А й Кир В.⁵⁾ став приятелем тому самому Крезові після перемоги над ним. До них і тебе зачислимо. І, скільки лиш у нас сили, провіщатимемо це, хіба що вважали б нас за якихсь малозначних, щоб ми могли бути окличниками такого великого мужа.

3. До того всього слід додати й те, що ми караємо тих, які провинилися чимнебудь, а не те, що вже сталося (бо яким же чином можна б відтворити те, що заподіяно?). Караємо ж на те, щоб проступники або самі остаточно стали ліпшими, або були для інших прикладом мудрости. Та скаже дехто, що в цьому випадку ні одного ні другого не бракує; він⁶⁾ бо й після смерти згадуватиме це, а інші, дивлячись на нього, померли, думаю, з остраху. Тому щонебудь ми доклали б до кари, проявимо, як нам здається, свій гнів. Однак це, я б сказав, насправді далеке від тебе. І я зовсім не був би змушений проказувати ні одне з цих слів, як би відплата не була в того, хто вимірює, більша, ніж у тих, що приймають. Та й не лиш декільком буде явною ця великодушність твоєї поведінки. Всі бо каппадокійці споглядають у майбутність; їх саме проситиму, щоб вони до інших оздоб, які є вже в тебе, і цю ще причислили.

Вагаюся припинити своє писання, бо я переконаний, що це вийде мені на шкоду, коли я щось залишу. Отож принаймні стільки ще докину, що хоча він має листи від багатьох його оборонців, листа ж від нас уважає він за найцінніший усіх. Та й не знаю, де він довідався, що ми маємо якесь значення в твоєї Світлості. Щоб

⁴⁾ Пор.: Геродот, 1, 45.

⁵⁾ Там же, 1, 88.

⁶⁾ Дометіян.

він, отже, не був позбавлений надії, яку покладає на нас, а нам щоб можна було славитися у своїх, дозволює тому, Вельмивизначний Владико, ублагати себе та згодитись на наше прохання. Ти справді людському життю приглянувся не менше від тих, що віддавалися колинебудь філософії,⁷⁾ — і ти знаєш, який гарний скарб приготований уже наперед для всіх, що помагають потребуючим.

⁷⁾ Християнській побожності.

44 (115) СИМПЛІКІЇ, ЄРЕТИЧЦІ¹⁾

Василій В. терпеливо переносить наклепи, які походять від Симплікії, і з тим він чекає на Божий суд. Там, на суді, нічого не допоможуть їй ні гроші ні євнухи. Та й нехай вона не навчає його, радше нехай роздумує про той суд, на якому свідчитимуть не звихнені душею її слуги, а правота й обичайність добрих людей.

Буває, що люди нерозважно ненавидять ліпших, а люблять гірших. Тому я сам стримую язик, здавлюючи отак мовчанкою зневагу з-за наклепів на мене. Я чекаю на Суддю з висоти; Він знає відомстити остаточно всяку злобу. Бо навіть як хто розсипав би грошей більше, ніж піску, коли він топче справедливість, він запропащує свою душу. Прецінь Бог завжди домагається жертви і, гадаю, не начеб він потребував її; однак приймає він, як цінну жертву, і побожну та праву думку.

¹⁾ Також і цей лист вийшов із-під пера св. Василя близько 372 року. Приводом до того стало, що одна з церковних громад у Каппадокії вибрала собі єпископом слугу заможної Симплікії. Хоч ця жінка була шляхетного й щедрого серця, однак при тому підозрівали її в ересі. Св. Василій В. і св. Григорій Наз. висвятили згаданого слугу в єпископи, не повідомивши її наперед про це. Це розлютило Симплікію і вона почала погрожувати обом архиєреям, мовляв, її слуги й євнухи помстяться за те. Св. Василій у цьому 115 (у нас 44) листі відповідає цій Симплікії на її погрози. Згодом справу залишено аж до смерті св. Василя. Щойно після неї Симплікія звернулася до св. Григорія з Назіянзу, щоб він уневажнив єпископські свячення її слуги. Див.: Мінь, Патр. гр., т. 29, Життя св. Василя, роз. 25, 6.

Слід додати, що обставини, серед яких цей 115 лист появився, нагадують 38 лист св. Григорія Наз.

Коли ж хто грішить, він топче себе й уважає молитви гидкими.

Тож нагадай собі останній день, а нас, будь ласка, не вчи. Знаємо ж більше від тебе й нам у нутрі не дошкулюють колючки;²⁾ тому навіть до одробини добра не домішуємо злоби вдсятеро більшої. А ти розюшила проти нас ящірок, жаб,³⁾ справді весняних тварин, але разом нечистих. Та надлетить птах згори й пожере їх. Для мене ж має значення не те, як ти думаєш, але як Бог знає судити.

Коли ж треба буде свідків, то не поставлять там слуг і безбожний та згубний рід євнухів, що ні жіночий, ні чоловічий, що шаліє за жінками, зависний, продажний, скорий до гніву, виніжнений, ненажерливий, захланний, жорстокий, невдоволений з їжі, непостійний, скупий, приймаючий щонебудь, ненаситний, несамовитий, ревнивий. І ще що б сказати? Він з самого вже уродження призначений на ніж. Як, отже, може бути правою думка в тих, у яких ноги викривлені? Вони живуть чисто, без винагороди, але заради ножа. Однак вони й шаліють безплідно з-за власної у них гидоти. Не вони стануть, як свідки, але очі справедливих, погляди мужів досконалих, які бачитимуть тоді те, на що вони тепер умом споглядають.

²⁾ Правдоподібно, викиди сумління.

³⁾ Мабуть, це слуги й євнухи.

45 (123) УРВІКОВІ, ЧЕНЦЕВІ¹⁾

Св. Василій, занепокоєний спокусами, прохає, щоб Урвік відвідав його й поміг йому в біді. А що цей чернець не відвідав його, то, на думку Святого, його (Василієві) гріхи стали тому на перешкоді. Опісля автор просить молитов, щоб він не втратив розсудку й не занехав обов'язку вдячності супроти Бога за всі його добродійства.

Ти збирався прийти до нас (і те добро мало вже здійснитися), щоб принаймні кінчиком пальця прохолодити нас, що палаємо в огні спокус. Але що з того? На перешкоді тому стали наші гріхи, і вони ударемнили твою постанову; на те хіба, щоб ми далі терпіли без засобів до лікування. Бо як у хвилях води одна з них спадає, друга ж виринає, а третя зачинає вже від колихання чорніти, так і з нашими злиднями: одні щойно скінчилися, інші настають, а ще інші нас чекають. На те лихо є в нас один лік, і то найуспішніший: у відповідну хвилину вступитися та й зовсім усунутись від тих, що переслідують нас.

¹⁾ Про цього Урвіка знаємо тільки те, що св. Василій написав до нього два листи (123 і 262), бо щодо листа 366 автори загально заперечують авторство Василієві В. Між 372 і 374 роками Василій дуже терпів; тоді саме і св. Григорій з Назіанзу відчувився від нього, і єпископ Теодот, якого Василій В. цинив, бокував від Святого, підозрюючи його в ересі, і з піваріянином Евстатієм, єпископом Севастії, мусів він зірвати та й, на додаток, імпер. Валенс прогнав на заслання в Тракію щирого Василієвого друга Евсевія, єпископа Самосатів.

Дату появи цього 123 (45) листа знатоки подають 373 рік.

Тож навідайся до нас. Цим ти або потішиш нас, або піддаси нам яку думку, або й цілком виведеш з біди. На всякий випадок своєю появою настільки допоможеш, що нам полегшає. А що найважливіше, то молися і в тій молитві перебувай, щоб ми з приводу лиха та хвилювання не втратили рівноваги розсудку. Навпаки ж, щоб ми в усіх випадках зберегли належну подяку Богові й щоб не зараховано нас поміж злих слуг, — ми бо, хоч і заявляємо вдячність своєму Добродієві, однак не коримося тому, який повчає нас отими нещастями; але щоб ми і з самих прикростей черпали користь, віривши під час них у Бога тим більше, чим більше його нам потрібно.

46 (161) АМФІЛОХІЄВІ, КОЛИ ВІН БУВ РУКОПОЛОЖЕНИЙ НА ЄПИСКОПА¹⁾

Василій В. потішає Амфілохія, що втікаючи перед єпископською гідністю, таки не уникнув її. Це ж вибрання, пише Святий, дар для всієї Церкви; тому й Пізидія і новопоставленого ієрарха країна повинні радіти тією подією (роз. 1). Далі Василій закликає Амфілохія бути мужнім у праці, поступати гідно, не нарікати на труднощі та й не даватися потягнути злим обичаям; навпаки, старатися привернути добрі звичаї. При тому Святий прохає відвідати його, бо саме важко змагає. Він радо прийме його кожної хвилини, як дорогого сина. Коли ж однак він відійшов би з-поміж живих, то побачаться вони в вічності. Проходячи молитов, Василій здоровить нововисвяченого єпископа (роз. 2).

Благословенний Бог, що вибирає собі в кожному роді тих, що подобаються йому, і який відділяє вибрані посудини та й уживає їх на служіння святим. Він і сьогодні тебе, що втікаєш, як ти сам сказав, не перед нами, а перед званням, що його ти сподівався від нас, зв'язав сітями благодаті, яких годі уникнути. Він же привів тебе в середущу Пізидію, щоб ти ловив людей для Господа й перетягав їх з безодні до світла, — тих, кого зловив диявол, щоб вони чинили волю його. Кажі, отже, тепер і ти, що колись блаженний Давид: "Куди піду від твого Духа? І від твого лица куди вте-

¹⁾ Амфілохій був єпископом Пізидії в Малій Азії. Він належав до найсердечніших друзів св. Василя В. Крім цього 46 (161) листа написав св. Василій до нього ще інших 15 листів, які збереглися до наших часів. Цей 46 (161) появився 374 року.

чу?"²⁾ Такі то чуда творить наш чоловіколюбець Господь: пропадають осли,³⁾ щоб настав цар Ізраїля. Але він, тому що був Ізраїль, був саме дарований Ізраїлеві. Земля ж, що вигодувала й винесла тебе на таку висоту чесноти, не втішається тобою,⁴⁾ тільки бачить, що сусідка її,⁵⁾ приздоблена своєю окрасою. А що одним народом є всі, які надіються на Христа, і одну Церкву становлять сьогодні ті, що є Христові, хоч вона бере назву з різних місць, то й батьківщина тішиться та радіє Господніми рішеннями. І не думає вона, що втратила одну людину, але що через одного всі Церкви скористали. Коли б тепер лиш одне уділив нам Господь: щоб ми, будши чи то присутніми, могли бачити твій поступ, чи то — відсутніми, могли почути про твій поступ у Євангелії та про правопорядок у Церквах.

2. Отож поступай по-мужньому і кріпись та йди поперед народу, що його Всевишній довірив твоїй правіці. А як досвідчений керманіч під час усякої бурі, яку викликають еретицькі вітри, і будучи вищий духом, бережи корабель, щоб він не потонув у солоних та гірких хвилях фальшивого навчання. При тому зачекай на спокій, що його пошле Господь, коли знайдеться голос, який буде гідний розбудити його, щоб він утихомирив хвилі й море. — А як хочеш відвідати нас, яким із-за довгої вже недуги спішно до неминучого відходу, то не чекай ані на догідний час, ані на знак від нас. Бо ти знаєш, що для батьківського серця кожна година пригожа, щоб обійняти любу дитину, та й настанова в душі краща за всяку мову.

Не нарікай на тягар, що не підходить твоїм силам. Бо як би тобі самому довелось нести той тягар, то він не лише був би такий важкий, але зовсім неподоланий. Коли ж Господь несе його з тобою, то поклади свої

²⁾ Пс. 138, 7.

³⁾ 1 Сам. 9, 3-20. Словами "осли" автор робить тут натяк на Фавстіна й Івана, попередників Амфілохія на іконійському престолі, як на не дуже то мудрих пастирів.

⁴⁾ Діюкесарія.

⁵⁾ Пізидія або Лікаонія.

турботи на Господа, а він понесе їх.⁶⁾ Тільки, будь ласка, прийми нагадування бути обережним у всьому, щоб ти сам не дався потягнути лихим звичаям, навпаки, щоб ти злі речі, які передше вдерлися, завдяки твоїй мудрості, даній тобі від Бога, обернув на добре. Бо ж і послав тебе Христос не ступати за іншими, але йти попереду тих, що мають спастися.

Також прохаємо тебе молитися за нас, щоб ми, як лишилося ще в цьому житті, стали гідні побачити разом і тебе й Церкву. Коли ж буде призначено нам відійти вже звідтіля, то щоб ми побачили вас там у Господа, — твоє стадо, як винну лозу, рясну добрими овочами, а тебе, як мудрого господаря і доброго слугу, який дає співробітникам мірку збіжжя в належну пору, для себе ж збирає нагороду вірного та розсудливого завідувача.

Всі, що є з нами, вітають твоєю Достоїнстю. Бувай здоров і повен радості в Господі, щоб ти, відзначаючись дарами Св. Духа та мудрости, тримався добре.

⁶⁾ Пс. 55, 23; 1 Петр. 5, 7.

47 (173) ТЕОДОРІ, КАНОНІЦІ¹⁾

Св. Василій виправдується, що не пише часто, бо інші — люди без належного виховання — вичитують по дорозі його листи, і таким чином вони пропадають. Однак він пам'ятає про Теодору й молиться за неї, щоб вона довершила взяте на себе діло, витривала в побожному житті, яке собі вибрала. Далі Василій викладає, в чому саме полягає те життя за вимогами Євангелії та які чесноти повинні приоздоблювати побожну душу. Згадкою про Страшний суд, який нікого з людей не мине, кінчає Святий цього листа.

Те переконання, що зовсім не доручають наших листів твоїй Любові, є причиною, що не поспішаємо писати; але тисячі інших, із браку чесноти, прочитують їх наперед, особливо ж тепер, при такому заколоті справ у світі. Тому чекаю, може дехто стане з якогось приводу жалітися на нас і настирливо домагатиметься листа, щоб те саме послужило нам за доказ, що віддають листи до рук.

А чи пишемо, чи мовчимо, одне в нас діло — зберігати в своєму серці пам'ять про твою Достойність

¹⁾ Вона належала до добродійного товариства жінок, які звалися "каноніками". Їхнім завданням було виховувати дітей, відвідувати хворих, дбати про християнські похорони і т. п. Ті жінки жили спільним життям. Див.: Сокр., Істор. Цер. 1, 17; Созом. Іст. Цер. 8, 23. У них, тобто у згаданих жінок, був якийсь правильник аскетичного життя, однак вони не були інокіями, тож і не склали ніяких чернечих обітів; не були вони й дияконисами, бо не мали стисло приписаних обов'язків. Першим, що склав загальні приписи спільного життя для тих жінок, був св. Августин (у р. 423). — Цього 173 листа написав св. Василій 374 року.

і молити Господа, щоб допоміг тобі довершити бігу доброго життя згідно з тим, як ти собі вибрала. Бо ж справді немалий це подвиг для того, хто складає приречення, долучити й те, що впливає з цього приречення. Вибрати собі спосіб життя згідно з Євангелією може кожний, але зберегти все в ньому до подробиць, нічого не поминути з того, що в ньому написано, дуже мало з тих, яких ми знаємо, виконали, — себто, щоб вони покористувались і опанованою мовою і вивченим за вимогами Євангелії оком і працювали руками з тією думкою, щоб лише подобатися Богові; далі, щоб вони підносили свої ноги та й уживали кожного з членів так, як це наш Творець розпорядив на самому початку. До того слід додати ще скромність в одежі, обережність у розмові з мужчинами, в їжі поміркованість, а в посіданні необхідних речей бути без зайвого. Всі ці речі — малі, коли говорити про них отак побіжно. Однак щоб їх виконати, вони вимагають неабиякого труду, як ми про це, без найменшого сумніву, і пере-свідчуємось.

До євангельського життя належить також досконалість у покорі, щоб не пам'ятати ні про значення своїх предків, ні — коли з природи є в нас якась визначеність — чи то тілесна, чи духовна, не гордитися нею; не лицює теж, щоб добра думка про нас у інших стала нам підставою себевивищування і самохвальби. Сюди належить теж: у стриманості — постійність, у молитвах — невтомність, у сестриній любові²⁾ — співчуття, супроти потребуєчих — щедрість, у способі думання — смирність; а далі: скруха серця, здорова віра, в смутку рівновага духа, і, врешті, щоб нашу думку ніколи не покидала пам'ять про Страшний і неминучий суд. До нього ми всі спішимо, хоч дуже мало є таких, які пам'ятали б про нього, та лежало б їм на серці те, — який буде його вислід.

²⁾ У тексті: ен філадельфія. Це слово може означати любов братню або сестрину, залежно до кого звернена мова. Автор пише до побожної жінки, отже треба тут перекласти: в сестриній любові.

48 (174) УДОВІ¹⁾

Те, що автор листа досі не писав до неї, виправдує він своєю обережністю, щоб їй у чому не пошкодити. Далі він хвалить тих, що можуть як день, так ніч, віддаватися роздумуванням про Страшний суд: це стримує душу від гріхів. Опісля св. Василій радить удові жити в Божому страху та й у молитвах нікого не залишати, бо страх Божий і молитва — це корисні речі. А й уповання на Божу доброту та поміч помагають нам чимало.

Хоч дуже я бажав писати часто до твоєї Благородности, однак завжди стримувався, щоб, як мені здається, не стягнути на вас якогось лиха. Тому що деякі настроєні до нас неприязно і, як зачуваю, ширять до того ворожнечу, вивідуючи, чи не одержав хто коли від нас листа. Та коли ти сама зачала переписку, що зрештою зробила гарно, і написала до нас, як і годилось, повідомляючи про справи своєї душі, то я спонуканий відписати тобі. Крім того, ще в нагороду за прогаяне в попередній час та й, заразом, як відповідь на лист твоєї Благородности.

Бо щаслива та душа, яка день і ніч не має іншої журби опріч того, щоб у велику ту днину, коли все створіння оточуватиме Суддю, здати справу з своїх діл, і — як вона зможе відповісти легко за свою поведінку в житті. Хто має перед очима той день і ту годину та й завжди роздумує про виправдання під час непомильного суду, той або зовсім не грішитиме, або дуже мало. Бо ми поповняємо гріхи через відсутність у нас Божого страху. А в кого наявне живе очікування загрозованих речей, тому острах, що перебуває в ньому,

¹⁾ Що це була за жінка — невідомо. Сам же лист був написаний приблизно 374 року.

не дасть нагоди впадати в небажані вчинки та гадки.

Отож, пам'ятай на Бога, май у серці страх перед ним і приймай усіх до спільности молитов. Бо велика це поміч від тих, що спроможні уласкавити Бога. Тож і ти не залишай це робити! Таким бо чином молитва стане і для нас, поки ще живемо в цьому тілі, добрим помічником, і тим, що відходять звідсіля, вона послужить за достатнє напуття до будучого життя.²⁾ А як ревність дбанья — це добра річ, то навпаки, малодушність, зневіра та відсутність надії на спасіння шкодить душі. Тим то уповай на Божу доброту й очікуй від Бога помочі, відаючи добре, що коли наvertsемося до нього правильно й щиро, то він не тільки зовсім нас не відкине, але, поки ми заносимо слова молитви, скаже: ось я!

²⁾ У тексті: будучого віку — прос тон аіона.

49 (183) СЕНАТОРАМ У САМОСАТАХ¹⁾

Найперше св. Василій хвалить добрі вчинки сенаторів і їхню боротьбу в обороні справедливости. Опісля він за-схочує їх до поновних трудів і вірности своєму архипастиреві. Накінець прохає Василій, щоб вони писали до нього часто, бо їхні листи — милі йому.

Коли роздумую над тим, що спокуса розлилася вже по цілому світі й найбільші з сирійських міст зазнали того самого нещастя, що й ви, та й коли роздумую, що ніде, завдяки добрим учинкам сенату, немає чогось такого цінного й визначного, як ваш тепер (сенат), який славиться ревністю за добрі діла, то я майже вдячний за те, що Господь допустив це на вас. Бо якби ті ути-ски не грянули на вас, не стала б явною ваша світлість. Отож, як здається, чим піч є для золота,²⁾ тим терпін-ня, перенесене з надією на Бога, є для тих, що вправ-ляються в чеснотах.

Намагайтесь, отже, подивугідні, щоб ви до перене-сених трудів далі докладали гідні (труди) і тим пока-зали, що на великому фундаменті кладете світліше за-вершення. І щоб ви, коли Господь допоможе йому³⁾ явитися знову на своєму престолі, оточили пастиря Церкви, розповідаючи кожний про щось іще зо справ Божої Церкви. А в великий день Господній кожний з вас отримає від щедрого Бога заплату мірою своїх тру-дів, що їх він переніс. Пам'ятаючи про нас і засилаючи нам листи, так часто, як це тільки можливе, поступати-мете справедливо; тим будете відплачуватись нам рів-ним за рівне. Одночасно й потішите нас вельми, заси-лаючи нам своїми листами явні ознаки вашого голо-су, що незвичайно милий нам.

¹⁾ Цього листа Василій написав теж у 374 році. А при-чиною того було, що єпископ Самосатів пішов на вигнання.

²⁾ Прип. 17, 3; 27, 21.

³⁾ Евсевієві.

50 (197) АМВРОСІЄВИ, ЕПИСКОПОВІ МІЛЯНУ¹⁾

Василій В. радіє й висловлює своє вдовolenня, що Амвросій став єпископом Мілянської Церкви. Тож заохочує він нового архипастиря відповісти гідно високому званню, зокрема ж обнови́ти давнє вчення Отців (роз. 1). Опісля св. Василій похваляє задум Амвросія щодо мощів св. Діонісія, при чому й хвалить мілянських висланців за їх ревність. Не поминає він і свого пресвітера Тірасія, який чимало поміг згаданим посланцям. Гарно висловлюється Василій і про гостинність та пошану каппадокійських вірних до св. Діонісія, та запевняє ієрарха в достовірності відісланих мощів (роз. 2).

Дари нашого Господа завжди є великі й численні та й не можна зміряти їхньої великості, ні зрахувати їхньої численности. Один із найбільших дарів для тих, що приймають добродійство з помітною вдячністю, є саме тут. Він бо допоміг нам, що ми, хоч відділені такою далекою віддалю місця, з'єдналися між собою розмовою при допомозі листа. А запізнатися допоміг він нам подвійним способом: один — зустрічю, а другий — мовою на письмі. Коли, отже, ми пізнали тебе за допомогою того, про що ти заговорив, та й пізнали не тілесну постать, вклавши її в нашу пам'ять, а пізнали

¹⁾ Св. Василій В. написав цього листа 375 року; отже, рік пізніше, як св. Амвросія обрано на єпископа Міляну. Лист є відповіддю на просьбу мілянського архипастиря, щоб прислати їм мощі св. Діонісія, колишнього єпископа Міляну, заслано́го в Каппадокію, де він і помер у 374 році. — Сам цей лист автентичний, однак перенесення мощів св. Діонісія, на думку декого, легендарне. Див.: Грібомонт, *Patrologiae gr., ad edit. operum S. Basilii M., Introductio in t. 32, стор. 9.*

красу внутрішньої людини, підхопивши її з різних розмов — бо кожний з нас говорить з повноти серця,²⁾ ми прославили нашого Бога, який у кожному роді вибирає собі тих, що йому подобаються. Колись він покликав був від стада овець князя для свого народу,³⁾ — он того від череди кіз, Амоса;⁴⁾ скріпивши його Св. Духом, виніс на пророка. Тепер же — мужа з королівського міста, якого він наділив владою начальства над усім народом: високого умом, світлістю роду, блиском життя, силою слова, відомого всім довкруги, притягнув до правління Христового стада. Ти ж людина, що залишила всі оздобы життя, уважавши їх за шкоду, щоб тільки могли Христа здобути.⁵⁾ Ти дав себе наклонити, щоб прийняти управу великого і пресвітлого корабля Христової Церкви через віру в Бога. Так тоді гаразд, Божий чоловіче, бож ти не від людей прийняв і навчився Христової Євангелії, а сам Господь переніс тебе з землі суддів на престол апостолів: борись доброю боротьбою, злікуй немочі люду, якщо іноді шал Арієвого упадку заторкнув його; віднови давні сліди Отців, і основу любови до нас, що її ти поклав, силкуйся надбудувати частим здоровленням нас. Тим ми зможемо бути близько духом, хоч щодо мешкання на землі ми надто віддалені.

2. А твій гарячий запал душі і старання про блаженнішого єпископа Діонісія⁶⁾ свідчать про повну твою любов до Господа, про шану до попередників та про ревність за віру. Бо прихильність супроти вірних співслуг має відношення до Господа, якому вони служили. І хто шанує тих, що боролися за віру, показує, що він має в вірі той самий запал; так що одне й те саме діяння дає свідоцтво про велику чесноту. Твій же Любові⁷⁾ в Христі заявляємо, що вельми ревні брати,

²⁾ Мат. 12, 34.

³⁾ Пор.: Пс. 78, 70.

⁴⁾ Амос 1, 1.

⁵⁾ Фил. 3, 8.

⁶⁾ Цей Діонісій був єпископом у Міляні в 351-355 рр.

⁷⁾ Візантійці давали тоді цей титул єпископам.

яких твоя Побожність вибрала, щоб вони виконали це добре діло,⁸⁾ здобули перш за все в усьому клірі похвалу завдяки постійності своїх обичаїв. Бо вони своєю скромністю виявили повагу, спільну всім. А ведені повною ревністю та дбайливістю, не налякалися вони непрохідної зими, і з усією постійністю переконали вірних сторожів блаженного тіла, щоб їм доручили охорону свого власного життя. І знай, що ні влада, ні людська сила ніколи не змогли б перемогти отих людей, якби стійкість постанови в цих братів не приневолила їх поступитися.

До осягнення задуманого діла чимало спричинилася присутність нашого вельмидорогого та побожного сина Тирасія,⁹⁾ співпресвітера, який, взявши на себе добровільно труд подорожі, приборкав чималу силу пристрасти в тутешніх вірних. І коли переконав тих, що противилися, у присутності пресвітерів, дияконів та багатьох інших, які бояться Господа, взяв моці з належною побожністю і поміг братам зберегти їх. А ви з остільки більшою любов'ю прийміть їх, з оскільки більшим смутком товаришать їм ті, що стерегли їх. Хай ніхто не сумнівається¹⁰⁾ щодо них, хай ніхто не вагається, він є саме той непереможний борець. Господь визнає ті кості, що невсипуще боролися спільно з душею блаженного. Він вінчатиме їх у день справедливости і його відплати, згідно з написаним: Треба стати нам перед Христовим трибуналом, щоб кожний одержав мірою того, що він зробив при допомозі тіла.¹¹⁾ Одна це труна прийняла оте шанобливе тіло. Ніхто не лежав побіч нього; гріб був знаменитий і гідний чести мученика. Християни, які прийняли його, як гостя, власними тоді руками поклали його, а сьогодні винесли. Вони плакали, неначе позбавлені батька й опікуна. Однак відо-

⁸⁾ Значить, справу щодо моців св. Діонісія.

⁹⁾ Про цього Тирасія більше нічого не знаємо.

¹⁰⁾ Рим. 4, 20. — Св. Василій так дуже запевняє про певність отих моців, бо й у тодішніх часах, головню ж пізніше, діялися великі надужиття відносно моців святих.

¹¹⁾ 2 Кор. 5, 10; Рим. 14, 10.

слали його, ставлячи вашу радість вище своєї потіхи. Побожні, отже, ті, що передавали; а дуже уважні ті, що приймали. Ніде нема фалшу, ніде підступу; ми самі свідчимо про це. Нехай же правда буде в вас без закиду.

51 (219) КЛІРОВІ САМОСАТІВ¹⁾

Г. Бог, каже автор, досвідчає всіх, однак не понад їх сили. І на Самосатську Церкву допустив він переслідування, за що віддавна приготована їм нагорода. Диявол різні кує затії, щоб порізнити людей між собою; він і між кліром Самосатів викликає колотнечі та взаємну зневагу. Тому Святий перестерігає перед тим лихом, бо воно може опісля розгорітися в більше (роз. 1). Далі пише Василій, що він не проти суперництва, але нехай воно буде добре, хай родиться із старання за мир. Про неспокій у Самосатах повідомив його піддиякон Теодор; сумний стан у них дуже заболів Василія. Тим то й пише він листа до тамошніх, у першу чергу духовних, а потім і до інших. У своєму листі він закликає їх до взаємної згоди та спокою (роз. 2).

Господь, який визначає нам усе, неначе мірою і вагою,²⁾ допускає спокуси.³⁾ Але вони не перевищують нашої сили; він бо випробовує змагунів побожності злиднями. Він не дозволяє, щоб хтось був спокушуваний над те, що він спроможен перенести.⁴⁾ Та й сльозами напуває він⁵⁾ у міру тих, що повинні дати доказ, чи вони в утисках складають подяку Богові. В тому розподілі Господь показав найбільше супроти вас своє чоловіколюб'я, не залишаючи приводити на вас таке переслідування ворогів, яке могло б деяких захитати або й відтягнути від віри в Христа. Бо спрягаючи вас з противниками, лагідними й неважкими до покаяння,

¹⁾ Час появи цього листа — 375 рік.

²⁾ Мудр. 11, 21.

³⁾ Мат. 6, 13.

⁴⁾ 1 Кор. 10, 13.

⁵⁾ Пс. 79, 6. Хоч деякі з кодексів мають: ен дакрисін — під час сліз.

він приготував для вас вінок терпеливості за перемогу над ними. Але спільний нам ворог нашого життя, який своїми витівками противиться Божій доброті, побачивши, що ви, наче сильний мур, погорджуєте нападами ззовні, продумав, щоб серед вас самих, як зачуваю, зродилися деякі зневаги та ворожнечі одних до одних. Вони ж спершу малі й легкі до вилікування, однак з бігом часу, збільшившись через колотнечу, переходять у стан зовсім невиліковний.⁶⁾ Тож я змушений перестерегти вас оцим листом. Якщо було б можливе, я сам прийшов би й особисто просив би вас про це. Та коли час не дозволяє нам на це, шлемо вам цього листа на знак прохання, щоб ви прийняли наші перестороги, закинули всяку ворожнечу й переслали мені незабаром добру вість, що ви занехаяли вже зневажати себе взаємно.

2. Бо я хочу, щоб вашій Розсудливості було відомим, що в Бога той великий, хто покійно підпорядковується ближньому й не соромиться, хоча б це не було навіть правда, прийняти на себе обвинувачення, щоб тим здобути для Церкви спокій — цю велику благодать. Нехай, отже, буде в вас суперництво добре; хто перший стане гідним назватися Божим сином, той старанням про мир хай готує собі ту гідність. Та й вельми-боголюбний єпископ⁷⁾ написав вам про те, що для вас корисне; і він ще напише, бо ж це годиться йому. Але й ми заради того, що це дозволене, та й щоб бути вам ближчим, не можемо залишати ваших справ. Тому дуже зажурила нас ця вістка, коли найпобожніший брат Теодор, піддиякон, прийшов і розповів, що Церква в смутку та в заколоті. Наше серце сповилось тоді глибоким болем, так що ми не могли знайти собі спокою. Із-за цього був саме наш заклик до вас, щоб ви, відкидаючи всяку між собою суперечку щодо права, подбали про спокій та щоб ви ані не прибавляли приємності ворогам, ані не позбавляли Церкву втіхи, що її розголос іде сьогодні по всьому світі. Бо ви всі так

⁶⁾ Пор.: Гомер, Іліяда, 4, 442.

⁷⁾ Евсевій, їх єпископ.

проживаєте в одному тілі, наче б були керовані одною душею і одним серцем.

Увесь Божий люд — і тих, що в гідностях, і тих, що при владі — та й збір усього кліру здоровимо через вашу Побожність і закликаємо, щоб лишилися надалі такими, якими й досі були. Ніякого ж зросту не вимагаємо, тому що виявою добрих діл самі виключили б увесь придбаний осяг.

52 (220) ГРОМАДЯНАМ БЕРОЕІ¹⁾

Св. Василій висловлює тут свою втіху, що познайомився з кліром у Бероеї, та що знайшов у них серце, повне гарних прикмет. До того причинився їхній лист до нього, і Акакій, який розказав йому про справи в Бероеї, про похвальну в них настанову та велику побожність. За те все хвалить їх Святий і рівночасно закликає щоб вони нічим не знеохочувались і не залишали того, що коштувало їх чимало труду, — але щоб витривали в доброму до кінця. За це Господь винагородить їх колись щедро.

Господь послав велику втіху тим, що позбавлені спроможности зійтися разом, — розмову за допомогою письма. З нього можна пізнати не фізичний вигляд, але настрої самої душі. Отож і тепер, одержавши лист від вашої Побожності, ми й пізнали вас і відчули в своєму серці любов до вас. Отже, не треба було багато часу, щоб нав'язати знайомство між нами. Вже бо з самої думки, викладеної на письмі, ми запалали бажанням полюбити красу вашої душі. Бо, крім листа, що є саме того роду, ще й меткість братів-посередників, які знаменито надаються до тієї справи, кинула нам жмут яснішого світла на стан справ між вами. А вельми побажаний і побожний наш співпресвітер Акакій,²⁾ розказуючи більше, ніж написано, і наводячи нам перед очі вашу щоденну роботу та завзятий спротив в обо-

¹⁾ І цей лист появився 375 року. Бероеа — місцевість у Сирії. В ній був свого часу єпископом Теодот, до якого св. Василій написав оцей 185 лист.

²⁾ Порівняй лист 256. У ньому Василій В., пишучи до цього Акакія та й інших, співболіє з ними задля втрати монастиря, що його спалили їм еретики. Правдоподібно цей Акакій є той самий, що був у 379-436 рр. єпископом Бероеї в Сирії.

роні побожності, такий у нас викликав подив і таке розпалив бажання скористатися з ваших дібр, що просимо Господа, аби прийшла колись для вас нагода шляхом власного досвіду запізнитися зо станом речей у вас. Він же повідомив нас не лише про старанну поведінку у вас, яким повірено служіння вівтареві, але й про згоду всього народу, про великодушність у поведінці управителів міста й урядників його та про щиру побожність. Тому й щасливою називаємо Церкву, яка складається з таких людей, та прохаємо Бога тепер більше, щоб послав вам духовний спокій, щоб з того, що сьогодні в час боротьби заявляєте, у днях відпочинку заживали втіхи. Звичайно так якимось буває, що речі, прикрі під час досвіду, справляють приємність тим, що опісля їх собі нагадують. Що ж торкається теперішности, то закликаємо вас не ставати злими й не занепадати духом з приводу лиха, що триває. Бо вже близько вінки та й близько поміч від Господа. Не кидайте того, ради чого ви перед тим трудилися; і не тратьте марно труду, оповіщеного скрізь по всьому світу. Стан людських справ — короткотривалий. "Усяке тіло — трава, і всяка слава людська — наче квіт трави. Всохла трава й опав квіт; а слово Господнє лишається навіки".³⁾

Триваючи надалі в заповідях, які не проминають, погорджуйте виглядом речей, що проминає. Ваш приклад підніс чимало Церков. Несподівано ви здобули собі велику нагороду, і тим ви закликали до подібної ревности менше досвідчених. Багатий Нагорододавець — спроможний уділити вам за цю боротьбу гідну винагороду.

³⁾ Ісай. 40, 6-8.

53 (221) ТИМ, ЩО В БЕРОЕІ')

Автор щераз похваляє бероейців за їхню побожність і вірність Христовій науці. За це Господь уже тут чинить їх славними. Одержавши від них новий лист, він полюбив їх ще більше. Врешті св. Василій хвалить їх постійність у вірі та молить Господа, щоб дарував їм витривалість у всьому.

Ми спізнали вас передше, Вельмипобожні, з вашої славнозвісної побожності та з вашого вінка за віровизнання, згідно з навчанням Христа. Та дехто з вас міг би спитати: Хто ж поніс ті речі в далеку сторону? Сам Господь, який вміщаючи своїх почитателів, як світильник на свічнику, чинить, щоб розсвіати світло на весь світ. — Чи ж переможцями змагань не оповідає звичайно нагорода перемоги, а художниками — умілість їхнього діла? Якщо через те й тому подібне пам'ять про них лишається невмирущою, то тих, що живуть побожно, згідно з вимогами Христа, і про яких сам Господь мовить: "Тих, що славлять мене, я прославлю",²⁾ як же ж він не вчинить світлими та видними всім, розгортаючи з променями сонця блиск їх осяйної слави?

Палку в нас тугу за вами ви знову ще більше роздули своїм листом до нас, і то таким листом, у якому ви, крім попередніх важких змагань за побожність, вилили задовільно багату та й сильну постійність духа за правду віри. Ми тим радіємо разом з вами та молимося обоюдно, щоб Бог усіх створінь, якого є боротьба і якого місце бою та через якого вінки, влив у вас запал духа, уділив душевної сили й довів ваше діло до цілковитого схвалення в нього.

¹⁾ Також цей лист написав св. Василій у 375 році.

²⁾ 1 Цар. 2, 30.

54 (222) ХАЛКІДЕЙЦЯМ¹⁾

Василій, піднесений на душі письмом із Халкіс, а ще більш одушевлений їх гарним прикладом у боротьбі за віру, бажає їм, щоб вони ще відважніше боролися; бо небезпека гряде. Опісля хвалить халкідійців за єдність між ними та прохає Господа, щоб зберіг у вірі їх народ і клір та щоб той клір дбав належно про повірені йому душі. Накінець висловлює бажання бачитися з ними ще за життя. Та коли б це йому вже не судилось у земному житті, то щоб побачилися вони у прийдешньому.

Лист від вашої Побожности явивсь нам у час пригноблення тим, чим буває не раз вода, налита в рот коня під час перегонів, коли то вони в пору найбільш жаркого півдня втягали сильним віддыхом порох на стадіоні. Ми бо віддыхнули від безустанних спокус та, покріплені одночасно вашими словами й спогадами про ваші подвиги, стали ще міцніші, щоб відважно виступити до боротьби, яка перед нами. Бо пожежа, яка чимало спустошила на Сході, підсувається вже й до нашої країни та, спаливши все довкілля, намагається засягнути й Церкви в Каппадокії, яких уже передше довів до сліз дим із сусідніх околиць. Він отже наближається вже, щоб і нас діткнути. Хай Господь духом своїх уст відверне його та й знівечить полум'я того вогню! Хто ж бо є таким боязливим і ницим або не приготованим до трудів у бою, щоб ваші заклики не заохотили його до боротьби, і він не забажав би бути разом з вами оголошеним, як переможець? Бо як ви — провідники Церкви, яким повірено дбати про жертovníк, так і визначніші одиниці з народу боролися

¹⁾ Час появи цього листа — рік 375. Халкіс — місто в північній Сирії; тепер воно зветься Кінесрін.

перш усіх на полі бою за побожність; тим то вони знівечили численні заміри, щодо нападів, еретиків, перенісши в тому немалу жару спокус. Це ж у вас і найбільш гідне подиву і заслуговує на повне визнання, що ми всі є чимось одним у Господі: одні, що ведуть до добра, а інші, що слідують у згоді за ними. Через те ви сильніші від наступу противників, не даючи суперникам ніякого приводу ні від кого з членів.

Тому днем і ніччю благаємо Царя віків, щоб він зберігав народ у цілості віри та беріг йому клір, як здорову голову, поставлену на найвищому місці, яка чуває над членами тіла, що підпорядковані їй. Бо коли очі виконують своє завдання, діяння рук стає вдаль, а ноги порухуються без спотикання, тоді жодна частина тіла не позбавлена належної дбайливості. Тож закликаємо вас, що робите, чи робитимете, щоб ви тоді належали до себе й щоб ви, яким повірено дбання про душу, вели всіх поосібно та піклувались ними, як найулюбленішими дітьми. Народ же нехай віддає вам відповідну шану й честь, належну батькам, щоб у гарному стані Церкви зберіглася ваша сила й основа віри в Христа, і щоб славилось ім'я Боже, умножилося та збільшилось добро любови. А ми, як почуємо те, щоб утішались вашим поступом у Бозі. І якщо призначено нам ще перебувати в тілі на цьому світі, то хай побачимо вас у Божому мирі. Якщо ж буде нам сказано відійти остаточно з цього життя, то нехай побачимо вас у блиску святих, — увінчаних, разом з тими, що за терпеливість і вияв добрих діл досягнули слави.²⁾

²⁾ Пор.: Рим. 2, 7.

55 (226) СВОЇМ АСКЕТАМ¹)

Св. Василій бажає бодай листовно зустрітися з своїми ченцями, поговорити з ними та перестерегти їх перед наклепами, що їх дехто ширить про нього. Він якийсь час мовчав на них, але надалі не буде, бо цю його мовчанку беруть деякі за підтвердження тих очорнень (роз. 1). Прихильники Евстатія, єпископа Севастії, зрадили віру, з'єднавшись з аріянами. Щодо наклепів на нього, Василя, то ченці мусять дивитися на них відкритими очима, всьому не вірити, бо слова ворогів ідуть у розріз із їхньою поведінкою. Причини розриву в них із св. Василієм — інші, а не ті, що вони подають (роз. 2). На ділі ж вони прагнуть з'єднання з Евдзоєм, приятелем Арія. Значить, вони є проти Нікейського віровизнання. А на Василя накидаються, мовляв, за його новаторство в навчанні про Св. Духа (3). Автор листа борониться тим, що він не може нести відповідальности за когось із Сирії (значить, за іноверця Аполлінарія). Та й листи, що їх він писав двадцять років тому з товариської чемности, не є ще доказом його братання з єретиками. Опісля Василій прохає ченців зберігти супроти нього щирість і відданість, бути здорової думки та чуйними в усьому. Крім того, заохочує їх поступати чесно, чинити своє діло в спокою та уникати єретицьких зборів, через що вони могли б сплямити любов до нього й порушити віру св. Отців (роз. 4).

Пресвятий Бог може потішити нас зустріччю з вами; нас, що прагнемо і бачити вас завжди, і послухати дещо про ваші справи. Тому ми неспроможні втихомирити наше серце нічим іншим,²⁾ хіба вісткою про ваш

¹⁾ Св. Василій написав цього листа теж у 375 році; Люфс, Eustatius von Sebaste und die Chronologie der Basiliusbriefe, 19. А не виключено, що в 376 році; пор.: Грібомонт, там же, стор. 10.

²⁾ Пор.: Мат. 11, 29.

поступ і досконалість, що зростає через виконання Христових доручень. А доки нам це не пощастить, уважаємо за конечне відвідати вас через преподобних і богобійних братів та заговорити до вашої Любови листовно. З тієї самої причини ми вислали вельми побожного й відданого нам брата й співпрацівника³⁾ в Євангелії Мелетія, співпресвітера, який розкаже вам про нашу журбу, що її маємо про вас, і про тугу нашого серця. Тому день і ніч благаємо Господа,⁴⁾ щоб ви належно перетривали пробу, а ми щоб у нагороду за ваше спасіння⁵⁾ зустрічали день приходу Господа нашого Ісуса Христа з довір'ям; далі ж, щоб ви засяяли в блиску святих, коли рішатиметься ваша справа на справедливому Божому суді.⁶⁾

Водночас чимало клопоту справляє нам лихо теперішньої хвилини; всі бо Церкви в заколоті, просівають усі душі.⁷⁾ Деякі ж безпощадно накинулися на наших співробітників, свавільно проповідують брехню, а правду приховують. Оскаржених судять без суду, а тим, що оскаржують, вірять без розбору. Через те я, почувши, що проти мене в обігу чимало листів, постановив мовчати. І хоч на них (на ті листи), які нас плямують, викликають, оскаржують за вчинки, маємо перед трибуналом правди готову оборону, все ж таки я вирішив змовчати, що й виконав. Це вже третій рік, упродовж якого б'ють мене наклепи, а я зношу терпеливо удари посуджувань, задоволений, що маю Господа, який відає і найтайніше, за свідка очорнення. (І далі мовчав би я), але коли бачу, що чимало взяло нашу мовчанку за потвердження тих очорнень, не зважаючи на те, що мовчимо з терпеливості, а не через нестачу відваги станути в обороні правди, — тому я зважився

³⁾ Василій В., у цьому місці, як і в інших місцях, покірно висловлюється про себе. Бо хоч він уже єпископ, а проте знижається до Мелетія і має його за свого співпресвітера.

⁴⁾ Кол. 1, 9.

⁵⁾ Значить, за труди над вашим спасінням.

⁶⁾ Рим. 2, 5.

⁷⁾ Лук. 22, 31.

написати це вам. Тож закликаємо вас, дорогі в Христі, зовсім не приймайте за правдиві наклепи, які вийшли з одного лише боку; бож написано: Закон не судить нікого, доки наперед не переслухає його та не переконається, чого обвинувачений допустився.⁸⁾

2. Однак хто здорово дивиться на річ, вистачає самих учинків, щоб висвітлити правду. Тому хоч би ми й мовчали, вам слід дивитися, що діється. Бо ті, що підозрівають нас у хибному навчанні, тепер явно з'єдналися з еретиками. А ті, що посуджують нас за чужі листи, наглядно суперечать своїм заявам, що їх вони дали нам на письмі. Отож розбирайте їхню поведінку, на що вони важаться. В них уже стало звичкою єднатися з сильною партією: слабших із-поміж приятелів топтати, зате підносити сильніших. А ті, що понаписували знаменні листи проти Евдоксія⁹⁾ і всіх його прихильників, порозсилавши їх до всіх спільнот братів, заприсяглися утікати від них, наче від якої душевної заглади. Тому й не визнали їхнього осудження щодо вищезгаданих рішень, мовляв, вони вийшли від еретиків. Так вони тоді нас переконували. А тепер забувши про все, пристали до них;¹⁰⁾ і неможливо їм викрутитися з того, бо ж яким показався їхній задум, коли вони в Анкірі обходили дім за домом своїх (братів.). А робили вони це тому, бо ті не прийняли ще всіх їх разом. Отож їх питайте.

Коли ж Василід,¹¹⁾ що тримає з Екдікієм,¹²⁾ такий сьогодні правовірний, чому ж ті, що верталися з Дар-

⁸⁾ Второз. 1, 16; Йоан 7, 51.

⁹⁾ Бароній називає його найгіршим з аріян. Він засідав і на константинопільському престолі як архипастир у 360-370 рр.

¹⁰⁾ Яких десять років перед тим піваріяни викликали листом Евдокія до Лапсакосу й у його відсутності усунули його з єпископського престолу.

¹¹⁾ Про нього, як єпископа Гангренив, знаємо трохи з цього 226 листа й з листа 251.

¹²⁾ Цей Екдікій був єпископом у Парнасі (третя Каппадокія). А наставив його там, як інтруза, Демостен, нагнавши звідтам легального архипастира, Цей Демостен,

данії, збурили його вітварі в околиці Гангренив¹³⁾ і поставили там свої? Чому ще й досі¹⁴⁾ нападують вони Церкви в Амасії¹⁵⁾ та в Дзелах?¹⁶⁾ Чому настановляють там самі пресвітерів і дияконів? Коли ж вони пристають із ними, як із правовірними, завіщо ж нападають на них, немов на еретиків? А як мають їх за еретиків, чому не уникають спільноти з ними? Чи це, дорогі Брати, і хлопцеві¹⁷⁾ не стає ясным, що вони завжди мають на увазі свою власну користь: або когось оклепати або за кимось шукають, щоб доручити йому дещо? Вони також відпали від нас. І не нарікають, що ми їм нічого не відписали, хоч тим вони, як говорять, найбільш ображені. Не нарікають вони теж, що хорєпископів,¹⁸⁾ яких вони вислали, — згідно з їх власними словами, — ми не прийняли. Та й щобільше, ті, що таке видумують, посилаються на Бога.¹⁹⁾

Одного разу вони вислали якогось Евстатія,²⁰⁾ який, доручивши листи намісницькому відділові, перебув у місті три дні. Кажуть, що він перед своїм від'їздом до дому зайшов до нашого помешкання; а було це пізнім вечором, як я вже спав. Довідавшись, що я сплю, він відійшов і наступного дня вже до нас не показався.

синклер (вікарій) Понту, доконав того на синоді в Анкірі, який він сам скликав. Пор. л. 237.

¹³⁾ Тепер турецька місцевість у Малій Азії, Кіянгері.

¹⁴⁾ Перекладач листів св. Василя у виданні Міня, всупереч opinii Баронія, є тієї гадки, що те непокоєння Евстатієм Церков у Амасії та Дзелах відбулося раніше, ніж події, які перекотилися з Дарданії в Гангрени, за імпер. Юліана. Однак це збулося, заки ще св. Василій розійшовся з Евстатієм. Мінъ. Патр. гр. 32, 845, прим. 56.

¹⁵⁾ Тогочасна Амасія належала до провінції Діоспонт.

¹⁶⁾ Дзелі — сьгоднішнє Казарклар, село над річкою Іріс.

¹⁷⁾ Дослівно: хлоп'ячому розумуванню.

¹⁸⁾ Хорєпископи — єпископи помічники; див. вище, л. 25, прим. 1.

¹⁹⁾ Пор.: Рим. 14, 12.

²⁰⁾ Однак його не можна зачислити до хорєпископів, про яких мова в попередній 18 примітці.

Забрався додому, виконавши отак про око доручення супроти нас. Ось і злочин, якого ми допустилися! Не вибачили нам довготерпеливці того "прогріху", хоч передше ми їм служили радо, виконуючи все з любов'ю. І за цю саме похибку вони запалали до нас таким гнівом, що були б нас викляли з усіх Церков на світі, як тільки це було б у їх спроможі.

3. Поправді ж не в тому причина роздору. Вона в тому, що вони вже тоді задумали приподобатись Евдзоієві,²¹⁾ якщо порізняться з нами. Тому саме повидумували ці причини, щоб таким чином здобути собі в них²²⁾ підтримку в боротьбі проти нас. Тепер якраз вони надшарпують нікейське віровизнання, а нас звуть "гомоусіями" тому, що визнаємо єдинородного Сина єдиносущним Богові й Отцеві; не що одна суть є поділена на дві однакові частини, ні, хорони Боже! Тієї думки не був отой святий і боголюбний Собор. Але чим є по суті Отець — це слід розуміти і про Сина. Так пояснили нам ті, що сказали: Світло від світла. А нікейська формула є та, що її вони самі принесли з Заходу²³⁾ та й передали її синодові в Тияні, який і прийняв це. Та наші суперечники в отих своїх змінах держаться якоїсь дивної засади, бо вживають у віровизнанні слів так, як лікарі, що в штуці лікування керуються догідною порогою: раз так поступають, другий раз інакше, залежно від недуги. Доводити безпідставність цього софізму — зайве; однак ви мусите розуміти його. Бо ж Господь дав вам ум,²⁴⁾ щоб ви роз-

²¹⁾ Сердечний друг Арія ще з ранніх літ. Його саме призначено єпископом Антіохії після того, як усунено св. Мелетія в 361 році.

²²⁾ Значить, Евдокій і його партія.

²³⁾ Східні піваріяни одержали листа від папи Ліберія, в якому папа виклав науку І Нікейського Собору. А єпископи, зібрані на соборі Сицилійському 366 року, дістали інший лист від згаданого папи Ліберія, який то лист підтверджував першого. Представники ж піваріян принесли обидва ці листи на синод у Тияні в Каппадокії, року 367. Див.: Гефеле, *Histoire des Conciles*, t. I, 2, Paris 1907, p. 976-979.

²⁴⁾ Пор.: 2 Тим. 2, 7.

бирали, котра наука здорова, а котра нездорова або перекручена. Як же можна то сяк, то так укладати правди віри, змінювати їх з бігом часу? В такому разі неправдивим є твердження того, хто сказав: Один Господь, одна віра, одне хрищення.²⁵⁾ Коли ж це правдиве, то хай ніхто не зводить вас тими пустими словами.²⁶⁾ Нас обмовляють, бо, мовляв, у навчанні про Св. Духа творимо щось нове. Питайте отже, що це за новість. Бо ми визнаємо, що і прийняли, тобто ставимо Утішителя Духа нарівні з Отцем і Сином, не зачисляємо його до сотворінь. Ми увірили в Отця і Сина і Св. Духа. Через те ми ніколи не можемо відділити Утішителя від з'єднання з Отцем і Сином, бо наш розум, просвічений Св. Духом, споглядає на Сина й у ньому, наче в образі, бачить Отця. Та й не видумуємо самі імен, хоч називаємо його Св. Духом і Утішителем; і не хочемо також позбавляти його власної слави. Ось і наше навчання в усій правді. Хто однак оскаржує нас, нехай собі оскаржує; хто переслідує, нехай переслідує; а хто вірить наклепам на нас, нехай буде також готовий на суд. Господь — близько, нічим нам журитись.²⁷⁾

4. Як хто пише в Сирії,²⁸⁾ це нас зовсім не обходить. За твоїми словами, кажуть, будеш виправданий, і з твоїх уст судитимуть тебе.²⁹⁾ А мене хай судять мої слова. За чужі помилки нехай ніхто мене не осуджує, і нехай не висуває наших листів, писаних ще двадцять років тому, на доказ нашого сьогодні єднання з тими, що писали те. Перед цим листуванням і заки поновлено ці підозріння на нього, ми писали як світські до світських. Ні про віру ми там нічого не згадували, ні про те, що тепер вони розносять, щоб нас оклепати. І писали ми тоді самі поздоровлення, щоб доповнити дружню розмову. А як від тих, що слабують на недугу Савелія, так і від тих, що беруть в оборону Арієве навчання,

²⁵⁾ Еф. 4, 5.

²⁶⁾ Там же, 5, 6.

²⁷⁾ Фил. 4, 5-6.

²⁸⁾ Це Аполлінарій з Лаодікеї; див. лл. 130 і 223.

²⁹⁾ Мат. 12, 37.

однаково тікаємо, як від безбожних, і кидаємо на них анатему. Коли ж хто каже, що той самий Отець є і Сином і Св. Духом, а крім того, твердять, що це одна річ під багатьма іменами або одна особа, тільки висловлена трьома назвами, такого ми зачисляємо до жидівської секти. Подібно стоїть справа, коли хтось обстоює, що Син по своїй суті не рівний Отцеві, або коли він знижує Св. Духа до створіння. Такого ми викликаємо й уважаємо за прибічника поганського суевір'я. Але зачинити уста нашими листами наклепникам нашим — ми не в силі. Щобільше, ці наші оборони, здається, ще дратують їх, і вони видумують на нас ще більші та важчі речі.

Вам же, Брати, остерегти вух своїх не важко. Тому робіть, що в вашій спроможності. Зберігайте для нас щире й заздалегідь вільне від усяких наклепів ваше серце, а про причини, задля яких закинули нам злочини, питайте нас самих. І як знайдете правду по нашому боці, то не давайте в себе місця брехні. Як же ви дійшли до переконання, що ми не в силі оборонити себе, тоді прошу вірити нашим винуватцям, як таким, що говорять правду. Вони по ночах не сплять, щоб тільки нам пошкодити. Від вас ми того не вимагаємо. Віддаючись купецькому життю, вони беруть собі нас за додаток до свого торгу. Тож умовляємо вас лишатися дома й триматися чесно, виконуючи Христове діло³⁰⁾ в спокою. Їхніх зборищ, на які вони сходяться, щоб зводити підступно слухачів,³¹⁾ оминайте. Оминайте ж їх тому, щоб ви зберегли нічим несплямлену любов до нас і нерушиму віру Отців та й щоб явились у Господа випробуваними приятелями правди.

³⁰⁾ Пор.: 1 Сол. 4, 11.

³¹⁾ 2 Тим. 2, 14.

56 (240) НІКОПІЛЬСЬКИМ ПРЕСВІТЕРАМ¹⁾

Василій, повідомлений про важкі обставини в Нікопільській Церкві, шле їй слово розради. Він користується прикладами з природи, як градом, хмарою, після яких приходить звичайно погода. Подібне буває і з досвідами, які спадають на Церкву (роз. 1). Без труду немає нагороди ні на землі ні в вічності. Тому треба вважати, щоб не нарікати на важкі переживання і тим не стягати на себе заслуду. Нікопільці ж, як нащадки світлих предків, навіть і мучеників, мусять давати доказ постійності в вірі. Шкода, що нікому з них не довелося ще терпіти за Христове ім'я. А щодо засліплених жидів і еретиків, то вони гірші Юди; він же мав ще якийсь сором, коли відобрав собі життя (роз. 2). Опісля св. Василій перестерігає перед аріяньським єпископом та спільністю з ним. — За тим іде щире поздоровлення і нікопільцям і довколишнім людям (роз. 3).

Ви добре зробили, що написали до нас через таку людину, яка навіть без листа могла принести нам відповідну потіху в журбах і повчити нас докладно про стан речей. Бо чимало справ назбиралося, про які ми бажали довідатися від добре зорієнтованого, тому що зачинають поширюватись у нас неясні чутки. Про те все розказав нам докладно та й на підставі власного досвіду вельмипобожний і всечесний наш брат Теодосій, співпресвітер. А що вважаємо добрим для себе самих, те пишемо й вашій Побожності. Багатьох уже стрінуло те, що й вас, і то не тільки в теперішній порі, але й у минулому часі чимало є прикладів того роду: чи то полишені вони нам в історичних записках, чи то досвідчені мужі передали їх шляхом неписаного спомину. Бо як щодо кожної поодинокі людини, так і щодо міст упали випробування за Господне ім'я на тих, що

¹⁾ Св. Василій написав цей лист у 376 році.

саме вповали на нього. Однак усе пройшло, ніщо з пристрастей не має вічного смутку. Як град і хмари та якісь інші лиха, що приходять несподівано й заподівають м'яким речам шкоду, нищать їх. Та коли вони впадуть на тверді предмети, тоді радше вони самі де-що потерплять, ніж завдадуть шкоди іншим. Так само мається справа і з бурхливими випробуваннями, які вдаряють Церкву; вони далеко слабші, ніж сила віри в Христа.

Отже, як хмара попереджає град, а злива спливає струмками (той бо кінчається погідністю на небі, а ця зникає в далекій глибині, полишаючи дорогу, що нею пропливла, сухою і без усякої вогкості), так і з бурями в нас, — незабаром після них нема їх уже. Аби тільки було в нас рішення дивитися не на те, що тепер, але щоб ми звертали свій зір із надією на речі, що трохи віддалені.

2. Чи то є важкий досвід, Брати, — переносімо труднощі, — хто бо у змаганнях зазнає переслідування і не вкритий порохом, такому не вкладають вінка на голову, — чи то ті легкі іграшки диявола, і послані на нас²⁾ люди — прикрі, тому що вони виконавцями того; вони ж і погорди гідні, бо до їх лукавства долучив Бог безсилля, — бережімося, щоб через великі стогони в малих труднощах ми не підпали під осуд. Одне бо гідне шкодування — втрата того, коли хтось за дочасну славу (якщо можна назвати славою публичне обезславлення себе), позбавив себе чести праведних у вічності. Ви ж — діти визнавців і мучеників, які протиставилися гріхові аж до крові.³⁾ Нехай кожний користується своїми домашніми прикладами, щоб дати доказ постійности в обороні віри. Чейже нікого з вас не розшматовано батогами, нікому не продано публично хати. Ми не проживали ще поза краєм, не зазнали в'язниці. Що ж страшного ми перетерпіли? Хіба те, можливо, прикре, що ми нічого не потерпіли й не визнано нас гідними терпіти за Христа.⁴⁾ Як же хто

2) Як наставників у Церкві.

3) Євр. 12, 4.

4) Діян. 5, 41.

посідає дім молитви, а ви почитаєте Володаря неба й землі на відкритому місці, то вас це непокоїть. Подумайте ж, що одинадцять учнів було зачинених у вечірнику, коли ті, що розп'яли Господа, dokonували юдейської богослужби в славетній святині. А Юда, який волів смерть через повішення, ніж у соромі жити, виявився, можливо, ліпшим від тих, що їх ніяке почуття сорому не зупиняє тепер перед усяким людським судом; і через те вони (в своїй безсоромності) безсоромно здібні до гидких речей.

3. Тільки не давайте звести себе їхнім брехням, коли вони проголошують православну віру. Такі люди — це продавці Христа, а не християни. Вони завжди те, що приносить їм користь у житті, ставлять на першому місці, ніж життя поправді. Коли ж вони сподівались осягнути те пусте панування, тоді долучилися до ворогів Христа. А коли побачили, що народи роз'ярені, знов удають праву віру. Не знаю єпископа⁵⁾ і не зачислив би я поміж Христових священників того, хто з світських рук одержав владу настоятеля, щоб підривати віру. Такий мій погляд. А ви, як маєте зо мною яку частку, то будете тієї самої думки, що і я. Якщо ж ви рішати-мете за своїм особистим переконанням, а кожний є паном своєї власної думки, то ми не винні в крові його.⁶⁾

Це написав я вам, не щоб вам не вірив, але щоб заявою своєї власної думки скріпити деяких, що хитаються; і не щоб когось притягнути до спільноти, ані — тих, які прийняли з їхніх рук рукоположення, опісля, коли настане мир, змушувати, щоб вони зачислилися до священного збору. — Увесь клір, у місті чи на провінції, з усім народом, який боїться Господа, здоровимо через вас.

⁵⁾ Піваріянин Фронтон.

⁶⁾ Пор.: Мат. 27, 24.

Хоч вірні Сходу не тратять надії на Божу поміч у своєму горі, все ж таки просять і в християн та їх пастирів на Заході духовної підтримки. В цьому св. Василій покликається на містичну єдність між усіма християнами, про що саме навчає св. Павло, кажучи, коли терпить у тілі один член, то з ним терплять і інші члени (роз. 1). Тим часом із Заходу не було ніякої помочі, а становище в Східній Церкві ставало грізним; люди розбивалися, залишивши храми, бо ні в чому не хотіли мати участі з аріянами (роз. 2). Тож, на думку св. Василя, найкраще було б, щоб західні архипастирі вислали до них відпоручників, які наочно переконались би про стан Церкви на Сході та при тому потішили б обездолених і скріпили б їх у вірі (роз. 3).

Коли Бог уповаючим на нього приобіцяв звільнення з усякої біди (утиску), то хоч нас і охопило звідусіль море зла і випробовують нас бурі, що їх викликають на нас лукаві духи, все ж таки твердо держимося Христа, який укріплює нас. При тому ми не послабили своєї ревности за Церкви та не чекаємо на погибіль для себе, як ті, що втратили надію на спасіння через хвилювання могутньої бурі. Але — оскільки це в наших силах — докладаємо всякого старання, відаючи, що й проковтнутий китом удостоївся спасіння; він бо щодо себе не втратив надії, а кликав до Господа.²⁾ Так само і ми: хоч дійшли до крайньої межі горя, не залишаємо надії на Бога, але з усіх-усюдів виглядаємо його помочі. Тож тепер звертаємо свій зір і на вас, всечесні-

¹⁾ І цей лист вийшов з-під Василієвого пера в 376 році. Диви: R. Deferrari, S. Basil Letters, т. 3, стор. 429.

²⁾ Йона 2.

ші наші Брати; вас ми багато вже разів очікували, — що навідається до нас у пору злиднів. Втрачаючи однак цю надію, заговорили ми до себе: Я чекав на когось, що співчував би мені, та не було його; і на тих, що потішили б, та не знайшов я.³⁾ Такі бо наші терпіння, що дійшли вже до границь краю, який ви замешкуєте. Коли ж терпить один член, то з ним терплять усі члени;⁴⁾ тим то і вашому милосердю годиться посумувати з нами, що терпимо такий довгий час. Бо не близькість місця, але єдність духа зроджує звичайно те освоєння з вашою любов'ю, яке, віримо, є у вас.

2. Що ж, немає ні листа потіхи, ні братських відвідин і нічого такого, на що ми маємо право за законом любови. Ось тринадцятий уже рік,⁵⁾ як еретики зчинили проти нас війну. В ній більше смутку для Церков, ніж згадувалось його, відколи голоситься Христова Євангелія. Описувати їх докладно відмовляюся, щоб слабосилість нашого слова не зменшила наочного лиха. А втім не думаємо, щоб треба було повчати вас, бо ж вам про те давно вже відомо з чутки про справжній стан речей. Суть злиднів ось у чому: народ, лишивши молитовні доми, збирається у відлюдних місцях. Вигляд жалюгідний: жінки, діти, старці та немічні під іншим оглядом бідують під голим небом, на зливному дощі, на снігу, вітрі, під час зимового інею, як теж літом у соняшній спеці. А терплять вони те все тому, що не хочуть мати участі у квасі лукавого Арія.⁶⁾

3. Яке слово могло б з'ясувати вам це наочно, коли саме досвідчення і бачення власними очима не змогли побудити вас до співчуття? Тому і благаємо вас — бодай тепер подати остаточно руку помочі східнім Церквам, які прихилили коліна, та й послати деяких, щоб вони пригадали, які то нагороди призначені задале-

³⁾ Пс. 68, 21.

⁴⁾ 1 Кор. 12, 26.

⁵⁾ Це був час правління Валенса, березень 376 року, коли св. Василій написав цього 242 (57) листа. Див.: Р. Дефферарі, там же, стор. 431, прим. 3.

⁶⁾ Мат. 16, 6.

гідь за перенесення терпінь Христа ради. Бо, як звичайно, слово, що до нього ми привикли, не діє стільки, скільки потіхи приносить голос посторонніх. Особливо ж, якщо він походить від мужів, які з Божої ласки знані всюди з найкращого боку, як то про вас звіdomляє всіх людей розголос, що ви залишилися невідступно у вірі та зберегли апостольський депозит ненарушним. Але не так стоять справи в нас. Навпаки, ми маємо в себе людей, які з жадоби слави й чванливости, — що найбільш зводить християнську душу, — осмілилися на нововведення деяких виразів. Тому Церкви, потрясені ними, — як діряві посудини, прийняли еретичне зіпсуття, що вливається в них. Та ви, вельми любі й дорогі нам, будьте лікарями для поранених, і наглядачами для здорових, зліковуючи те, що хворе, а що здорове — заохочуйте його до належної віри.

58 (246) НІКОПІЛЬЦЯМ¹⁾

Василій В. співчуває нікопільцям і надією на Божу поміч старається підтримати їх на душі. Він закликає тому до безнастанної молитви; а те, чого навчають словами, нехай заявляють і ділом.

Коли бачу, що й зло доходить до щасливих осягів, і ваша побожність утомлена й охляла через безнастанні нещастя, огортає мене смуток. А коли подумаю про могутню²⁾ руку Бога та що він уміє випростовувати зламаних, любити праведних, а нівечити гордих і усувати могутніх із їх престолів, я знову, змінюючись, більше підношусь у надії, та вірю, що завдяки вашим молитвам Господь скоро пошле нам спокій. Тільки не переставайте молитися. А що навчаєте словами, те під сучасну пору старайтеся показати ясно перед усіма ділом для прикладу.

¹⁾ Цей лист появився теж 376 року.

²⁾ У тексті: тен мегален — велику.

59 (249) БЕЗ НАПISУ, ПОБОЖНОМУ МУЖЕВІ¹⁾

Автор листа хвалить одного з братів, який вибрав спільне життя з побожними; і цього саме брата він поручає невідомому адресатові. При тому Василій прохає молитов, щоб він, позбувшись спокус, почав остаточно жити згідно з Євангелією.

Висловлюю своє побажання тому братові, який і звільнився від тутешніх натовпів і відвідав твою Побожність. Він бо вибрав собі добре напуття до майбутнього життя,²⁾ — добре пожиття з тими, хто бояться Господа. Його ж і поручаємо твоїй Всечесності. А далі, через нього закликаю теж, щоб ти молився за наше нужденне життя, щоб ми, звільнені від тих спокус, почали служити Господеві за Євангелією.

¹⁾ І цього листа написав св. Василій в 376 році.

²⁾ Властиво: віку, світу.

60 (251) ЕВЕСИНЦЯМ¹⁾

Попри навалу праці, св. Василій пише однак листа до евесинців і хвалить їх за випробування у вірі та що вони не послухали наклепів, кинених на нього (роз. 1). Його противники, пише він далі, попадають у суперечність самі з собою, бо що самі підписали, те накидують йому (тобто Евстатій Василієві). Вони не приймають рішень єпископів на синоді, які позбавили їх єпископського сану. Проти неслухних тверджень Евстатія Василій В. наводить, між іншим, і докази з минулих літ (роз. 2). Опісля говорить він теж про крутість своїх противників; а чинять вони це, на його думку, лише задля власної користі, хоч із шкодою для Церкви. Щодо самої поведінки Евстатія, то він наперед бунтується, робить пакості, а опісля прохає тих самих людей, навіть аріянів, щоб вони прийняли його до спільноти. Подібно стоїть справа і з його подорожжю в Нікопіль (роз. 3). Віра ж по боці Василя — незмінна; така, яка і в інших Церквах: як вони охрещені — так і вірують. Про Св. Духа він навчає правильно, а саме: Св. Дух є з'єднаний з Отцем і Сином, владичний, не служебний. Тому евесинці повинні бути далекі від хули проти Св. Духа й держатися твердо св. віри та здорової науки св. Євангелії (роз. 4).

Хоч багато маємо справ, які займають нас, і чимало старань полонює наш ум, ми, однак, ніколи не залишили в своїй пам'яті згадки про вашу Любов, просячи нашого Бога, щоб ви й надалі оставали у вірі. В ній ви стоїте і хвалитеся надією Божої слави.²⁾ Бо,

¹⁾ Евесинці — жителі Евеси або якоїсь іншої місцевости, подібної назви. Сам лист 60 (251) появилася під кінець 376 року. Див.: Loofs, Eustatius von Sebaste und die Chronologie der Basiliius-Briefe, стор. 8, прим. 2. Зате Літцманн каже, що 377 року в січні.

²⁾ Рим. 5, 2.

справді, важко тепер знайти і зовсім рідко можна бачити Церкву, щирі й неушкоджену труднощами часу, але і таку, яка зберігає непорушну та несплямлену апостольську науку; таку, яку в теперішньому часі виявив у нас той, хто чинить видними в кожному роді гідних його звання.

Дав би вам Господь добра вишнього Єрусалиму за те, що ви фальшиві клевети проти нас звернули на голови брехунів, не давши їм при тому вступу до своїх сердець. Я знаю і переконаний у Господі, що ваша нагорода в небі велика навіть і за той учинок. Бо ви самі роздумали це мудро, що й поправді так воно є. Ті, що відплачуються мені лихим за добро та ненавистю за мою любов до них: вони коять тепер на мене наклепи за те, що самі, як виявляється, виклали публично на письмі своє визнання.³⁾

2. І вони попали не тільки в ту суперечність, що власні писання накидають нам на формальне оскарження, але теж що загальним голосуванням тих, які зібрались у Константинополі,⁴⁾ були позбавлені сану. Вони однак того усунення не прийняли, називаючи ці збори "синодом безбожників". Та й не були вони ласкаві назвати їх єпископами,⁵⁾ щоб не потвердити виданого проти них рішення. Як причину, чому саме ті не є єпископами, подали, мовляв, вони були проводирями поганой ересі. Сталося воно⁶⁾ несповна сімнадцять років тому. А провідниками (екзархами), які їх там скидали, були Евдоксій, Евпій, Георгій, Акакій та інші,

³⁾ На це місце кидає дещо світла лист 244, р. 5, — чому саме св. Василій викликав у Евстатія досаду, коли зажадав від нього Нікейського вирознання, тобто визнання Евстатієвого, що його він сам (Евстатій) написав власною рукою. Опісля мали це вирознання понести аж до Риму, звідкіля воно дісталось на синод у Тіані. Див.: Мінь, Патр. гр. 32, 934, прим. 43.

⁴⁾ У січні 360 року; див.: Сокр., Істор. Цер. 2, 41-43; Соз., Істор. Цер. 4, 24.

⁵⁾ Тих, що зійшлися в Константинополі.

⁶⁾ Те, що їх скинено...

незнані вам. Ті ж, що нині панують⁷⁾ над Церквами, є їхніми наступниками: одні висвячені на їх місце, а інших вони самі настановили.

3. Тепер отже ті, що оскаржують нас у злому вченні, кажуть нам, як могли там бути еретиками ті, що їх⁸⁾ усунення не прийняли? А як могли бути правовірними ті, що їх попередні настановили, і вони (ці правовірні) зберегли те саме переконання, що і їх отці? Бо як Евіпій правовірний, то як же Евстатій не світська людина, якого він усунув від сану? А коли той (зн. Евіпій) — еретик, яким же чином він у єдності з Евстатієм, що його він саме рукополагав? Та ж це іграшки, що їх вони виводять проти Божих Церков, а собі на користь, щоб винувати людей і знову поручати напасників.

Евстатій, переходячи через Пафлагонію, повивертав вівтарі Василідові⁹⁾ і приніс жертву на власних престолох. А тепер він прохає, щоб прийняти його. Він же відлучив від Церкви вельмидостойного брата Елпідія, через його єдність з амасійцями, і тепер просить також амасійців,¹⁰⁾ шукаючи так злуки з ними. Його оповіщування¹¹⁾ проти Евіпія, ви самі знаєте, які вони

⁷⁾ Цей вислів можна б віддати ще ось як: рядять Церквою. Однак, як ми це зробили, є ліпше. Диви: попередні листи св. Василя, нпр., л. 244, р. 7, у якому він пише про аріянів і їхнє достоїнство; у листі 243, 4, також є мова про аріянів у подібному, ба навіть гіршому значенні, мовляв, "панують"; а в л. 223, р. 7, говорячи про Евстатія, св. Василій пише: "...тон нін кратоунтон" — що тепер панують. — Пор.: Мінь, Патр. гр. 32, 935, прим. 48.

⁸⁾ Зібраних на синоді...

⁹⁾ Це єпископ Гангрів; див. л. 226 (у цій нашій збірці лист 54).

¹⁰⁾ Тут Василій В. має на думці не самих тільки громадян міста Амасії, але і його архипастиря. Бо Евстатій не просив вірних, тільки їхнього єпископа, щоб він відзискав архиєрейство. Тоді в Амасії засідав на владичому престолі аріянин, упханий туди насильно, замість прогнаного правовірного єпископа Евлалія. Див.: Мінь, там же, кол. 935, прим. 52.

¹¹⁾ Це, мабуть, гострі листи й усні виступи проти Ев-

страшні. А сьогодні він вихваляє його однодумців за правовірність, аби лише вони, співдіючи з ним, доклали старання привернути його. Нас же оскаржують, не щоб ми допустилися коли якогось зла, але тому, що він думав, ніби це принесе йому славу в антиохійців, яких минулого року стягнуто з Галатії, щоб через них можна було¹²⁾ відзискати спокійно єпископство. Ось такими людьми є ці, що їх знають ті, які побули з ними лише трошки. Мені ж Господь ніколи не дав стільки вільного часу, щоб я міг вичислити їхні вчинки. Та вони, гнані їх гвардійцями й довіреними, перейшли весь їхній край, одержуючи від єпископів почесні й послуги. Їх увели парадно в місто, де вони проповідували з усією повагою. Бо їм віддано народ і передано жертвник. Вони, коли дійшли аж до Нікополя, нічого не могли вдіяти з того, що приобіцяли. Як же вони повернулися, і як дивилися на них підчас повороту, знають це ті, що там були приявні. Отак завжди стає ясным, що вони роблять усе для своєї користи. А як вони мовлять, що покаялися, то нехай заявлять на письмі це розкаяння і викляття константинопільського визнання¹³⁾ і розлуку з еретиками, та хай не зводять простодушних. Отак стоїть справа з ними.

4. А ми, любі Брати, малі й покірні, одначе завдяки Божій благодаті завжди ті самі, ніколи не змінилися через зміни справ. Віра в нас — не інша в Селевкії, а інша в Константинополі, інша в Дзелах,¹⁴⁾ інша в Лампсаку й інша в Римі. Та й ця, що сьогодні в обігу, не різниться від попередніх, але завжди є вона одна й та сама. Бо ж як ми прийняли від Господа, так ми є охрищені, і як охрищені, так і віруємо. А як віруємо, так і славимо, не розлучаючи Св. Духа від Отця і Сина та не виносячи його над Отця, або не кажемо, що Св. Дух є старший за Сина, як це язики хулителів

доксія та його сторонників; див. лист 226. У них він дуже нападав, між іншим, на Евлія.

¹²⁾ Значить, Евстатієві і його прихильникам.

¹³⁾ Розуміється, не нікейсько-константинопільського!

¹⁴⁾ Див. лист 226.

видумують.¹⁵⁾ Хто ж бо такий нерозумний, щоб він, відкидаючи установу Господню, посмів видумувати власний лад для імен? Ми, однак, не кажемо, що Св. Дух, який з'єднаний із Отцем і Сином, є створений, і не важимося твердити, що він, який є владичний,¹⁶⁾ є разом служебний. Тож перестерігаємо вас, щоб ви пам'ятали погрозу Господа, який сказав: "Усякий гріх і хула відпустяться людям, тільки хула на Св. Духа не відпуститься ні в теперішньому віці, ні в будучому".¹⁷⁾ Бережіться, отже, згубних наук проти Св. Духа. Стійте в вірі.¹⁸⁾ Погляньте на світ і бачте, що мала є та частина, яка хворіє; а вся решта Церкви, що прийняла Євангелію від границь до границь, перебуває в тій здоровій та незмінній науці. Їх саме¹⁹⁾ просимо, щоб і ми не віддалилися від спільности та щоб ми мали участь разом з вами в дні справедливости Господа нашого Ісуса Христа, коли він прийде віддати кожному з його ділами.

¹⁵⁾ Пор.: Про Св. Духа, 12.

¹⁶⁾ Пс. 50, 14.

¹⁷⁾ Мат. 12, 31-32.

¹⁸⁾ 1 Кор. 16, 13.

¹⁹⁾ Тим, що тримаються здорової науки.

61 (257) ЧЕНЦЯМ, ЯКИМ АРІЯНИ ЗАПОДІЯЛИ ШКОДИ¹⁾

Св. Василій шле слово розради й підбадьорення співбратам, яких непокоять еретики. У тому слід їм дивитися на гарні приклади попередників, яких теж переслідували. Оцим та нагородою в небі треба себе кріпити серед тих злиднів (роз. 1). Опісля Святий закликає співбратів до обнови в любові до Бога, в ревності, бо ж вони — це той останок вибраних, що мають лишитися вірними аж до приходу Христа. Навіть упадок духовних не сміє захитати їх, ані те, що добрих на світі мала кількість (роз. 2).

Коли я почув про випробування, що його спричинили вам Божі вороги, сказав до себе те, про що вважав за корисне повідомити вас письмом. А саме в часі, який уважається мирним, ви здобули собі щастя, приготуване для тих, що терплять переслідування за Христове ім'я. Бо не тому саме, що ім'я²⁾ — принадне та миле приписується тим, які чинять лукавство, треба зараз думати, що вчинки не є від ворогів. Боротьба з одноплемінниками, на мою думку, прикріша, бо перед ворогами, наперед оповіщеними, легше боронитися. А нам, що живемо разом з іншими,³⁾ треба бути виставленим на всяку несправедливість, чого саме ви й зазнали на собі.

Наших батьків теж переслідували,⁴⁾ але ті, що служили ідолам. Їхне майно також грабили, доми руйнували, їх же самих проганяли, однак це ті, що явно вповіли війну за Христове ім'я. Ті ж напасники, що те-

¹⁾ Цей лист появився в 376 році.

²⁾ Тобто — ім'я християн.

³⁾ Дослівно: змішаним.

⁴⁾ Пор.: Мат. 5, 12.

пер появилися, ненавидять нас так само, ніяк не менше від отих. Тільки ці для замилення багатьом людям очей свідчаються Христовим ім'ям, щоб переслідувані не мали потіхи навіть із визнання віри. Та хоч чимало з людей і простіші будуть того переконання, що нам діється кривда, все ж таки смерти, перенесеної за правду, вони не визнають нам за мучеництво. Тому я свято переконаний, що в справедливого Судді приготована вам більша нагорода, ніж давнім мученикам. Бо ж ці і від людей дістали одноголосне визнання та й нагороди від Бога вони очікували. А ви, хоч ваші подвиги не менше світлі, не втішаєтесь однак у людей такими почестями. Тому, зовсім слушно, приготована для вас у будучому віці багаторазова винагорода за труди, що їх ви взяли на себе заради побожності.

2. Отже закликаємо вас: Не падайте духом в утисках, але обновляйтесь у любові до Бога та зростаєте з дня на день у ревності, відаючи, що у вас має зберегтися решта праведности, яку знайде Господь, коли прийде на землю. І хоч би навіть прогнано з Церков єпископів, це не повинно захитати вас. Хоч би постали з-поміж самого кліру зрадники, то й те не сміє ослабити вашого довір'я до Бога. Бо не ім'я є тим, що спасає вас, а виконання постанови і справжня любов до нашого Творця. Беріть тут під увагу, що в напастях на нашого Господа архиереї, законовчителі і старшина спільно вжили підступу. А таких, що щирим серцем прийняли його слово, мало знайшлося у народі, та й, крім Божих вибранців, спаслася невеличка горстка. Тому численний натовп людей нехай вас ніколи не лякає. Вони ж, наче ті морські хвилі, якими вітер кидає то сюди, то туди. Тож хоч би тільки один мав спастися, як Лот у Содомі, він мусить зберегти правий суд, уповаючи непохитно на Христа; бо не залишить Господь святих своїх. Здоровіть від мене всю в Христі братію та й моліться щиро за мою душу, гідну співчуття.

62 (259) ПАЛЛАДІЄВИ Й ІННОКЕНТІЄВИ,
ЧЕНЦЯМ¹⁾

Василій боліє над тим, що, при великому його бажанню, не вдається йому бути ангелом миру. Тому саме не хоче він ні з ким ворогувати. Він не бажає собі також, щоб обидва ченці часто відвідували його; зате прохає в них молитов.

У якій мірі люблю я вас, повинні ви зрозуміти з того, як ви самі нас любите. А носієм спокою я завжди прагнув бути, хоч мені це й не вдається; тому розчарований попадаю в смуток. Бо і як не сумувати? Через те я не можу ні з ким ворогувати. Я ж свідомий того, що добро миру в нас віддавна високо оцінене. А як причина розбрату по боці інших, то дав би Господь, щоб спричинники його лишили ті непорозуміння. Я зовсім не вимагаю, щоб ви мене часто відвідували; тому й не треба через те оправдуватися передо мною. Знаю прецінь, що люди, які вибрали вбоге життя та власними руками приготують собі завжди потрібні речі, не можуть довший час перебувати поза домом. Але де б ви не були, пам'ятайте про нас і моліться, за нас, щоб ми мали спокій бодай самі з собою та з Богом, і то без ніякого занепокоєння, що всадовилось у наших душах.

¹⁾ Св. Василій написав цей лист 377 року.

63 (277) МАКСИМОВІ, СТУДЕНТОВІ¹⁾

Довідавшись про ідейного юнака Максима, св. Василій бажав би зустрітися з ним. Цей студент, хоч із визначного роду, вибрав однак євангельський спосіб життя. Велика це річ, на думку св. Василя, і єдино вартісна, бо все інше минає немов польова квітка; тим же єдино вартісним є вічне добро. До того необхідною є справа в чесноті. Василій радо йде Максимові в усьому назустріч, а це — щоб у всьому був прославлений Господь.

Шляхетний і добрий Теотекн²⁾ доніс мені про особисті справи твоєї Достойности, накреслюючи чітко своєю розповіддю характер твоєї душі. Тим він викликав у мене бажання зустрітися з тобою. Він розпалив у мені таку любов до тебе, що, коли б не придавлювала мене старість та не спиняла виросла разом із мною слабість, до цього ж коли б я не був зв'язаний тисячними журбами про Церкви, ніщо не могло б стримати мене, щоб я не був у тебе. Бо і справді, немала це користь, коли хтось із великої родини та світлого роду пристає до євангельського життя, щоб розумом при-смирювати молодість, а пристрасті тіла зробити послухними наказові ума, та вправлятися в покорі, яка приносить християнинові користь; християнинові, що роздумує над собою, як це лицює, — звідки він саме вийшов і куди йде. Бо призадума над природою здавлює буту душі, проганяє всяку самохвальбу й упертість;

¹⁾ Про цього Максима не маємо точних відомостей. Часом патрологи вважають його за Максима філософа, до якого св. Василій написав 9 лист. Цей 277 лист побачив денне світло в останніх літах Василя.

²⁾ Також не знати ближче, хто він був. У кожному разі годі брати його за диякона Теотекна або за світського Теотекна, які були приятелями св. Григорія з Назіанзу.

і — що головне — чинить учнем Господа, який сказав: "Учіться від мене, бо я лагідний і покірний серцем".³⁾ Справді ж, найдорожчий Сину, єдине найбільш очікуване й гідне похвали, — є вічне добро. Воно саме є честю в Бога.

А ті людські речі — невиразніші за тінь і оманливіші за сни. Бо юність відцвітає скорше весняних цвітів, а врода тіла зникає чи в наслідок недуги, чи з впливом часу. Та й багатство не є вірне, а й слава — легко змінлива. Навіть плекання мистецтва обмежене триванням часу. Те саме з красномовністю, за якою всі так дуже побиваються; її чар сягає тільки до ушей. Зате вправа в чесноті — цінне добро для того, хто його має, та вельми приємний вид для тих, що стрічають його. Дбаючи про них,⁴⁾ ти зробиш себе гідним тих дібр, які Господь приобіцяв.⁵⁾

Яким же чином міг би ти дійти, щоб осягнути речі красні та як би ти міг зберегти вже набуті, — про це треба говорити довше, як намічено в нашій розмові. Тому прийшло мені на думку сказати тобі тільки про ті речі, і то з причин, що про них я чув від брата Теотекна. З ним я бажаю завжди говорити щиро, особливо ж коли мова про тебе, щоб Господь ще більше славивсь у тобі, що еси повен вельми цінних плодів побожности, які є з іншого кореня.

³⁾ Мат. 11, 29.

⁴⁾ Себто про чесноту й вічне добро.

⁵⁾ Дослівно в тексті: які містяться в Господніх обітницях.

64 (283) УДОВІ)

Василій В. висловлює надію бачитися з нею під час з'їзду в одній з гірських околиць. Щодо журб... у неї, то в нього їх ще більше; отже, не треба ними перейматися. А щодо її сну, то, на його думку, він посланий для душевного її добра. Однак у старанні про душу непотрібно їй провину ні від кого з людей, вистачає поміч Св. Духа.

Підхожий день на синод²⁾ сподіємося підшукати після тих (синодів), що їх маємо урядити в гірській окрузі. А час для нашої зустрічі не підходить інший, як проведення синоду, хіба що Господь розпорядився б відмінно до сподівань. Із обставин, у яких перебуваєш, мусиш це відгадати. Коли ж твою Благородність огортає таке множество журб про один дім, то скільки їх думаєш, маємо ми кожного дня?

А твій сон, на мою думку, вказує на щось досконаліше, себто, що ти повинна дбайливо взятися до роздумування над своєю душею, і далі — ти повинна уздоровити ті очі, що ними можна оглядати Бога. Маючи потіху з божественного Письма, не потребуватимеш ані нас, ані когось іншого, щоб бачити свої повинності; до того, що приносить користь, вистачає тобі порада і провід Св. Духа.

¹⁾ Цей лист написав наш Святий у час свого єпископства.

²⁾ У тексті: тес синоду. Цей вислів у св. Василя має різні значення: часом він означає зібрання єпископів, часом збір людей на свято котрогось із мучеників (див. лл. 95, 98, 126), а часом збори духовних на привітання свого архиєрея, як це має значити в цьому 283 листі. Див.: Мінь. Патр. гр. 32, 1019-1020, прим. 46.

65 (291) ТИМОТЕЄВИ, ХОРЕПИСКОПОВІ¹⁾

Автор, хоч у короткому листі, проте хоче написати якнайбільше й тим утихомирити досаду, що її хорєпископ Тимотей має на нього. Василій прохає його перш за все відтягнутися від дочасних справ, а віддатися більше духовному життю. Щоб переконати про те Тимотея, Святий наводить приклади з реального життя і з листів Аристотеля. Накінець, висловлюючи подяку за прислані йому поданруки, св. Василій просить, щоб і Тимотей прийняв його.

Писати про все, що я відчуваю, а не бачу, не відповідає розмірові листа та зовсім не згідне з формою привіту. Але й мовчанкою поминути те — майже не можливо для мене, через слухний гнів, який горить у моєму серці на тебе. Тож ітиму середньою дорогою: одні речі буду писати, інші ж — залишу. Хочу бо зганити тебе, якщо можна, говорячи в любій простоті.

Якщо ти є той Тимотей, що його ми знаємо від дитячих літ і який так прагнув правовірності й аскетичного життя, — щоб можна тебе в тих речах оскаржувати через брак міри, та щоб ти відступив тепер від усякого способу роздумування, яке мусиш робити для з'єдинення з Богом? Ти звертаєш увагу на те, що комусь про тебе здається, і ведеш життя, яке залежить від гадки інших? При тому думаєш, як би то не бути корисним для приятелів, а для ворогів смішним? Догани від багатьох боїшся, наче чогось страшного? Чи ж не думаєш, що, перебуваючи в такому стані, ти неспостережно занедбуєш життя першої ваги? Божеські Пи-

¹⁾ Хорєпископи — див. л. 25, прим. 1.

І цей лист появився, коли Василій В. був уже архиєпископом.

сання, що їх навчено нас, повні того, що не можна держатися одночасно обидвох: справ цього світу і життя в Бозі. Цього роду прикладів повно й у самій природі. Бо, наприклад, коли наш ум діє, то думати йому нараз дві думки зовсім не можливо. А в тих речах, що їх схоплюємо чуттями, два звуки, пущені нараз, неможливо вухам схопити в ту саму мить і неможливо їх розрізнити, і то тоді, коли обидва слухові проводи наставлені, щоб слухати. Та й очі, як обидвоє не є вп'ялені у щось одне з видимих предметів, не можуть виконати докладно свого обов'язку. Так то є в речах природи. А доказувати тобі це з Письма було б не менше смішним, як, мовляв, приносити атенцям сову.²⁾

Навіщо, отже, змішуємо речі, яких не можна змішувати: натовпи громадян і аскезу побожності? Але, не залишаючи натовпів і ведення справ та постачання їх іншим, перебуваємо самітні? А ту постанову, що її ми давніше зробили в побожності, чи тепер скріплюємо її ділом і таким робом тим, які хочуть нас оклепати, чи заявляємо, що немає в них підстави нападувати на нас, коли того хочуть? Це станеться, коли покажемо, що ми далекі від усякої нагоди до того. Таке то досі. — Якби нам зустрітися колись разом і докладніше нарадитися над тим, що нашим душам приносить користь! — а не щоб датися захопити журбі про марні речі, коли надходить для нас пора неминучого відходу.

Я дуже втішився тими речами, що їх твоя Любов прислала мені; вони вже з самої природи напрочуд гарні. А незвичайну приємність справляє мені те, що це додаток від висланника. Речі ж від Понта, пчільний віск і акопу,³⁾ прийми ласкаво, коли вишлемо їх, бо тепер їх у нас немає.

²⁾ Це вислів Аристотеля (Птахи, 301). Він означає, робити щось зайве. Знана річ, що в Атенах почитали сову, як святу, і тому сов було там чимало. Тож навіщо було ще їх туди приносити?

³⁾ Акопа — напиток (лік), що скріпляв сили.

66 (292) ПАЛЛАДІЄВІ¹⁾

Св. Василій висловлює, між іншим, бажання бачитися з адресатом, тому що він (Палладій) удостоївся ласки св. Хрищення. Святий заохочує зберегти цю ласку св. Хрищення несплямленою й нерушимою, бо це великий Божий скарб, який веде людину до небесного блаженства. Відтепер Палладій повинен зберегти свято всі члени тіла, щоб вони й у вічності стали гідними світлої одежі.

Половину нашого бажання виконав уже Предобрий Бог, бо довів нас до зустрічі з нашою високоповажаною Сестрою, твоєю ж подругою. Він же в силі виконати й решту бажання, щоб ми побачили і твою Благородність, складаючи за те Богові щиросердечну подяку. Бо гаряче бажання огортає нас, особливо ж тепер, коли чуємо, що ти доступив неабиякої чести, тобто безсмертної одежі, яка, приодівши нашу людську природу, знівечила тілесну смерть; і що смертне, одежа ця нетлінності — проковтнула.²⁾

Тому, отже, вчинив тебе Господь близьким собі через ласку, відсунув від усякого гріха, відчинив тобі небесне Царство та показав стежки, які ведуть до тамошнього блаженства. Закликаємо тебе, мужа, який так багато перевищує розсудливістю інших, обачно приймати добродійство і стати вірним сторожем скарбу, збері-

¹⁾ Час появи цього листа наразі не усталений. Якщо адресат Палладій є той самий, що 371 року писав до св. Атанасія В., повідомляючи його, що багато ченців у Кесарії Каппадокійській є проти свого архипастиря Василя, і прохав, щоб св. Атанасій вплинув на них, щоб вони перестали виступати проти вчення свого архиєрея, то цей 66 (292) лист був написаний ще перед 371 роком, у якому Палладій прийняв св. Хрищення.

²⁾ Пор.: 1 Кор. 15, 53-54; і 2 Кор. 5, 4.

гаючи той царський депозит з усякою дбайливістю. А зберігши цілу й непорушну печать, щоб ти, який надів одягу нетлінности, вільну від усякої плями чи пом'яття, став перед Господом, сяючи в блиску святих; при тому щоб ти заховав святість у всіх членах так, як ти приодівся в Христа. "Бо ви" — каже (Апостол) — "ті, що охристились у Христа, у Христа ви приоділися".³⁾ Хай, отже, всі твої члени будуть святі, щоб вони стали гідними одягтися у святу й світлу одягу.

³⁾ Гал. 3, 27.

67 (293) ЮЛІЯНОВІ)

Найперше питає Василій В., як здоров'я адресата. Описля висловлює погляд, що легко змінити свою думку це ознака життя без ладу; тому й заохочує він Юліяна до постійності в заповзятій раз думці. Бо чеснотливу людину, в якій думки й боротьба з захланністю укладаються по-божому, ніщо не в силі вивести з рівноваги. А що Юліян респектує його справи, то він тим не хизується; під кінець же Василій прохає адресата писати часто до нього.

Як же за той час почувало себе твоє тіло? Чи відзискав ти зовсім силу в руці? А як інші справи життя, чи укладаються вони згідно з задумом, як цього і ми бажаємо і як воно повинно бути згідно з твоєю постановою? Бо кому легко змінити свою думку, в того, нічого дивного, життя — невладнане. У кого ж думка міцно закріплена, — і сама думка держиться твердо, і, послідовно, життя такого пливе гармонійно з постановою. Справді, керманич корабля не може завести спокою, коли він хоче. Але нам, зовсім легко урядити собі життя спокійне, коли в нас ті заколоти, що родяться із хтивости в нутрі, втихомиримо, а тим, що трапляються ззовні, надамо вищого значення. Бо ж ані шкоди, ані недуги, ані інші невігоди життя не заторкнуть мужа, як довго він леліє задум, що укладатиметься в Бозі; мужа, який уже заздалегідь передбачає

¹⁾ Правдоподібно, це той самий Юліян, якого згадує Василій В. у своєму 21 листі, мовляв, "добрий Юліян". Якщо ж Леонтій, адресат цього 21 листа й листів 20 та 25, є тим "добрим Юліяном", то цей 293 лист вийшов з-під пера Василя В. десь около 365 року. Див.: Р. Дефферарі: S. Basil, Letters, т. 4, стор. 199, прим. 2.

майбутність та легко і зручно перемагає бурю, яка зривається з землі. А ті, що так дуже дали себе підхопити журбам життя, немов ті вгодовані птиці, дарма що мають крила, тягнуться на землі за товаром.

Нам годилось пізнати тебе із справ стільки, скільки пізнаються ті, які, пливучи по морі, взаємно себе минають. Однак тому, що по кігтях²⁾ можна пізнати цілого лева, думаємо, що з короткого досвіду ми задовільно пізнали тебе. Тому й уважаємо це за велику річ, що ти трохи числишся з нашими справами, і ми не знаходимося поза обсягом твого думання, а з'єдинені ми з тобою безперервно завдяки пам'яті. Та ознакою згадки є писання. Чим частіше ти це робитимеш, тим більше приємности нам учиниш.

²⁾ Тут є натяк на слова Фідія, що мають подібний зміст (Лукіян, Гермотінос, 34).

68 (294) ФЕСТОВІ Й МАГНОВІ¹⁾

Природна річ, що вчителі не забувають про своїх учнів. Тому й св. Василій бажає, щоби побожність, яку він колись заціпив своїм двом учням Фестові й Магнові, дійшла в них до найвищого вершка. У тому слід завжди співдіяти з Божою ласкою. — А вчителі радо вчать, коли учні не є вперті. Розлука ж і фізична віддаль не перешкаджають ані навчанню, ані вченню. Навіть письма колишніх учителів можуть чимало добра навчити. Так само є з навчанням і в нього, значить — у св. Василя щодо згаданих двох учнів.

Годиться, прецінь, і батькам дбати про своїх дітей, і рільникам старатися про рослини й насіння, і вчителям піклуватися учнями, особливо ж коли вони шляхетною вдачею проявляють кращі надії. Бо ж рільник тішитися трудами, коли дозріває колосся чи ростуть рослини. Та й учні втішають учителів, а діти батьків; ті, тому що збільшують чесноту, а ці, що ростом підрастають. А ми остільки більше старання маємо про вас і кріпкішу надію леліємо, оскільки побожність ліпша від усякого мистецтва, від усяких разом тварин і плодів. Її ми, зацепивши й виплекавши у ваших ніжних ще й чистих душах, бажаємо бачити виведеною до повного зросту та до зрілих плодів, коли наші молитви посилять у вас запал до науки. Ви бо добре знаєте і про нашу прихильність до вас, і що Божа поміч перебуває в ваших задумах. Як вони звертаються до чого треба, то в них Бог, чи його покликано чи не покликано, стане помічником. А кожна людина, яка

¹⁾ Почавши від 292 листа включно (у Міня) аж до 299, чи пак 366 листа, ці листи у виданні згаданого Міня зачислені до третьої класи Василієвих листів; значить, час їхньої появи, на думку автора з цього видання, невідомий.

любить Бога, вже сама з себе схильна вчити інших. Є бо непереможна готовість у тих, що спроможні вчити чогось корисного, коли душі учнів вільні від усякої впертости.

Тож навіть і тілесна розлука не є перешкодою, коли той, що створив нас, заради своєї великої мудрости й чоловіколюб'я не обмежив ані спромоги думання в тілі, ані снаги висловлювання язиком. Але, почавши з того часу, він уділив дещо більше сили тим, що можуть бути корисні для інших; так ото не тільки далеко віддаленим, ба навіть тим, що й значно пізніше прийшли на світ, вони можуть пересилати науку. І досвід стверджує нам це спостереження. Бо ті, що народилися багато літ раніше, вчать молодих науки, яка збереглася в їх письмах. Та й ми, хоч так віддалені тілом, духом однак ми завжди разом і легко розмовляємо з вами. А це тому, бо навчання не перепиняється ні сушею, ні морем, розуміється, коли в вас є старання про ваші душі.

69 (295) ЧЕНЦЯМ¹⁾

Св. Василій заохочує ченців вести належно спільне життя, яке вони розпочали. Посилає до них теж одного з ченців, щоб їх відвідав, а про неолоадність у них, — щоб доніс йому. Адже ж годиться їм здобувати собі нагороду в Бога спільними силами. Далі перестерігає, щоб вони лишилися вірними навчанню Отців Собору, бо ні саме добре життя без віри, ні віра без добрих діл не приносить користі; треба лучити обоє разом.

А я думаю, що вам, при Божій помочі, не треба вже ніякої іншої заохоти після тих настановлень, які ми виголосили до вас. У них ми закликали вас усіх вести спільне життя за апостольським звичаєм, що його ви й прийняли як добру науку та й навіть дякували за те Господеві. Отож те, що я говорив вам, були не пусті слова, а поучення, які повинні ввійти в діло на користь вам, що прийняли їх; нам же, що дали пораду, — на втіху, а Христові, якого ім'я взивається на нас,²⁾ — на славу й хвалу. Тому саме я вислав нашого вельми побажаного брата, щоб він побачив, що ревне, — розбудив оспале та доніс нам, що неолоадне.

Бо велике в нас бажання і побачити вас, спільно з'єднаних, і почувати про вас, що не подобається вже

¹⁾ Правдоподібно, це були ченці з монастиря, що його св. Василій заснував у Понті 358 року. Він бо, хоч і став архієпископом Кесарії в Каппадокії, лишився з ними надалі в тісних зносинах.

Дата появи цього листа назагал непевна. Однак Р. Деферрарі, посилаючись на Василієві листи 292, 258, 259 і на лист св. Атанасія В. до Палладія (Мінь, Патр. гр. 26, 1167), є тієї думки, що цей 295 лист Василій В. написав приблизно в 370 році. Див.: там же, т. 4, ст. 206-207, прим. 1.

²⁾ Пор.: Єрем. 14, 9.

вам життя без свідків, але радше всі прагнете бути собі взаємно і сторожами ревности і свідками гарних учинків. Так бо живучи, одержить кожний з вас повну нагороду і за себе і за поступ брата. А годиться вам здобувати собі нагороду обопільно словом і ділом у частих розмовах та заохочуваннях. Над усе ж закликаємо вас, щоб ви пам'ятали про віру Отців³⁾ і не дали себе збаламутити тим, що стараються відвести вас від усамітнення.⁴⁾ Самі ж знаєте: ні совісне саме в собі життя без світла віри в Бога не приносить користі, ні праве визнання віри без добрих діл не зможе поручити нас Господеві. Тільки треба з'єднати обое разом, щоб віддана Богові людина була досконалою та й наше життя не кульгало з недостачі чогось. Бо віра, що спасає нас, як говорить Апостол, є тим, що діє через любов.⁵⁾

³⁾ Себто Нікейський символ віри з 325 року.

⁴⁾ У тексті є: ен те... гесихія, тобто в душевному спокої.

⁵⁾ Гал. 5, 6.

70 (296) УДОВІ¹⁾

Василій В. виправдується, що задовго вони вживали позичених у неї мулів. Опісля пригадує вдові, щоб вона не забувала про Господа й була завжди готова на його прихід. Накінець вітає дочку тієї вдови, заохочуючи її при тому роздумувати Божі слова та працювати над своєю душею.

Роздумуючи над твоєю настановою до нас і пізнаючи, яка в тебе ревність про Господне діло, ми набрали недавно сміливости до тебе, наче до дочки, і користувалися довше твоїми мулами, але помірковано, немов би своїми; однак ми таки перетягнули час користування ними. Та це слід приписати твоїй Гідності, бо, як знаєш, те, що сталося, є доказом мого настрою в душі.

Одночасно й нагадуємо листовно твоїй Гідності пам'ятати про Господа та й, маючи завжди перед очима відхід із цього світу, укладати своє життя відповідно до оборони перед Суддею, якого не можна обманути; далі ж, щоб ти через добрі діла мала довір'я до того, який має відкрити тайни наших сердець у день, коли він навідається.

Здоровимо через тебе твою вельми благородну дочку і закликаємо її проводити час у роздумуванні над Господніми словами, щоб вона вигодовувала душу доброю наукою, а її ум щоб зростав і дозрівав краще, ніж тіло, в якому це діється з природи.

¹⁾ Годі означити точно, коли саме цей 296 лист побачив денне світло. Р. Дефферарі схиляється до того, що св. Василій написав його коло 370 року, коли він проживав іще в Понтійському затишші, порав там із братією землю, до чого саме були потрібні їм мули. S. Basil, Letters, т. 4, стор. 211, прим. 1.

71 (297) УДОВІ¹⁾

Автор листа признається до повинности відвідати її. А що це не можливо для нього особисто, тому робить це листовно. При цьому Святий заохочує вдову до активної побожности. Листа висилає їй через дияконису, яку поручає заразом удовиній опіці.

Я з розмислом визнаю, що цілком спадає на мене — чи то через старший вік, чи то через щирість у духовному почуванні, — відвідати твою незрівнянну Благородність: і тілом приявну, і не залишити її навіть неприявну, але бодай листовно доповнити те, чого бракує. Тепер саме знайшов я відповідну справничку для листа до твоєї Гідности, через яку то справничку і здоровлю тебе. При тому закликаю тебе перш за все до діла Господнього, щоб святий Бог, ведучи тебе з належною честью протягом днів проживання в усій побожності й святості, вчинив тебе гідною і майбутніх дібр.

Врешті і вищезгадану дочку поручаю тобі, щоб ти прийняла її, як мою дочку, а свою сестру. Щодо речей, які вона подасть до відома твоїй прегарній і невинній душі, ти можеш уважати їх за свої власні. Також помози їй, щоб ти, перш усього й головне, мала нагороду в Господа. а відтак, щоб ти вчинила приємність нам, які доповняємо мірку любови для тебе в Христовому Серці.

¹⁾ Один із давних кодексів додає тут: Юлітті; отож, повний заголовок цього листа в згаданому кодексі звучить: Удові Юлітті. Крім того, згадка в листі на пізній вік життя наводить нас на думку, що цей 297 лист появився десь коло 378 року; бо в 379 році св. Василій В. уже був помер.

72 (298) БЕЗ НАПISУ, ПОБОЖНОМУ ЧОЛОВІКОВІ¹⁾

Святий дякує за довіря до нього. Опісля спростовує хибне переконання, мовляв, вода має якусь дивну силу й підносить людину на тілі. Це, на думку св. Василя, неймовірне, обман людей, неознайомих з річчю; бо ж як можна приписувати природі води те, що діється в людей припадково й самочинно.

Тому що ти вважаєш за відповідне користуватися нами як дорадником у всіх справах і усником своїх журб, чиниш гідне твоєї досконалости. Хай же Бог винагородить тобі за твою любов до нас і за старання налагодити життя. Бо ж здивувався я, що обман тієї людини досягнув тебе і ти повірив, мовляв, у воді є якась неймовірна сила, і твердиш це, хоч ніякий доказ не підтверджує тієї поголоски. Та й узагалі немає нікого з тамошніх, який сподівався б зазнати піднесення, більшого чи меншого, як добра для себе, хіба випадково зайшло б у кого якась піднесення, що звичайно трапляється і тим, що сплять, і тим, що відбувають якісь інші справи в житті. Однак той, хто руйнує любов,²⁾ переконує простеньких, щоб сподіяне самочинно приписувати природі води. А що наше твердження є правдиве, ти можеш переконатися про це з самого досвіду.

¹⁾ Щодо часу, коли цей лист був написаний, диви вище, л. 68 (294), прим. 1.

²⁾ Значить, диявол.

73 (299) ЦЕНЗОРОВІ¹⁾

Визначного чоловіка, який добровільно зрікся уряду цензора й вибрав собі сокійне життя, Василій В. намовляє, щоб він наново приймив цей уряд. Бо ж тут ідеться про околицю Іворську, таку дорогу Василієві, щоб у ній не верховодили корчмарі, а урядували чесні люди, в яких живе почуття справедливості. Сумлінну роботу цього урядника, на думку Василя, наставники оцінять належно. Та якщо б вони і переочили це, то Господь напевно її добачить та в свій час винагородить.

Ти написав до мене, хоч мені це відоме, що маєш труднощі займатися публичними справами. Давня ж є адже думка, що ті, в яких є замилювання до чесноти, не віддаються радо громадським урядам. І те, що властиве лікарям, бачу, питома й урядовцям. Вони бо бачать речі злі, зазнають неприємностей і так із чужих нещасть збирають собі клопоти власні — бодай ті, що справді виконують уряд. Бо якийсь там купець або той, хто шукає багатства, чи той, хто вганяє за туземною славою, намагаються здобути якнайбільше добра, себто якусь владу, що завдяки їй вони зможуть опісля робити добре приятелям, мститися на ворогах, а для себе набути бажані речі. Ти ж не такий! Яким же чином? Ти той, що відсунувся від громадської служби

¹⁾ Беручи річ загально, невідомим є, коли саме св. Василій написав цей лист. Із його змісту можна заключати, що це було під час Василієвого єпископства, бо лист — повний батьківської журби і старання про мешканців в околиці містечка Івори. Пор. л. 284.

Цензор це був спеціальний урядовець, завданням якого було оцінювати вартість майна кожного з громадян, щоб опісля накласти на нього відповідний податок.

і то так добровільно! Значить, коли було тобі вільно панувати над містом, неначе над одним домом, ти вибрав життя нечинне і спокійне: не мати зайнять, не виставляти себе, щоб явитися гідним чогось більшого, як це буває в інших, які таким чином роблять себе осоружними.

Але коли Господь розпорядив, щоб Іворська околиця²⁾ не стала залежною від коршмарів і місцем розцінки, схожим на ринок рабів, тільки щоб кожний у ній був оцінений, як того вимагає справедливість, прийми, отже, обов'язок, хоч він, зрештою, прикрий; все ж таки це стане тобі немов запорукою, яка може ввєднати в Бога похвальне визнання. Та не страхайся могутности й не погорджуй убозством, але подаси майбутнім своїм підвладним рівність у всіх розцінках, точнішу всякої ваги. Таким чином твоє справедливе дбання стане видне для тих, що повірили тобі, і вони подивлятимуть тебе більше, ніж інших. А як це скриється перед ними, то воно не скриється перед нашим Богом, який призначив для нас велику нагороду за добрі діла.

²⁾ Осідок окружної влади й римської мілітарної частини в Понті. За часів Василя В. в згаданому містечку був теж осідок єпископа, до якого належало Аннесі, колиска василіянського чернецтва в цьому ж Понті. Івора — сьогодні (правдоподібно) Ербаа.

74 (366) ВАСИЛІЙ ДО УРВІКА, ЧЕНЦЯ, ПРО СТРИМАНІСТЬ¹⁾

Св. Василій обговорює поняття чесноти стриманости, яка, на його думку, є участю в Божій природі. Хто живе нею, каже він, той умирає для тіла, а починає жити для безсмертя. Стриманий має стреміти до того, щоб, як саме безконечне Єство — Бог, нічого не пожадав, і то не тільки в обсягу тілесної пристрасти але в усьому. Найкраще проявляв у житті цю чесноту стриманости Христос. Вона й для нас безумовно конечна. Як її матимемо бодай дрібку, то при допомозі її піднесемося понад земне життя та станемо бачити речі "невидимі".

Добре робиш, накреслюючи нам стислі правила, щоб ми пізнали не тільки саму стриманість, але і її плід. Тим же її плодом є участь із Богом. Бо не підпадати зіпсуттю — це співучаствувати в Бозі; і, навпаки, підпадати знищенню — це співучаствувати в світовому житті. Бо стриманість — це заперечення тіла, а визнання Бога. Вона усувається від усякої смертної речі та за тіло має Божого Духа. Вона чинить, що ми з'єднаємося з Богом; вона ж є без суперництва й без зазвисті. Бо той, хто любить тіло, зазидує іншому. А хто не допускає хвороби зіпсуття до серця, той вільний і мо-

¹⁾ Хоч перекладач творів св. Василя В. у виданні Міня, і Май зачисляють цей 366 лист між листи Василя В., архієпископа в Кесарії Каппадокійській, проте більшість патрологів відмовляють йому автентичности. Пор.: Р. Де-феррарі, S. Basil, Letters, v. 4, стор. 350-351, прим. 1; далі — Грібомонт, Patr. Gr., ad editionem operum S. Basilii M., Introductio in t. 32, стор. 11. — Ми містимо цей лист у нашій збірці морально-аскетичних листів св. Василя лише тому, щоб не розбивати цілоти Василієвих листів, які під його іменем знаходяться у виданні Й. Міня.

же братися за всякий труд. І хоч він тілом умирає, живе безсмертністю. Та й коли хто пізнає досконало річ, то стриманість видається, наче б вона була Богом; він бо нічого не пожадає, але все має в собі. Він не стремить ні до чого і не зазнає ніякої похоті ні в очах, ні в ухах. Отже, він не потребує нічого з речей, повен бо він усього. Пожадання — це недуга тіла, а його здоров'я — стриманість.

Треба однак дивитися на стриманість не лише з одного боку, себто — з тілесної пожадливості, але й з боку інших речей, що їх пожадає душа, не дозволено, коли вона не задовольняється безумовно потрібним. — Зависть постає через золото, а безчисленні неправості — через інші похоті. І не впиватися — це вже стриманість. Та й не порушувати мірності в їді та тримати тіло в карбах і панувати над поганими фантазіями — є стриманість. Скільки ж то разів виображення непокоїть душу, бо воно ні добре, ні з правдою не погоджується, а потягає серце журитися намарно про багато речей. Стриманість чинить людину цілком вільною, вона ж є одночасно і ліком і снагою, бо вона не навчає поміркованості, а уділяє її.

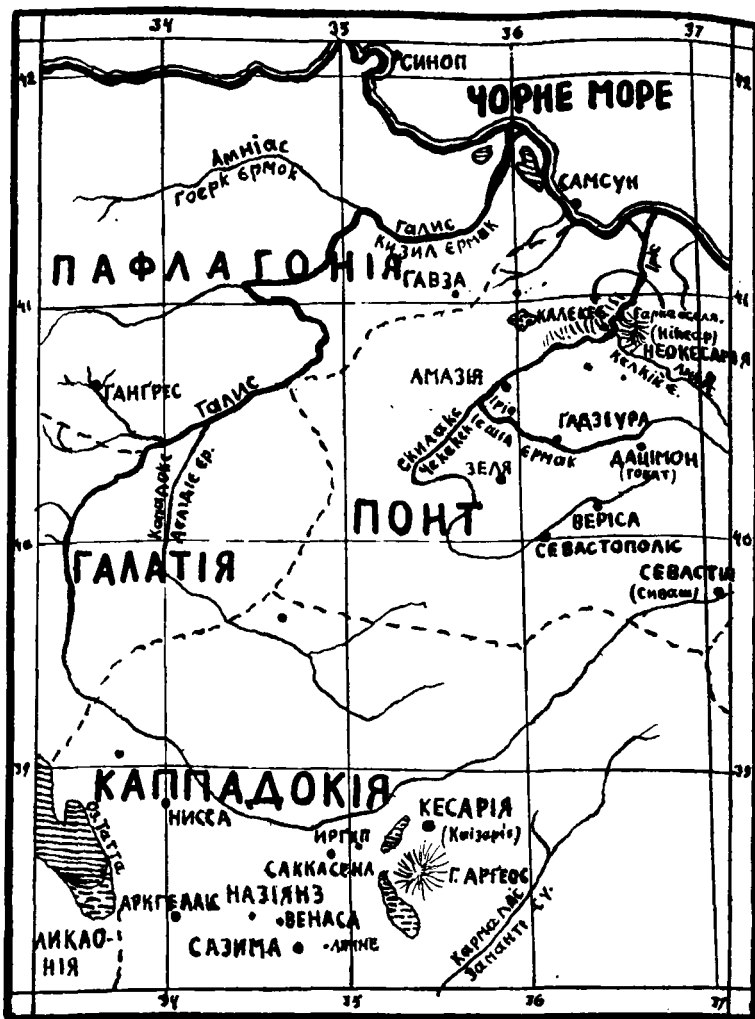
Стриманість — це Божа благодать. Ісус явився самою стриманістю, коли на землі й на морі став легким: бо ж ані суша, ані море не носили його; але як моря він тільки дотикався, так для землі не був ваготою. Бо якщо з зіпсуття смерть, то з непідпадання зіпсуттю — безсмертність; Ісус (Христос) проявляв божеськість, не смертність. Він же їв і пив ув особливий спосіб, не виділюючи з себе нічого.²⁾ Така велика була в нього сила стриманості, що пожива в ньому не псувалася, бо він сам не підпадав знищенню. Як би в нас було лише трошки тієї стриманості, ми були б вищі понад усе. А й про ангелів ми чули, що вони, ставши нестрим-

²⁾ Деякі з авторів, нпр., згаданий щойно Дефферарі, намагаються пояснити якимось цей стан у Христа. Там же, стор. 352, прим. 1. — Признати їм у цьому слухність важко, бо в Ісуса Христа, Богочоловіка, чимало могло діятися надприродним способом.

ними, через пожадливість поспадали з неба; не самі зійшли звідти, але зазнали поразки. Бо що ж могла б зробити там ця недуга, коли б було там того роду око? Тому й сказав я: якщо ми мали б трошки стриманости, ми любили б не це життя, а небесне тривання; ми опинилися б там, куди духом линемо. Це бо, здається, і є те око, яке спроможне вчинити, що невидимі речі можна бачити. Бо й кажеється: розум бачить, розум чує.³⁾

Багато я написав, але тобі здається, що це мало; кожний бо вислів має тут своє значення, і я знаю, що ти, читаючи, це зрозумієш.

³⁾ Це слова Епіхармоса, якого цитує Плутарх у творі: Проворність звірят, наземних і водних (у латинському перекладі цей заголовок звучить: *De sollertia animalium*, *Moralia*, 961 а.).

Ця мапка є зроблена на підставі д-ра Р. Кіперта,
в розм. 1/400.000.

(Dr. Richard Kiepert, Karte von Kleinasien. Berlin 1902-1906)

З М І С Т

Передмова	7
Вступ	9
1. Евстатієві, філософові	16
2. Василій Григорієві	19
3. Слово розради для Нектарія	26
4. Слово розради для Нектарієвої жінки	29
5. До вдови	32
6. Без адресата; через чемність	34
7. До Григорія, друга	35
8. Макарієві й Іванові	38
9. Про досконалість чернечого життя	40
10. Поручальний лист до ченця	45
11. Атанасієві, батькові Атанасія, єпископа з Анкіри	47
12. Атанасієві, єпископові Анкіри	49
13. Кесарієві, братові Григорія	52
14. Евсевієві, єпископові Самосатів	54
15. Відповідь Василя Юліянові на попередній лист	56
16. До свого учня Хілона	59
17. Напоумлення для молодих	68
18. До ченця, що зневірився своїм обов'язкам ...	69
19. До ченця, що зневірився своїм обов'язкам ...	72
20. До дівичі, що згрішила	77
21. Аркадієві, єпископові	87
22. Іннокентієві, єпископові	88
23. Воспорієві, єпископові	90
24. До побожних дівичь	93
25. Хорєпископам	98
26. Мелетієві, єпископові Антіохії	100
27. Григорієві, братові	102
28. Григорієві, вуйкові	104
29. Лист розради для Парнаської Церкви	107
30. Атарбієві	108
31. Без напису, про синод	110
32. Василій Григорієві	113
33. Іннокентієві, єпископові	116
34. Атанасієві, єпископові Олександрії	119
35. Цензоріві	121
36. Пересторога, щоб не присягали	123
37. Валеріянові, єпископові ілірців	125

38. До італійців і галлійців	127
39. До патриції Кесарії	132
40. Іллі, начальникові провінції	134
41. Сенатові тіянців	137
42. Воякові	139
43. Андронікові, воеводі	140
44. Симплікії, еретичці	144
45. Урвікові, ченцеві	146
46. Амфілохієві, коли він був рукоположений на єпископа	148
47. Теодорі, каноніці	151
48. Удові	153
49. Сенаторам у Самосатах	155
50. Амвросієві, єпископові Мілянну	156
51. Клірові Самосатів	160
52. Громадянам Бероеї	163
53. Тим, що в Бероеї	165
54. Халкідейцям	166
55. Своім аскетам	168
56. Нікопільським пресвітерам	175
57. Західнім	178
58. Нікопільцям	181
59. Без напису, побожному мужеві	182
60. Евесинцям	183
61. Ченцям, яким аріяни заподіяли шкоди	188
62. Палладієві й Іннокентієві, ченцям	190
63. Максимові, студентові	191
64. Удові	193
65. Тимотеєві, хорєпископові	194
66. Палладієві	196
67. Юліянові	198
68. Фестові й Магнові	200
69. Ченцям	202
70. Удові	204
71. Удові	205
72. Без напису, побожному чоловікові	206
73. Цензорові	207
74. Василій до Урвіка, ченця, про стриманість	209
Мапка	213
Зміст	215